

Редакційна колегія:

БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук, професор,
заступник директора Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України;
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії та міжнародних відносин
Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГОРІН О.О.,
кандидат історичних наук,
заступник Міністра закордонних справ України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України,
ректор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових
наук України, член-кореспондент НАН України, директор
Інституту законодавства Верховної Ради України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом
Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
МОТИЛЬ О.Дж.,
професор політології, заступник директора Університету
Рутгерс (Нью-Джерсі, США);
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН
України, академік Української академії політичних наук;
ПОДАЛЯК Н.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор
Дипломатичної академії України при Міністерстві
закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України
протокол № 3 від 4 лютого 2009 року.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся
Савчин, Лариса Аврамчук, Валерій Гришаков, Ірина Роговенко.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання
на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе
відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
березень 2009, № 3. Виходить щомісяця.
Засновники – Міністерство закордонних справ України,
Дипломатична академія України при Міністерстві
закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал
Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua
www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР
від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка".
Тираж 1000 примірників.
Відпускна ціна редакції – 10 гривень.
Передплатний індекс: 74402.
"Зовнішні справи", 2009.

На наших обкладинках:
1 стор. – малюнок Ігоря Смирнова (Росія), учасника
міжнародного конкурсу карикатуристів „Карлюка”
(м. Полтава).

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Навесні японці зустрічають одне зі своїх найулюбленіших свят – о-ханамі (милування цвітінням сакури). Білі, рожеві, біло-рожеві хмари квітів, що з'являються раніше зеленого листя, огортають японські міста з півдня на північ, провіщаючи урочисту ходу чергової весни. Цього сезону далекосхідний різновид вишні почав розпускатися на 13 днів раніше за звичний строк й встановив абсолютний рекорд з 1953 року. На жаль, насолоджуватися цим квітучим дивом можна недовго – менш як тиждень. І навіть лише один дощовий порив вітру здатен стрімко зірвати ніжні пелюстки, не даючи їм розпуститися. Саме тому в буддизмі квітуча сакура є символом тлінності та минулості буття.

Хоча ті ж японці не схильні віддавати перебіг подій виключно на відкуп долі. Історія зберегла давню притчу про великого японського воїна Нобунага, який одного разу вирішив атакувати ворога, який за кількістю вдесятеро перевищував чисельність його війська. Нобунаг був переконаний у своїй перемозі, однак його солдати мали сумнів щодо результату бою. Дорогою до місця військових дій полководець зупинився біля синтоїстського храму і сказав: „Коли я вийду з храму, кину монету. Випаде герб – ми переможемо в битві, випаде цифра – програємо поєдинок”.

Нобунага ввійшов до храму і тривалий час мовчки молився. Потім кинув монетку, на якій випав герб. Окрилена таким знаком армія ринулася в бій і легко здолала ворога.

– Нічого не можна змінити, коли втручається рука долі, – констатував ад'ютант Нобунаги після бою.

– Авжеж, нічого змінити не можна, – підтвердив воїн, демонструючи фальшиву монетку з двома гербами з обох її боків.

Сучасні японці, схоже, теж користуються рецептом успіху від непереможеного Нобунаги – і свято, і удача приходять туди, де їх влаштовують. Тож зустріч весни під квітучою сакурою – це достатній привід, щоб піти з роботи, поспілкуватися з друзями, випити саке й зарядитися відчуттям щастя та краси на весь наступний рік.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

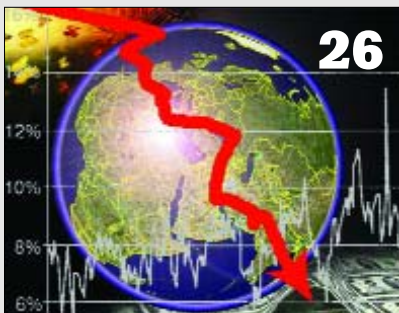
Передплатити „Зовнішні справи” ви можете у наших партнерів:

- ДП „Преса” Тел./факс: +38 (044) 289-07-74
- ТОВ „НВП „Ідея”, вул. Артема, 84, м. Донецьк Тел. +38 (062) 304-20-22
- ООО Фірма „Періодика” Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі “24 nonstop” та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com
- АТЗТ „Самміт” Тел. +38 (044) 280-47-45,

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи” за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 10 гривень.

6

26

20

14

22

30

32

36

46

62

58

ПОЛІТИКА

- 5 Брюссельська декларація
- 6 „Газові війни” та заручники транзитного потенціалу
- 10 „Дискусійний клуб” Quo vadis Ukraine, або Час для змін у зовнішній політиці України
- 14 2009: Another Year of Living Dangerously?
- 16 Нова роль НАТО в Європі?
- 20 Європейське турне Барака Обами
- 22 Порівняльний аналіз діяльності президентів США Барака Обами та Франції Ніколя Саркозі

ЕКОНОМІКА

- 26 Чому рухнула світова фінансова піраміда

ПРАВО

- 30 Локалізація стратегічного партнерства

ГЕОПОЛІТИКА

- 32 Українсько-саудівські відносини: що далі?

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

- 36 Індія – Пакистан: проблема тероризму
- 40 Терористична загроза: події в Мумбаї і не тільки

ДИПЛОМАТІЯ

- 44 Узбекистан: на шляху подолання світової кризи
- 46 Всесвітній казах
- 48 Україна – Киргизстан: реалії та перспективи двостороннього співробітництва

ІСТОРІЯ

- 53 Правовий статус Генерального Секретаріату та Ради Народних Міністрів УНР (закінчення)

АРХІВАРІУС

- 58 Ad fontes

КУЛЬТУРА

- 62 Якщо весна – то французька!

Брюссельська декларація

Оперативні коментарі офіційних осіб

Україна зобов'язалася створити прозорий газовий ринок. Як передали офіційні інформанти, про це йдеться у спільній декларації України та ЄС за підсумками Міжнародної інвестиційної конференції з модернізації української газотранспортної системи, підписаній у Брюсселі. З українського боку декларацію підписала Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко, з боку Єврокомісії – комісари ЄС із питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Беніта Ферраро-Вальднер та з питань енергетики Андріс Пібалгс.

Крім того, декларацію підписали президенти Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку та Світового банку. Згідно з текстом декларації, український уряд взяв на себе зобов'язання забезпечити незалежність оператора з транзиту газу, зокрема, шляхом реалізації директиви ЄС за №55 від 2003 року щодо спільних правил внутрішнього ринку природного газу.

Також уряд взяв зобов'язання забезпечити прозорість і відкритість для інвесторів з модернізації газотранспортної системи та надати рівний доступ до відповідної фінансової та технічної інформації, а також забезпечити контроль над коштами, отриманими на модернізацію газотранспортної системи.

Уряд України пообіцяв дати можливість операторам із транзиту газу діяти на комерційній основі задля виконання свого бізнес-плану в довгостроковій перспективі. Україна також зобов'язалася забезпечити доступ третіх сторін до підземних

сховищ газу на прозорих комерційних умовах. При цьому, реформи газового сектора Україна має завершити до кінця 2011 року, що буде також відображено в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а також в Угоді про приєднання України до енергетичної спільноти.

Україна та Європейський Союз планують залучити Росію до модернізації газотранспортної системи. Про це заявила Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко в Брюсселі на спільному брифінгу з головою Єврокомісії Жозе Мануелем Баррозу.

„Україна, як і Європейський Союз, має чіткий намір залучити Росію як партнера до цієї великої програми реконструкції та модернізації (ГТС. – „З.С.”)”, – сказала Ю.Тимошенко. У свою чергу Ж.Баррозу підтвердив такі плани, зазначивши, що якщо Росія висловить бажання брати участь у модернізації, то „ми з радістю її приймемо”.

Ю.Тимошенко сказала, що в модернізації української ГТС мають брати участь як постачальники природного газу, так і його споживачі, і, звичайно, Україна як власник ГТС. „Я вірю в те, що цей проект буде успішним, і вірю, що всі сторони докладуть усіх зусиль, і ми досягнемо успішного результату”, – сказала Ю.Тимошенко. Вона зазначила, що підписана за підсумками Міжнародної інвестиційної конференції Заява з питань модернізації ГТС відкрита для всіх бажаючих взяти участь в такій модернізації.

„Я переконана, що якщо „Газпром”, Російська Федерація мають намір або інвестувати в цей процес, або залучити російські компа-

ній, які безпосередньо зможуть взяти участь у здійсненні модернізації та реконструкції, – ми будемо це вітати”, – сказала Ю.Тимошенко. При цьому вона вказала, що підписаний документ готувався більше року для отримання сприяння Єврокомісії та міжнародних фінансових організацій з модернізації ГТС. Також прем'єр повідомила, що, згідно з документом, ГТС залишатиметься у власності держави Україна.

Як повідомлялося раніше, російська делегація, яка була присутня на Міжнародній інвестиційній конференції з питань модернізації української ГТС, залишила форум після оголошення церемонії підписання підсумкової спільної декларації.

Як заявив пресі заступник голови правління ВАТ „Газпром” Валерій Голубєв, подальший розвиток конференції делегації Росії не цікавий. „Нам не цікаве те, що буде далі. І так все ясно... Нам шкода, що Україну втягнули в європейські „розбірки”, – сказав В.Голубєв.

У свою чергу, Міністр енергетики Росії Сергій Шматко висловив думку, що навряд чи підсумки цієї конференції будуть цікаві

самій Україні. Члени української делегації заявили, що Україна вибудовує плани з банками і у них, безумовно, є інтерес надавати кредитні кошти. Інтерес же Росії полягає в тому, щоб українська ГТС була модернізована і гарантувала безперебійну роботу на тривалій період.

Заступник голови правління ВАТ „Газпром” В.Голубєв заявив, що сума, необхідна для модернізації української ГТС, має бути в 10 разів більша за ту, яка обговорюється в Брюсселі на конференції.

Після підписання підсумкового документа Міністр палива і енергетики України Юрій Продан і перший заступник голови НАК „Нафтогаз України” Ігор Діденко на конференції представили майстер-план модернізації ГТС України. Станом на 1 січня 2008 року газотранспортна система ДК „Укртрансгаз” складалася з 71 компресорної станції загальною потужністю 5405,1 МВт. Довжина магістральних газопроводів і газопроводів-відведень становить 37 тис. км. Пропускна спроможність ГТС України становить: на вході – 288, на виході – 178,5 млрд. куб. м, зокрема, в країні Європи – 142,5 млрд. куб. м.

“Газові війни” та заручники транзитного потенціалу

В українсько-російських відносинах стало вже традицією розпочинати календарний рік із чергової суперечки з приводу контрактів на закупівлю та транзит газу – суперечок, які так само традиційно й політики, й ЗМІ називають «газовими війнами». Як у справжніх війнах контроль над ходом конфронтації раз по разу вислизає з рук тих, хто ці конфлікти розв’язує, й це загрожує некерованою ескалацією «газових війн», втягуванням до них нових учасників та розширенням «театру бойових дій» далеко за межі України та Росії. Як у справжніх війнах, постраждалою стороною «газових війн» передусім є населення країн, які конфлікт зачіпає, що перетворює «суперечку господарюючих суб’єктів» на гостру соціально-політичну проблему.

Цього року чергова «газо-

ва війна» переросла межі двосторонніх відносин. Наростання тенденції до ескалації протиріч, що спостерігалось впродовж певного часу, призвело до якісних змін у структурі конфлікту: Європейський Союз, який в усіх попередніх конфліктах між Україною та Росією утримувався від втягування в суперечку, фактично перетворився на сторону конфлікту. Така реакція ЄС була цілком прогнозованою – коли під час холодної зими стало зникати опалення в домівках громадян країн Євросоюзу, проблема стала не зовнішньополітичним викликом, а фактом внутрішньої політики цих країн, всього Союзу. Відтак замість звичайних ритуальних промов про важливість спільної політики в галузі енергетичної безпеки, ЄС спробував виступити посередником у врегулюванні

Представник Єврокомісії, експерт Герберт Блойбл (Австрія) біля обладнання газомірювальної станції (ГВС) у с. Дроздовичі (120 км на захід від Львова) 12 січня 2009 р. Цього дня експерти та представники Єврокомісії приступили до моніторингу роботи ГВС, розташованих у західному та південному регіонах України

українсько-російських протиріч.

Хоча перший досвід участі ЄС в «газовій війні» навряд чи можна визнати ефективним, – сторони зрештою

домовилися без посередників, – прецедент втручання було створено. Не очікуючи на нову кризу, ЄС вдався до нових кроків, формально спрямованих на врегулювання українсько-російських протиріч. Брюссельська енергетична конференція, яка пройшла 23 березня, стала логічним продовженням дій Євросоюзу в січні цього року. Та Європейський Союз не лише прагне надати своїм партнерам хороші послуги. Підштовхнувши Україну до підписання Брюссельської декларації про модернізацію української ГТС, ЄС прагне не тільки підтвердити свої чільні позиції в системі енергетичних відносин на континенті, а й на постійній основі закріпити за собою право участі у розв’язанні вузла українсько-російських протиріч.

Брюссельська декларація не змінить диспозиції на європейському енергетичному ринку: буде її реалізовано чи ні, Росія залишатиметься

найбільшим постачальником природного газу до ЄС, Європейський Союз надалі буде головним покупцем російського газу, а територія України – основним транзитним маршрутом для цього газу. Взагалі, в Декларації замало конкретики, відсутні чіткі терміни реалізації планів чи зобов'язання сторін, а обсяг фінансування робіт з модернізації української ГТС видається замалим. Можливість реалізації положень Декларації викликає у багатьох експертів сумніви не лише через потенційні технічні перешкоди, а й через існування опозиції з боку Росії та всередині ЄС. Та в політичному плані вага цього документа є набагато більшою. Його поява свідчить про ймовірність перерозподілу сфер впливу в транспортному секторі європейського енергетичного простору. Європейський Союз може вдертися на територію, яку Росія вважає зоною свого впливу та джерелом політичного контролю над Україною.

Звісно, енергоресурси є фактором політики в усьому світі. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні економічного зростання світової економіки, а енергетичні компанії є активними учасниками політичного процесу в усіх провідних державах світу. Та є певні нюанси в тому, якими є механізми конвертації різних енергоресурсів у політичний вплив. Так, для нафти ключовим чинником є ціна. Гнучкий світовий ринок нафти дозволяє за необхідності змінювати постачальників, маршрути транспортування, але механізми ціноутворення залишаються імперативом, обійти який не можна. Тому «якість» нафти у ролі інструмента політики найбільшою мірою визначають спади чи зростання її ціни.

Міжнародні ринки природного газу відрізняються

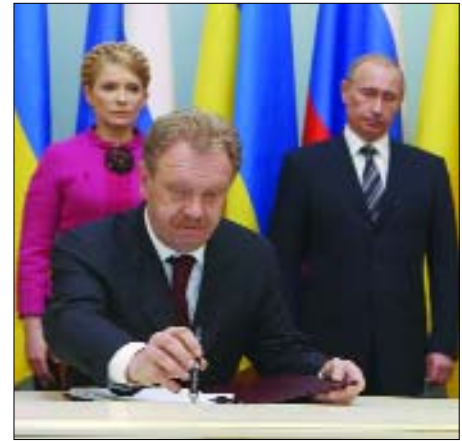
Справа наліво: Міністр палива та енергетики України Юрій Продан, посол України в РФ Костянтин Грищенко та голова правління НАК «Нафтогаз України» Олег Дубина перед початком переговорів із Прем'єр-міністром Російської Федерації Володимиром Путіним у Москві 17 січня 2009 р. У ході переговорів сторін було досягнуто домовленості про те, що документи, які фіксують ціну на газ для України і транзит її територією до Європи, будуть підписані. Згідно з домовленостями, після підписання цих документів відновлювався транзит газу до європейських країн

від нафтових. Оскільки сьогодні скраплений газ становить невеличку частку в загальних обсягах продажу природного газу, для цих ринків магістральні трубопроводи відіграють значно більшу роль, ніж на ринку нафти; адже, трубопроводи – основний, а часто єдиний засіб постачання газу від продавця до споживача. Саме завдяки прив'язці до «труби» газові ринки є суто регіональними – на відміну від продажу нафти, поява глобального газового ринку видається в короткотерміновій перспективі малоімовірною. Отже, зміна постачальника чи покупця є справою складною, що вимагає значних витрат та багато часу.

Для ефективного використання природного газу як інструмента зовнішньої політики для будь-якої держави особливого значення набуває контроль над шляхами транспортування енергоресурсів; при тому, такий контроль передбачає не лише контроль над існуючою транспортною інфраструктурою, а й над перспектив-

ними проектами її розвитку. Росія, поза сумнівом, використовує свої енергоресурси в політичних цілях – концепція «енергетичної наддержави», яку російське керівництво взяло на озброєння ще у 2006 році, як раз й спрямована на використання енергоресурсів для посилення російського політичного та економічного впливу в світі. Для цього принципово важливо залишати за собою останнє слово у визначенні того, як й ким буде використано транзитний потенціал сусідніх держав.

Тому для Росії важливим є не лише управління вже існуючою українською газотранспортною системою, а й гарантії того, що використання української території для транзиту енергоресурсів завжди враховуватиме російські інтереси. Росія тривалий час мирилася з тим, що не може реалізувати мету отримання контролю на ГТС України – адже поки весь комплекс відносин з Україною в «газовій» сфері вирішувався на двосторонній основі, у Росії були всі

Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко та Прем'єр-міністр Російської Федерації Володимир Путін (на задньому плані) спостерігають за підписанням газової угоди між Україною та Росією головою правління НАК «Нафтогаз України» Олегом Дубином в Москві 19 січня 2009 р.

козирі, щоб забезпечувати собі вирішальний вплив на Україну. Та у Брюссельській декларації російське керівництво побачило прагнення ЄС порушити такий статус-кво.

Небезпека для Росії є значно більшою, ніж можливість втратити важелі впливу на Україну, які витікають з нерівноправного характеру відносин – між боржником (Україною) та кредитором (Росією). По-перше, частина положень Брюссельської декларації співпадає із положеннями підписаного у 1994 році Договору до Європейської Енергетичної хартії, а також Транзитного протоколу до цього договору. Росія не приєдналася до цих документів через низку заперечень, які до сьогодні не було знято. Зокрема, Росію не задовольняє процедура рівного доступу до транзитних потужностей, яка порушить фактичну монополію Газпрому на використання газотранспортної системи, що сьогодні здійснюється на основі довготермінових контрактів. У такому разі «Газпром» може опинитися в ситуації, коли він не зможе купити необхідні потужності для транспортування

Вертоліт сідає поруч із газопроводом високого тиску, ушкодженим стихією, у с. Верхнє Синьовидне (Закарпатська обл.) 5 серпня 2008 р.

газу за контрактами з європейськими покупцями та змушений буде продавати газ на кордоні з Україною. А це не лише призведе до скорочення прибутків, а й завдасть серйозного удару по стратегічних планах виходу на європейські роздрібні ринки.

По-друге, успішна реалізація завдань Брюссельської декларації створить небезпечний прецедент для інших регіонів пострадянського простору. Великі транзитні проекти в енергетичній сфері традиційно є передовсім проектами політичними, і лише потім – комерційними. Тому здатність їх реалізувати значною мірою залежить від політичної волі та ступеню мобілізації політичних ресурсів. Сьогодні на пострадянському просторі існує одразу кілька конкуруючих проектів транспортування енергоресурсів до ЄС. Для Росії найбільш небажаними є проекти перекидання енергоресурсів з Центральної Азії, зокрема, такі проекти, як «Набукко». Поки що Росії вдається стримувати їх реалізацію, значною мірою через відсутність належної політичної мобілізації в ЄС.

Та якщо Європейському Союзу вдається реалізувати проект в Україні, вірогідність підтримки подібних

проектів в Центральній Азії значно зросте. У політичній конкуренції з Росією ЄС зможе актуалізувати власну політичну суб'єктність у міжнародній політиці – тобто зробити те, чого йому сьогодні часто не вистає, коли мова заходить про важливі політичні рішення. Окрім того, сьогодні на користь Росії грає відсутність остаточно визначеного юридичного статусу Каспійського моря, що гальмує прокладання транскаспійських трубопроводів, без яких неможливий транзит з Центральної Азії в обхід Росії. Поки що ЄС в цьому питанні власну позицію не формулював, але вдалий досвід зміни підходу до проблем української енергетичної політики може спонукати європейців до більш активної позиції й у Каспійському регіоні.

Те, що російське керівництво прекрасно розуміє всі політичні ризики зближення України та ЄС в газотранспортній сфері, підтверджує дуже жорстка офіційна реакція Росії на появу Брюссельської декларації. Москва не тільки призупинила міждержавні консультації з Україною, а погрозувала переглядом відносин із Європейським Союзом, в разі, якщо її інтереси не будуть враховані при

Священик проводить обряд освячення газової підстанції

остаточному вирішенні питання про модернізацію та експлуатацію української ГТС.

Така реакція дозволяє стверджувати, що розширення кола учасників українсько-російських «газових війн», яке стало можливим через появу Брюссельської декларації, кардинально змінить структуру українсько-російських відносин в енергетичній сфері. Оскільки для Росії джерелом загрози виступатиме ЄС, центральними в українсько-російських відносинах будуть не власні проблеми двосторонніх відносин, а протиріччя між Росією та ЄС. Україна ж опиниться у ролі заручника в конфлікті між Росією та ЄС, у майбутніх загостреннях не зможе самостійно домогатися деескалації конфлікту й цілком залежатиме від того, як швидко конфлікт вирішать між собою Росія та ЄС. Зрештою, Україна стане для Росії об'єктом економічних санкцій з метою тиску на ЄС – подібно до того, як у серпневій війні 2008 року Грузія відповідала по рахунках, які Росія по суті виставила США.

У зіткненні інтересів Росії та ЄС, в центрі якого може опинитися Україна, негативним для неї фактором є й різний рівень мобілізації опонентів. Для Європейського Союзу визначаль-

ною залишатиметься неспроможність сформулювати консолідовану позицію країн-членів із такого складного комплексу проблем, як енергетична безпека. Найбільші побоювання з приводу російської стратегії в енергетичній сфері висловлює Європейська комісія та низка малих та середніх країн, переважно з числа нових членів Союзу. Натомість основні споживачі природного газу – такі, як Німеччина чи Італія – в цілому задоволені характером та рівнем співробітництва із Росією й приводів міняти постачальника не бачать. Відмовлятися від співробітництва із Росією, яка має великі запаси газу, й шукати нових постачальників – що не є ані більш демократичними, ані більш передбачуваними ніж Росія – вони не збираються. Зрештою, такий крок виглядає не просто політично вмотивованим, а й відверто спрямованим проти Росії.

Отже, ймовірність того, що Європейський Союз займе консолідовану позицію в суперечці навколо української ГТС, є порівняно невисокою. Та й консолідована позиція ЄС для України не буде однозначно позитивним фактором – об'єднаними членами Союзу можуть лише навколо ідеї диверсифікації заради безпеки, але диверсифікація для ЄС оз-

начає збільшення кількості постачальників. Однак для Європейського Союзу український транзитний потенціал нерозривно пов'язаний лише із потребами транспортування російського газу. Натомість транспортування з центральноазійських альтернативних джерел передбачається лише через територію Туреччини. Отже, якщо ЄС вдасться сформулювати єдину політику енергетичної безпеки, вона скоротить залежність країн Союзу від України тією самою мірою, що й від Росії. В енергетичній стратегії ЄС місце України визначається рівнем співробітництва з Росією, а її самостійна цінність – здатністю забезпечити важелі впливу

на російську позицію в переговорах із ЄС.

Ступінь змобілізованості Росії в потенційному конфлікті через українську ГТС навпаки є надзвичайно високою. Росія не має сьогодні жодної практичної альтернативи ринку ЄС для збуту свого природного газу, крім того, обсяги надходжень від продажу газу європейським партнерам до бюджету визначають залежність всього економічного розвитку держави від успішності енергетичного співробітництва із Союзом. Стабільність постачання природного газу для Росії є навіть більш важливою, ніж для ЄС. Той факт, що Росія – на відміну від ЄС – довела до практичної реалізації кілька вели-

ких транспортних проектів (зокрема, «Блакитний потік» та «Північний потік»), свідчить про готовність Росії йти на суттєві витрати задля забезпечення сталості енергетичного співробітництва із Європейським Союзом. Крім того, всі альтернативні проекти транспортування газу розраховані не на заміщення, а на доповнення українських транзитних маршрутів, та мають забезпечити абсолютне зростання обсягів поставок до Європи (що, до речі, відповідає енергетичним стратегіям Європейського Союзу та Росії).

Тому Росія готова битися за контроль над українським транзитним сектором, навіть якщо така боротьба вимагатиме значних політичних зусиль. Адже Росія не матиме альтернативи українській газотранспортній системі ще

тривалий час. Росія є зацікавленою у розширенні пропускної спроможності української ГТС. Та у залежності Росії від України в питанні транзиту природного газу в Європу є зворотний бік – за відсутності реальних транзитних альтернатив Росія для того, щоб убезпечити себе від ризиків, пов'язаних із змінами в політиці України, прагне контролю над газотранспортною системою України. Якщо донедавна це прагнення було постійним, але не терміновим, прийняття Брюссельської декларації та побоювання Москви щодо посилення впливу ЄС в енергетичному секторі України поза сумнівом надасть цьому прагненню додаткового імпульсу. Вже найближчим часом Росія вдасться до активних кроків, спрямованих на позитивне для себе вирішення питання про участь в управлінні українською ГТС вже до кінця поточного року.

Україна опинилася втягнутою в надзвичайно невідгудну й надзвичайно несвоєчасну для неї суперечку її провідних економічних та політичних партнерів, до того ж у сфері, яка має визначальне значення для політичних та економічних процесів в державі. За умов, коли криза вже розпочалася, й повернення сторін на висхідні позиції видається малоймовірним, для України на порядку денному стоїть потреба мінімізувати втрати від цієї кризи. З позиції України оптимальним для цього видається повернення до ідеї тристороннього консорціуму з упра-

вління газотранспортною системою України, в якій будуть представлені рівною мірою Україна, Росія та Європейський Союз. Він дозволить зберегти зацікавленість партнерів у використанні українського транзитного потенціалу, забезпечити баланс інтересів усіх зацікавлених сторін та запобігти повторенню інтенсивних конфліктів останніх років, які, зрештою, й стали важливою причиною невдалих кроків України в реалізації політики енергетичної безпеки.

Комісар Євросоюзу з питань енергетики Андріс Пібалгс під час зустрічі в Києві 20 січня 2009 р. У ході зустрічі Пібалгс повідомив про те, що вважає позитивним перехід України на європейську формулу формування ціни на російський газ. Єврокомісар також привітав домовленість між Україною і Росією про 20% знижку на газ для України в 2009 році. На його думку, такий підхід дасть змогу адаптуватися Україні до переходу на європейську формулу формування ціни на газ. Єврокомісар зазначив, що українська газотранспортна система перебуває в нормальному стані й може безперешкодно транспортувати газ споживачам до Європи, але для подальшої підтримки стану ГТС України необхідні інвестиції та капіталовкладення

„Зовнішні справи” започатковують нову рубрику — „Дискусійний клуб”. До участі в заочних професійних дебатах ми запрошуємо експертів у сфері міжнародних відносин, дипломатів, політиків, економістів, істориків, філософів.

— Яким стане світ після виходу з глобальної економічної кризи?

— Хто візьме на себе роль головних геополітичних акторів?

— На яке місце в нових реаліях може претендувати Україна?

— Приєднання до якого союзу — економічного, політичного,

безпекового — перетворить Україну з об’єкта зовнішніх впливів на повноцінного суб’єкта міжнародних відносин?

— Зрештою, якою має бути зовнішньополітична стратегія України на найближче десятиріччя, враховуючи ті зміни, що вже відбулися, а також ті, які, ймовірно, можуть відбутися?

Ми переконані, що думки високоповажних вчених і практиків, висловлені на сторінках „З.С.”, допоможуть викристалізувати відповіді на ці та інші ключові запитання.

Quo vadis Ukraine,

або Час для змін у зовнішній політиці України

Олексій СЕМЕНІЙ,
кандидат політичних наук
(ФРН)

Сучасний світоустрій на очах зазнає кардинальних змін. Вони стосуються багатьох сфер, але передовсім йдеться про геополітичні та економічно-фінансові зрушення всієї системи. Україна не є винятком, понад те — незалежно від нашої волі, ми зараз стоїмо на порозі

кардинальних трансформацій. Події ж останніх років, особливо їх розвиток з початку 2008 року, переконливо свідчать, про необхідність суттєвих змін у сфері зовнішньої політики.

Ключовими складовими цієї оновленої політики мають стати зваженість та прагматизм, чого, на жаль, інколи так бракувало нам. Сама ж зовнішня політика, насамперед, має стати інструментом у послідовній реалізації стратегічних цілей держави, які формуються всередині України, а не бути спрямованою на досягнення інколи чітко не визначених та суперечливих орієнтирів чи навіть слугувати задоволенню особистих амбіцій будь-кого всупереч об’єктивним реаліям.

Серед таких основних національних пріоритетів для розвитку України, на думку автора, можна було б виокремити наступні:

— збереження та примноження людського капіталу (підвищення якості життя громадян, зниження частки бідних, покращення якості освіти та медицини, подолання демографічного спаду та зупинення безповоротної еміграції кваліфікованої робочої сили);

— економічний розвиток і зростання (модернізація економіки з акцентом на інновації та «проривні технології», усунення структурних і регіональних диспропорцій, оновлення інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках);

— нова ідеологія та позитивний імідж України (об’єднавча ідеологія, гордість за власну країну, віра громадян у власні сили та впевненість у майбутньому, позитивний бренд «Україна» у світі).

Сьогодні можна впевнено констатувати, що ми є свід-

ками формування нової архітектури континентальної та глобальної системи безпеки. І питанням нашої державної спроможності є здатність осмислити ці зміни та сформулювати власні концепції та пропозиції стосовно нових моделей. Інакше ми вкотре будемо приречені на роль об’єкта в грі інших акторів.

Тектонічні зрушення вже нині суттєво змінюють двох головних геополітичних акторів на континенті — ЄС та Росію — принаймні їхні ролі. Наприклад, одна з ключових ідей ЄС, а саме принцип солідарності, вочевидь, ставиться під сумнів у світлі боротьби з економічно-фінансовою кризою. З іншого боку, Росія теж знаходиться у фазі чергової трансформації та переосмислення власної політики. У цьому контексті набуває особливої гостроти питання визначеності нашого безпекового

The global system is now undergoing a period of sustainable geopolitical and economic changes. Ukraine can not stay apart from the process, especially this refers to its foreign policy which is to be revised. At the same time the new foreign policy of Ukraine should be merely an instrument for implementation of national strategic objectives.

Nowadays we are witnessing an establishment of a new continental and global security architecture. To evaluate them properly and prepare own visions is one of the main challenges for Ukrainian foreign policy as for today. Otherwise we will be once more used as an object in the game of other actors.

We undertook considerable efforts for the last years to be successful in “European” and “Euroatlantic integration. It’s the time to admit frankly — a further continuation of the policy is impossi-

le and inappropriate in the middle-term perspective.

Therefore Ukraine should re-define its security status because the “Ukrainian issue” has been left as the last not solved issues after the end of Cold war. Considering tensions between major geopolitical actors on Ukraine on the one hand and lack of the unity inside the country (if it is proposed to go definitely in one direction) on the other hand, the author supposes Ukraine should be a non-aligned state for the middle term. De-facto Ukraine was a non-aligned state since 1991.

This status must be accepted and fixed by other partners, issuing obligatory security guarantees for Ukraine, as a result of respective negotiations. Policy of non-alignment can unite our country and currently has no objections from our partners abroad.

статусу, а з іншого боку, переконливо доводиться практична неможливість та недоцільність приєднання до одного з блоків чи сторін як з економічних, так і з політичних міркувань.

Останнім часом ми докладали значних зусиль для досягнення суттєвих змін на євроінтеграційному та євроатлантичному напрямках. Нам навіть вдалося досягти певних успіхів, попри досить несприятливу внутрішньополітичну обстановку. Хоча, з іншого боку, значна частина цієї «інтеграційної роботи» мала бути зроблена

всередині країни, натомість це часто просто підмінялося деклараціями про наміри без вагомих реальних результатів. Сьогодні настав час відверто визнати неможливість і недоцільність подальшого руху попереднім шляхом у середньостроковій перспективі. Це зумовлено як нашими внутрішньополітичними чинниками, так і відсутністю консенсусу щодо «українського питання» серед головних акторів світової геополітики.

Отже, ми маємо дати чіткі відповіді стосовно того, в

якій ролі ми бачимо Україну в середньостроковій перспективі. Чи є орієнтація виключно на вступ до тих чи інших структур адекватною і професійною відповіддю? Переконаний, що ні. Членство в будь-яких організаціях чи блоках має бути лише інструментом, а не метою нашої зовнішньої політики. Інакше відбувається небезпечна підміна понять.

Можна стверджувати, що весь час після здобуття незалежності Україна була де-факто позаблоковою державою, попри проголошені цілі та пріоритети. Ми залишаємося по суті єдиною ве-

ликою європейською країною, яка однозначно не приєдналася до двох основних блоків по сусідству. В цьому розумінні наша фактична (а не декларативна) невизначеність містить загрозу не тільки нам самим, а й стратегічній стабільності як мінімум всього континенту, про що наші партнери дедалі частіше кажуть вголос. Чи бажаємо ми такої ролі дестабілізатора для України? Чи готові ми й надалі залишатися полем для боротьби інших сторін?

Тому ми, як і наші партнери, саме нині потребуємо визначеності щодо безпечного статусу України в нових реаліях. «Українське питання» фактично залишилося єдиним великим невирішеним питанням на континенті після завершення «холодної війни». Відмовившись свого часу від ядерної зброї, Україна чітко не закріпила свій безпековий статус, не отримала юридично та фактично гарантованої парасольки безпеки.

Подальше зволікання з цим рішенням може призвести до значних проблем. Це переконливо доводить розвиток подій останніх років, коли геополітичне суперництво між США, ЄС та Росією щодо України лише загострилося, що врешті негативно вплинуло не тільки на рівень довіри між зазначеними сторонами (зовніш-

ній аспект), а й спричинило розкол всередині України (внутрішній аспект). Нинішні політичні еліти не спромоглися відвернути чи зменшити цю поляризацію, а їх постійні чвари суттєво погіршили імідж України у світі та зводили і зводять нанівець багато зусиль української дипломатії, демотивуючи та деморалізуючи дипломатичний корпус.

Дискусії всередині країни щодо дихотомії Схід–Захід наочно та переконливо продемонстрували, що категорична постановка питання «або–або» не має майбутнього та веде у безвихідь, бо жодна зі сторін не має вирішальної переваги, а супротив будь-якому з цих двох варіантів досить значний. Намагання ігнорувати цей факт із боку прибічників того чи іншого варіанту вже призвели до непотрібного загострення. Тому нам потрібно як для себе, так і для зовнішнього світу запропонувати іншу альтернативу, яка б об'єднувала.

Зважаючи на об'єктивні реалії та прогнози розвитку континенту в найближчі 15–20 років та реалістично оцінюючи наші власні можливості, автор вважає найоптимальнішою для України на середньострокову перспективу чітко закріплену політику позаблоковості (або рівнонаближеності до основних партнерів) за збе-

реження довгострокової стратегічної мети інтеграції до ЄС (хоча й вона згодом може бути піддана корекції залежно від розвитку самого ЄС). Це передбачає проведення жорстко-прагматичної проукраїнської (а не проєвропейської, проросійської чи проамериканської) політики на всіх зовнішньополітичних напрямках. У різних столицях ми маємо заявляти одну позицію й казати те, що відповідає баченню національних інтересів України, а не те, що хоче почути від нас той чи інший візаві. Безперечною передумовою для цього є єдність всередині країни щодо такого вибору. На моє переконання, саме така модель здатна на сьогодні об'єднати суспільство і сприяти оптимальній реалізації та захисту наших інтересів на зовнішній арені.

Практичний механізм втілення такого рішення вбачається у фіксації нашого позаблокового статусу за ре-

зультатами консультацій у форматі трикутника НАТО–Росія–Україна або чотирикутника США–ЄС–Росія–Україна. В такому разі Україна має шанс стати генератором створення нової моделі європейської безпеки, суттєво знизивши напругу по лінії Росія–Захід через відмову від попереднього конфронтаційного підходу (або–або) на користь консенсусного. Свого часу Будапештський меморандум по суті позиціонував Україну як позаблокову державу. Залишилося лише трансформувати його юридично зобов'язуючий документ. Юридично закріплені гарантії безпеки стали б основою міжнародного забезпечення національної безпеки України та підвищили б ефективність виконання нами вигідної функції комунікатора між Сходом та Заходом, від чого ми фактично відмовилися останніми роками. Україна, перебуваючи на перехресті геополітичних інтересів Сходу, Заходу і Півдня, могла би отримати статус «Швейцарії XXI століття» на просторах Великої Європи.

Подібний підхід відповідає нинішній новій геополітичній та гео економічній ситуації на континенті та у світі й чітко позиціонує Україну на найближчі 15–20 років. Україна закріплюєть-

ся не як спірна погранична територія (як це нині має місце і в баченні ЄС та РФ), а як геополітичний центр Великої Європи. Цей статус примирює позиції ЄС, США та Росії щодо України.

Уважно аналізуючи останні заяви та кроки основних партнерів України, можна стверджувати, що саме цей варіант не викликає заперечень в жодній зі сторін. Позаблоковий статус надасть нашій політиці передбачуваності та послідовності. Він також дозволить сконцентруватися на стратегічних завданнях внутрішнього розвитку, а не відволікатися на постійні дискусії щодо різних зовнішньополітичних орієнтацій.

Пропозиція політики позаблоковості може наразитися на критику з боку прибічників однозначного приєднання України до будь-якої зі сторін, але реальний розвиток подій демонструє його безальтернативність на сьогодні. На часі відверта дискусія між фахівцями у сфері зовнішньої політики стосовно змін, які вже назріли, якщо ми справді хочемо проводити зовнішню політику, адекватну вимогам часу, та брати активну участь у створенні нової та дієвої системи європейської безпеки. Розвиток подій навколо нас переконливо доводить, що Україна не може більше доводити собі курс, який буде неадекватний реаліям, і часу на прийняття відповідних рішень майже не залишилося.

За крок від золота

Приємна несподіванка зустріла журнал „Зовнішні справи” нинішньої весни – наше видання ввійшло до складу команди переможців Другого всеукраїнського конкурсу засобів масової інформації „Вища школа – 2008” із врученням Диплома II ступеня і срібної медалі.

Цей конкурс був заснований минулого року Міністерством освіти та науки України, Київським національним університетом імені Тараса Шевченка і Асоціацією працівників ЗМІ України. Як свідчать його організатори, навіть короткий термін існування цього спеціалізованого професійного змагання приніс очікувані результати. Головні з них – зросла якість вузьких газет і журналів від змістовного наповнення до поліграфії, а також посилений інтерес до процесів, що відбуваються у вищій школі та науковому середовищі України з боку суспільно-політичних ЗМІ.

І кількісні, і якісні зміни, що відбулися під час проведення II конкурсу, лягли великим, але радісним тягарем на плечі журі, – констатує його Голова, заступник директора Інституту інноваційних технологій та змісту навчання Міністерства освіти та науки України Казимир Лемківський. Обирати кращих серед кращих стало важче, ніж минулого року. Обмін досвідом, природне бажання зробити найкраще українське інститутське видання значно просунуло вперед газети і журнали вищих навчальних закладів. Розгolos, який отримали нові змагання серед вузів, призвів до збільшення конкурсантів більш, ніж у півтора разу. 150 редакцій газет, журналів, теле- і радіопрограм із усіх регіонів України представили зразки своєї інформаційної продукції у 7 номінаціях.

Попри фінансові складнощі, які супроводжували фінальну частину Всеукраїнського конкурсу, його організаторам вдалося вчасно виготовити дипломи, відлити символічні золоті та срібні нагороди, а також виготовити вищі відзнаки – спеціальні призи – статуетки „Вища школа”.

Цього року їх щасливими власниками стали:

Редакція журналу «Вища школа» Міністерства освіти і науки України.

Львівський національний університет імені Івана Франка.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

Дипломами конкурсу I ступеня нагороджено 22 редакції, у тому числі 20 із врученням золотих медалей. Дипломами II ступеня – 20 ЗМІ з врученням 17 срібних медалей. Диплом III ступеня отримали 9 організацій. Їхні представники, окрілені успіхом, попри песимістичні кризові прояви, знайшли можливість приїхати до столиці й особисто отримати наго-

роди.

„З.С.” приєднується до привітальних слів, адресованих переможцям, Міністра освіти і науки України Івана Вакарчука, переданих Головою журі конкурсу Казимиром Лемківським, а також проректора з науково-виховної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимира Шевченка, голови Асоціації працівників ЗМІ України Віктора Петренка.

Водночас, „Зовнішні справи” заявляють про свої серйозні наміри отримати у наступному конкурсному сезоні „Вищої школи” відзнаку найвищої проби. У наступному числі „З.С.” відбудеться прем'єра нової рубрики, постійними учасниками якої стануть ректори провідних вузів України, котрі ділитимуться своїми поглядами на найближче й більш віддалене майбутнє підготовки кадрів, які зможуть вправно реалізовувати зовнішню політику України у нових, післякризових умовах на шляху приєднання України до Болонського процесу, спонукати на пошуки нової ідеології та філософії навчання за умов глобалізації світу.

Ольга ТАУКАЧ

2009: Another Year of Living Dangerously?¹

Thomas SHERLOCK,
Professor
of Political Science
United States Military
Academy (West Point)

Томас ШЕРЛОК, професор політичних наук Військової академії Сполучених Штатів (Вест-Пойнт), пропонує увазі читачів „З.С.” свою нову статтю „2009: ще одне життя в небезпеці”, відразу зауважує, що викладені в ній думки не обов’язково мають збігатися з офіційною позицією Вашингтона та Військової академії. Зокрема, автор переконаний, що Сполучені Штати мають не поспішати з розширенням НАТО на Схід, і називає грубою помилкою Джорджа Буша-молодшого активну підтримку Плану дій щодо вступу до Альянсу України та Грузії, що викликало однозначну негативну реакцію Росії. Професор Шерлок вважає, що прихід до Білого дому Барака Обами послабить напруження у відносинах між Вашингтоном і Москвою, яке нагніталось впродовж останнього десятиліття, і позитивно позначиться на українсько-російських відносинах.

Many in the West who value the security and stability of Ukraine will welcome the arrival of Barack Obama in the White House as an opportunity to improve U.S.-Russian relations. The U.S. withdrawal from the ABM treaty, the controversial invasion of Iraq, the planned deployment of elements of the U.S. missile defense shield in Poland and the Czech Republic, and the expansion of NATO without serious consultation with Russia produced sharp disagreements between Moscow and Washington. Reflecting Russia's descent into authoritarianism, the Kremlin has excoriated American foreign policy in the state-controlled media, stoking anti-Americanism among Russia's elites and masses. Ukraine is now caught in the middle, particularly over the issue of NATO enlargement.

Although the strain in current U.S.-Russia relations marks a new low point, U.S. policy toward Russia had yielded only mixed results in the first decade after the collapse of the Soviet Union. In the early 1990s a significant segment of the Russian elite embraced western values and leadership, and anticipated close ties with the United States. Yet the expansion of NATO emerged as an important roadblock to normal relations. Knowledgeable western observers had warned against expanding the alliance at the time, arguing that it would fuel anti-western sentiment and increase the influence of authoritarian nationalists in Russia. George Kennan, the dean of America's Russia experts, called NATO enlargement a tragic mistake that “shows so little understanding of Russian

history and Soviet history. Of course there is going to be a bad reaction from Russia, and then [the NATO expanders] will say that we always told you that is how the Russians are—but this is just wrong.”²

To be sure, the expectations of many Russians, including Boris Yeltsin, that Washington would treat Moscow as an equal partner and provide extensive support for Russian democratization and marketization, were unrealistic. The dashing of these false hopes inevitably fostered anger and feelings of humiliation among Russia's elites. Yet it also seems clear that the West could have done much more to cushion Russia's precipitous international decline or to support a sound economic and political transition in Russia. In his authoritative biography of Yeltsin, Harvard professor Timothy Colton identifies several factors which promoted anti-westernism in Russia in the first decade after the Soviet collapse. According to Colton, the West never seriously contemplated forgiving Russia's foreign debt which the Yeltsin government had assumed from the Soviet state and whose negative impact Colton compares to “that of World War I reparations on Weimar Germany.” From 1993 to 1999, American aid to Russia was about 1 percent of Washington's defense budget in 1996—or approximately one-

quarter of the cost a modern American aircraft carrier. Although Congress funded the Cooperative Threat Reduction Program which decommissioned nuclear arsenals in Ukraine, Kazakhstan, and Belarus, Colton observes that “[i]n Yeltsin's and Russia's estimation, and in mine, this gain paled before the loss caused by the policy of mechanically expanding the NATO military alliance....”³

Yeltsin's ambivalent and haphazard support for reform, and the absence in Russia of most of the conditions usually seen as necessary for successful political and economic transitions, including a vibrant civil society, may have been sufficient to condemn Russia's efforts at democratization and westernization to failure. Nevertheless, U.S. policies toward Russia in the 1990s did little to strengthen the slender shoots of reform, but instead worked to undermine domestic support for Russia's already weak liberal parties and groups. Other short-sighted American policies toward Russia in the following decade, coupled with the overextension of American power due to the invasion of Iraq and the dramatic rise in the price of oil and gas, further empowered the worst elements in Russian politics. Unfortunately, Putinism today rests in part on the ability of the Kremlin to argue plausibly to the Russian people,

¹ This article does not necessarily reflect the views of the United States Military Academy or the U.S. Department of Defense.

² Quoted in Thomas L. Friedman, “Now a Word From X,” *The New York Times*, May 2, 1998, at <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9903EEDB103EF931A35756C0A96E958260>

³ Timothy Colton, *Yeltsin. A Life* (New York: Basic Books, 2008), p. 268.

particularly in a context of control over the media, that the West threatens Russian security and national interests. Matters are made worse by the fact that a significant segment of the Russian political elite firmly believes that the threat from the West is authentic, and not simply constructed by the Kremlin to legitimate its authoritarian rule.

Given the mounting tensions between Washington and Moscow over the past decade, the victory of Barack Obama over John McCain in the recent American presidential campaign is probably in the best interest of Ukraine. McCain was confrontational toward Russia before and during the electoral contest and many observers feared that he might be rash and unpredictable in foreign policy if elected president. Although critics of Obama argue that the Kremlin will exploit his relative lack of experience and his greater preference for consensus, some of Obama's chief advisors on national security are old Cold Warriors who have demonstrated a willingness to be tough on Russia in the past and are unlikely to change their outlook in the new Obama administration.

Obama himself is committed to the expansion of NATO, but probably will not push as hard as George W. Bush for the quick admission of Ukraine and Georgia. Such an approach would be prudent. The pressure of the Bush administration to support fast-track Membership Action Plans (MAPs) for Ukraine and Georgia not only influenced Putin and other Russian hawks to draw a line in the sand and dare the West to cross it, but also encouraged President Saakashvili of Georgia to move recklessly against South Ossetia, thereby providing a pretext for Russia's mobilized forces to invade his country. Unfortunately, the defeat of the American trained and equipped Georgian army and

the inability of Washington to make Moscow pay a significant price for its aggression have weakened the credibility of the United States in the region. Moscow may increasingly view Washington as a paper tiger, at least in its own backyard, and may respond forcefully and dangerously to any steps by NATO in 2009 to extend membership to Ukraine.

Adopting a cautious approach to NATO expansion is also prudent because the alliance may be in a state of serious decay. The entry of new members from Eastern Europe and more recently from post-Soviet space has not revitalized the alliance but rather helped to divide it, as have disagreements over military operations in countries such as Afghanistan. These tensions are symptomatic of two factors—one external, one internal—that are weakening NATO. The overextension of American hard power under George W. Bush and the humbling of U.S. capitalism in the current global crisis have undermined the influence of the United States among the core states of the alliance. Although Obama can recover some of this lost ground through effective leadership, a more fundamental problem for the alliance is tied to the elimination of the existential threat of the Soviet Union. During the Cold War, the Soviet threat had united NATO's members for decades in single-minded self-defense. Since the Soviet collapse, NATO has struggled to reinvent itself and formulate new missions. Yet absent a new existential challenge (which Russia is not for most NATO members, particularly those countries in "old" Europe), NATO's new identity is inevitably fragile. Not surprisingly, recent surveys of European attitudes suggest that key alliance members might be unable to muster sufficient political support for the defense of Baltic member-states if they were threatened or at-

tacked by Russia. Ukraine might very well confront a similar lack of resolve if it were granted membership in the organization.

Given this harsh reality—which is made even harsher by divisions in the Ukrainian polity over the question of whether to join NATO—Washington would best support Ukrainian security by exercising greater soft or "smart" power. Particularly in the context of the unfolding global economic crisis, the West should focus on strengthening existing political and economic instruments—and developing new ones—that promote political reconciliation, institutional effectiveness, and economic growth in Ukraine. The more advances that are made in these areas, the less vulnerable Ukraine will be to Russian coercion and pressure.

If Ukraine acquires greater political and economic stability with the help of the West in 2009 it may provide demonstration effects for de-

mocratization in Russia, where the authoritarian leadership in the Kremlin is well aware that many of the economic gains under Putin are shallow and remain dependent on unstable international markets for Russia's energy exports. The Kremlin's recent crackdown on a relatively small number of protests against worsening economic conditions reflects the government's fear that broad unrest could erupt unexpectedly and spread quickly, threatening social and political destabilization. In this context, the expansion of NATO to Ukraine might tempt the Kremlin to beat still stronger the drum of hyper-nationalism and engage in provocative acts against Ukraine to deflect attention away from Russia's domestic problems. But if Ukraine first puts its own house in order while deferring entry into NATO, it is more likely that Russia eventually will perceive the value of reform when it looks to the West.

Нова роль НАТО в Європі?

Микола КАПІТОНЕНКО,
кандидат політичних наук,
доцент Інституту
міжнародних відносин КНУ,
Виконавчий директор
Центру дослідження
міжнародних відносин

3–4 квітня у німецьких містах Келі, Баден-Бадені та французькому Страсбурзі відбувся ювілейний саміт НАТО, присвячений 60-річчю Альянсу. Ця подія вже за кілька тижнів до свого початку спровокувала численні інтриги, коментарі та оцінки. Символічність франко-німецького спільного прийому високих гостей полягає в тому, що саме ці країни являють собою ядро так званої старої Європи – Європи, яка виступила проти американської війни в Іраку у 2003 році, проти надання Плану для членства (ПДЧ) Україні у 2008 році, а напередодні саміту сформулювала власне бачення майбутнього НАТО та всієї системи безпеки в Європі. Яке місце в цій системі належатиме Україні, і чи здатні будуть ФРН та Франція реалізувати свої амбітні наміри?

Саміт виявився більшою мірою присвячений робочим питанням, ніж урочистостям. Атмосферу свята було також поставлено під сумнів активними акціями протесту, які розгорнулися в Страсбурзі; суперечками, викликаними позицією Туреччини щодо кандидатури

нового Генерального секретаря Альянсу; а також – окремо для України – фактичним підтвердженням найпесимістичніших оцінок її перспектив членства у найближчому майбутньому.

Дві події в контексті підготовки до саміту мали знаковий характер. По-перше, Франція оголосила про повернення до військових структур НАТО після тривалої перерви, викликані свого часу розбіжностями в розумінні ролі Альянсу в період апогею «холодної війни». По-друге, 4 лютого Президент Франції Саркозі та федеральний канцлер ФРН Меркель опублікували у газеті Le Monde спільну статтю під назвою «Безпека, наша спільна місія»[1], в якій викладено основні ідеї спільного франко-німецького бачення майбутнього Альянсу та всього комплексу трансатлантичних відносин. Резонанс статті підсилено очевидними концептуальними змінами у зовнішній політиці США з приходом до влади Президента Обами. Для України все, що відбувається, може мати вирішальне значення в контексті реалізації наших євроатлантичних намірів.

Востаннє стратегічна концепція НАТО зазнавала суттєвих змін десять років тому – коли Альянс відзначав своє 50-річчя в нових, незвичних умовах, викликаних військовою операцією проти Сербії та переоцінкою викликів та загроз безпеці країн-членів, і переглядом власної зони відповідальності. З того часу порядок денний світової політики знову принципово змінився, вивівши на передній план боротьбу з тероризмом; проблеми розширення НАТО та ЄС; регіональну стабільність; розгортання систем ПРО в Європі; та поси-

NATO's anniversary summit marked important developments both within the Alliance and in its mission. Due to its geopolitical position and foreign policy strategies Ukraine is sensible to all major changes in Euroatlantic security arrangements. This article probes the changes in NATO's attitudes towards its future in global political architecture; challenges Ukraine would face due to refoocusing of Alliance's goals; and the impact, which the shift of NATO's priorities will have on European security.

лення впливу Росії. Наслідком цього всього є те, що ефективність Альянсу сьогодні здається значно нижчою, ніж вона була десять років тому, коли НАТО і «дієва система регіональної безпеки» були практично синонімами. У 1999 Альянс переосмислював наслідки розширення зони власної відповідальності; у 2009 він стоїть перед проблемами дефіциту єдності та різних підходів до самого змісту поняття «безпека».

Усе це не може не турбувати країни-члени НАТО, так само як і її сусідів, до яких належить і Україна. Навіть якщо б співпраця із НАТО й не була б серед наших найвищих зовнішньополітичних пріоритетів, масштабні трансформації діяльності Альянсу безпосередньо вплинули б на національну безпеку. А з врахуванням багаторічних зусиль, спрямованих на вступ до НАТО і, особливо, краху надій отримати ПДЧ на саміті в Буха-

ресті минулого року, порядок денний саміту набуває для України особливого значення.

Стаття Президента Саркозі та Канцлера Меркель містить основні елементи, які визначатимуть підходи Франції та ФРН до системи європейської безпеки в найближчому майбутньому. Вони зводяться до наступного:

1. Визнання складності стратегічної обстановки та визначення основного кола загроз, до якого входять конфлікт на Кавказі (перший збройний конфлікт в Європі у XXI ст.); подальша невизначеність на Близькому Сході; ядерна програма Ірану; міжнародний тероризм; конфлікти в Африці; а також світова фінансова криза. В цих умовах, на думку авторів статті, необхідно продемонструвати єдність і ширше розуміння проблематики міжнародної безпеки – розуміння, яке виходило б за рамки військової сфери.

2. Переконавання в тому, що подальше поглиблення франко-німецького партнерства є шляхом до посилення ролі Європейського Союзу у підтриманні безпеки в Європі та світі.

3. Підкреслення неефективності односторонніх рішень і дій, заклик до «духу партнерства» у трансатлантичних відносинах.

4. Констатація того, що стратегічне партнерство між НАТО та ЄС «не виправдовує сподівань», в першу чергу завдяки протиріччям між «деякими країнами».

5. Заклик до перебудови відносин із Росією із метою ширшого залучення її до розв'язання проблем європейської безпеки, зокрема підкреслення того, що будь-яке розширення НАТО має сприяти загальним інтересам європейської системи безпеки, невід'ємною частиною якої є Росія.

6. Прагнення зміцнювати режими контролю над озброєнням, особливо режим нерозповсюдження ядерної зброї та режим, запроваджений Договором про звичайні збройні сили в Європі.

Характеризуючи статтю в цілому, можна сказати, що вона є закликом до перенесення центру тяжіння прийняття політичних рішень стосовно європейської безпеки до Європи; активного залучення Росії до цього процесу; та корекції курсу НАТО з урахуванням нової стратегічної обстановки.

Якщо франко-німецькі задуми здійснюватимуться, Україні доведеться переглянути основні форми своєї співпраці із НАТО та участі у системі європейської безпеки в цілому. «Консенсусність» рішень, до якої закликають лідери Франції та Німеччини, є, фактично, спробою зафіксувати тенденцію протистояння волі проатлантичних держав, яка проявилася на саміті в Бухаресті. Тоді Франція та Німеччина фактично заблокували надання Україні та Гру-

Лідери України, Франції та Німеччини під час Бухарестського саміту НАТО у 2008 р.

зії ПДЧ, посилаючись на приблизно ті самі аргументи – про необхідність «комплексного» підходу до європейської безпеки та врахування інтересів Росії.

Основна проблема, з якою неодмінно зіштовхнуться ці красиві заклики, полягає в суттєвій обмеженості можливостей Франції, ФРН та «старої Європи» в цілому впливати на європейську, а тим паче – глобальну безпеку. Досвід розв'язання проблеми Косова (як і Югославських конфліктів загалом); тривалого, але безрезультатного формування Спільної зовнішньої політики та політики безпеки в інституційній структурі ЄС; розв'язання регіональних конфліктів на кшталт Придністровського; вирішення внутрішніх проблем, пов'язаних із етнічними, релігійними та соціальними факторами, не надає підстав для оптимізму. Мало хто виступає проти активнішої участі європейських держав в облаштуванні системи регіональної безпеки, але поки що далі розмов справа майже не йшла.

Без кардинального «прориву» на цьому напрямі фрази про «активнішу роль» Європи та «рівноправне партнерство» між НАТО та ЄС залишаться напівпорожніми. І це не зміцнюватиме безпеку в Європі, а навпаки, підриватиме її. Європейські країни мають усвідомити, що лише суттєве збільшення оборонних витрат – фі-

нансових, організаційних – та демонстрація політичної готовності втручатися у розв'язання численних проблем безпеки можуть створити підстави для повнішої участі Європи у формуванні контурів світового порядку.

Схоже на те, що амбітні плани Франції та ФРН залишаться декларацією про наміри; в той час як реальні зміни ролі Альянсу залежатимуть від рішень нової американської адміністрації. Пріоритетами її виступають війна в Афганістані, перегляд відносин із Росією, Близький Схід та Іран із його ядерною програмою, чим і визначатимуться обсяги та межі американських поступок. Іншими словами, НАТО має «вбудуватися» у більш широку систему політичних інтересів США в глобальному масштабі, і лише тоді стане зрозуміло, якою буде роль Європи в цьому поки що асиметричному партнерстві.

Для України залишається небезпека виступити предметом компромісів. Щоправда, винними в цьому будуть не Франція, Німеччина чи Росія, а сама Україна. У згаданій статті Саркозі й Меркель у чергове справедливо підкреслюється, що для членства в НАТО демократична країна має бути готовою до виконання обов'язків, робити реальний внесок у підтримання безпеки союзників. Сумніватися в обґрунтованості цієї вимо-

ги не доводиться, але Україною мало що зроблено для її виконання. Рік, що минув, не дав відповіді на питання Бухарестського саміту, проте додав нових проблем. Розгортання подій на Кавказі пішло зовсім не тим шляхом, який наблизив би Україну до членства в НАТО. В результаті шанси на регіональне лідерство та активну політику у Центральній та Східній Європі значно зменшилися, натомість зросла вразливість до різноманітних зовнішніх втручань внаслідок загострення внутрішньополітичної боротьби та впливу світової фінансової кризи.

Основні проблеми, що виносилися на розгляд лідерів 28 держав-членів (включно із щойно прийнятими Албанією та Хорватією), стосувалися перспектив розширення Альянсу; повернення Франції до його військових структур; переобрання Генерального секретаря; продовження операції в Афганістані; ставлення НАТО до «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі та загальних принципів архітектури системи європейської безпеки. Підсумки саміту не стали революційними, але вони заклали важливі тенденції розвитку Альянсу та визначили пріоритети у його подальшій діяльності:

1. НАТО зазнала структурних трансформацій. Її членами стали Хорватія та Албанія; Франція поверну-

лася до військових структур. У підсумковій декларації саміту [2] підкреслено, що все це відбувається відповідно до традиційних цінностей євроатлантичної єдності, демократії та колективної безпеки. На цих самих засадах в НАТО очікують вступу колишньої Югославської республіки – Македонії найближчим часом.

2. Ключовим пріоритетом поточної діяльності Альянсу залишається операція в Афганістані. Президенту Обамі вдалося переконати європейських партнерів спрямувати додатково близько 5 тисяч солдатів до Афганістану, хоча більше половини з них знаходяться там тимчасово, для забезпечення проведення виборів у серпні. З іншого боку, США майже вдвічі, до 68 тисяч, збільшить власну присутність в Афганістані, маючи на меті поступово посилити власне афганські сили безпеки й створити передумови для виведення військ НАТО. Таким чином, на саміті було випробувано стратегію взаємних американсько-європейських поступок, яку Президент США Обама взяв на озброєння після приходу до Овального офісу. Поступки європейців стали не надто вражаючими: Британія, Німеччина та Іспанія зважилися надіслати додаткові контингенти до Афганістану (600–900 чоловік кожна).

3. Із 1 серпня поточного року Генеральним секретарем НАТО стане прем'єр-міністр Данії Андерс Фог Расмусен. Його кандидатура лобіювалася європейськими державами та підтримувалася США (Данія традиційно займає проатлантичні позиції в НАТО); але проти неї публічно виступила Туреччина. Пов'язано це було із публікацією в Данії у 2005 році карикатур на пророка Мухаммада, реакція на які Расмусена була недостатньо чутливою до позиції мусульман. Врахо-

вуючи операцію НАТО у мусульманському Афганістані, символізм такого роду був би неприпустимим, вважала Туреччина [3]. Расмусен також відомий своїми заявами про те, що Туреччина ніколи не стане повноправним членом Європейського Союзу. Зрештою, домовленість була досягнута. Туреччина отримала дві додаткові посади в апараті НАТО; обіцянку переглянути дві складові частини угоди із ЄС про членство з метою прискорення процесу своєї інтеграції в ЄС; а Расмусен публічно озвучив свою позицію щодо розуміння турботи мусульманського світу з приводу публікації карикатур на пророка.

4. Балкани залишаються важливим пріоритетом діяльності НАТО і ключем до європейської безпеки. Продовження діяльності KFOR відповідно до поточного мандату становитиме собою наймасштабніші зусилля НАТО з підтримки стабільності в Європі. Розвиток демократичного Косова, в якому захищені права нацменшин, залишається пріоритетом Альянсу.

5. НАТО традиційно вже звернула увагу на події, що відбуваються поза межами її зони відповідальності, насамперед на проблему піратства, гуманітарні кризи в Африці (Дарфур у Судані та Сомалі) та ситуацію на Близькому Сході. Окремим напрямом діяльності Альянсу залишається боротьба із міжнародним тероризмом, не лише в Афганістані, а й по всьому світу.

У Декларації саміту прозвучали добре відомі слова – про посилення трансатлантичної єдності та збереження дії положень статті 10 Вашингтонського договору, про відкритість дверей Альянсу для всіх європейських демократичних країн, які поділяють його цінності, готові до виконання обов'язків, пов'язаних із членством, та вступ яких до

НАТО сприятиме зміцненню спільної безпеки та стабільності.

Україні присвячено два параграфи Декларації, в яких підтверджуються рішення Бухарестського саміту минулого року; а також окреслюється формат подальших відносин, що визначатиметься Хартією про особливе партнерство аж 1997 року. Це – констатація глухого кута у відносинах, які так і не набули нової якості за 12 років. НАТО в черговий раз пов'язала це з дефіцитом політичних та економічних реформ в Україні.

Значно більше уваги приділено відносинам із Росією. НАТО задекларувала стратегічну важливість взаємин із Російською Федерацією, у сферах від регіональної стабільності й до ядерного роззброєння та систем протиракетної оборони. Цим самим перед Росією відкривається широкий діапазон засобів впливу на Альянс та, зокрема, на його відносини із третіми країнами.

Україна ж може засвоїти кілька важливих уроків, що випливають із результатів саміту НАТО 2009 року:

1. Очевидний вже давно висновок: без внутрішніх перетворень, насамперед у політичній системі, правовому полі, судовій системі та відносинах між цивільними та військовими інститу-

тами можна забути не лише про членство у НАТО, а й про поглиблення співпраці з Альянсом.

2. Україна є важливим елементом для досягнення цілей НАТО в галузі забезпечення європейської стабільності. Від позиції України залежить розвиток системи регіональної безпеки в басейні Чорного моря; залишається активною роль України у врегулюванні «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі; від України залежить стан відносин НАТО з Росією; і, зрештою, Україна – єдина з держав, що не є членами НАТО, яка бере участь у всіх миротворчих ініціативах під егідою Альянсу. Це відкриває можливості відстоювати власні інтереси, навіть без набуття членства у НАТО.

3. Спекуляції на тему російської загрози більше не є ефективною стратегією переконання у відносинах із Альянсом. Новий курс адміністрації США, зміна російської ролі в європейських системах безпеки та невпинне розширення сфери відповідальності НАТО зміцнюють пріоритети. Для найбільш вигірених переговорних позицій у відносинах з Альянсом Україні доцільно чітко демонструвати чим, як і на яких умовах вона може бути корисною для

6 квітня 2009 р. в ході київської зустрічі Президента України Віктора Ющенка та голови Парламентської Асамблеї НАТО Джона Таннера глава української держави підтвердив, що розглядає НАТО як єдину ефективну систему забезпечення безпеки на трансатлантичному просторі та наголосив на важливості подальшого продовження політики «відкритих дверей» до Альянсу

трансатлантичної системи безпеки.

4. Тактичний висновок полягає в тому, що вчергове розвіяно міф про нав'язування чиеїсь волі в рамках Альянсу. Приклад позиції Туреччини щодо кандидатури Генерального секретаря Альянсу свідчить, що навіть технічні питання можуть стати засобом просування своїх інтересів, навіть ціною протистояння консолідованій позиції всіх інших членів організації. Консенсусний механізм прийняття рішень надає будь-кому з членів широкі можливості захисту власних прав та інтересів.

Саміт НАТО не відкрив принципово нової сторінки в її історії. Проблеми, пріоритети, розподіл обов'язків залишилися приблизно тими самими. Та нова зовнішньополітична лінія США в найближчому майбутньому справлятиме сильний вплив на конкретизацію форм діяльності Альянсу, на його відносини із сусідами, включаючи Україну. Підсумовуючи, можна зазначити, що у рішеннях, прийнятих самітом, відчувається прагнення до багатосторонності зусиль із побудови системи європейської безпеки та зменшення напруги та конфронтації. Які впливи це матиме для України – говорити поки що зарано, але результати саміту обов'язково мають бути враховані при розробці стратегії подальших відносин з Альянсом.

Часу для внесення коректив залишається явно не-

Під час українсько-американських військово-морських навчань із запрошенням інших країн "Сі Бриз-2008"

достатньо, враховуючи чергову відставку міністра МЗС та невизначеність середньострокових зовнішньополітичних пріоритетів. За великим рахунком, все, що залишається Україні, – це спробувати зіграти на протиріччях між, умовно кажучи, проатлантично та проєвропейські налаштованими країнами. Але для цього потрібно знати, якою є остаточна мета такої гри. Мета проміжна більш-менш зрозуміла – не стати розмінною картою у переформатуванні відносин між ЄС та Росією. Важливішим та масштабнішим викликом для України буде представлення власного бачення системи європейської безпеки в нових реаліях та, насамперед, – місця України в ній, неза-

лежно від того, буде вона членом НАТО чи ні. Елементами такого бачення можуть стати:

1. Розуміння того, що характер викликів системі безпеки змінився і продовжує змінюватися. Європі сьогодні загрожують не традиційні військові виклики, а соціальні проблеми, нетрадиційні загрози, неконтрольована міграція, нерівномірність розвитку та регіональні внутрішні конфлікти.

2. Визнання того, що нові лінії розподілу та «залізни завіси» не сприятимуть розв'язанню таких проблем, отже, ставка на протистояння та антагонізми виявиться програвною.

3. Пошук активної ролі України у багатосторонніх форматах врегулювання проблем європейської безпеки, таких як ОБСЄ та регіональні організації.

4. Готовність робити більший внесок у безпеку своїх партнерів, брати ініціативу у врегулюванні тих проблем, які безпосередньо стосуються України, а саме: енергетична безпека, захист від нелегальної міграції та підтримка регіональної стабільності. Все це є несумісним із політикою нейтралі-

тету, спекуляції навколо якої необхідно припиняти.

Франко-німецькі ініціативи можуть і не стати якісно новим етапом у розвитку НАТО, але вони чітко окреслюють коло проблем, навколо яких найближчим часом йтиме дискусія та шукатимуться компроміси. Для ефективності власної політики на євроатлантичному напрямі Україні необхідно усвідомити важливість цих проблем, зрозуміти, що вступ до НАТО – це не стільки гра у створення антиросійської коаліції, скільки кропітка робота, націлена на спільне розв'язання кола різноманітних проблем, які стоять перед кожною європейською державою.

Список використаної літератури

1. Sarkozy N, Merkel A. *Security, Our Joint Mission* // *Le Monde, Paris, 4 February 2009.*

2. *NATO Strasbourg/Kehl Summit Declaration. Official text at http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm?mode=pressrelease*

3. *Laciner S. Rasmussen, Turkey, and the NATO* // *The Journal of Turkish Weekly, 4 April, 2009.*

Європейське турне Барака Обами

Євген РЯБІНІН, кандидат політичних наук, Маріупольський державний гуманітарний університет, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

Європейський тур Б.Обама співпав із багатьма заходами, які проходили в Європі. І якби не саміт G20, святкування 60-річної річниці створення НАТО, невідомо, коли відбувся б візит Б.Обама в ЄС, з огляду на той факт, що проблеми всередині країни, залишені після адміністрації Дж.Буша, вимагають планомірного, щоденного та довгострокового рішення.

З огляду на фінансово-економічне становище США на міжнародній арені, дані заходи, отже, й тур Б.Обама був доречним для самих США.

Автор статті пропонує послідовно розібрати всі проблеми, які стоять на порядку денному перед 44-м Президентом США в контексті зовнішньої політики.

Природно, кожний новий президент будь-якої впливової держави, до яких належить США, зобов'язаний своїми діями показати, що з

ним, отже, і з його державою, необхідно рахуватися. Це можна зробити різноманітними способами, але найнадійніший – це військова агресія. Підтвердженням цьому послужили військові кампанії Дж.Буша в Афганістані та Іраку, чеченська кампанія В.Путіна, «бліцкриг» Д.Медведева в серпні 2008 року.

Однак економічне становище США сьогодні для самотвердження Б.Обама не дозволяє розпочинати чергову військову кампанію проти представників «осі зла» Ірану та Північної Кореї, які посилюють свої ядерні позиції на тлі спаду економіки та політичного впливу США на міжнародній арені та невирішених затяжних конфліктів в Іраку та Афганістані, які перетворилися для США подвійним В'єтнамом. Тому, як ніколи, європейський тур надав хорошу можливість Б.Обамі заручитися під-

тримкою країн ЄС, а саме Франції та Німеччини.

Європа охоплена скепсисом відносно того, що кількість військ принесе стабільність у країни, які страждають від десятиріч військових дій. Основним посилком на саміті НАТО Президента США був впевненість у перемозі в Афганістані та над тероризмом загалом, але тільки спільно з країнами Європи. Тероризм в особі Талібану, вирощений США за часів холодної війни, не має конкретного місцезнаходження, це не держава, це ідеологія опору, яку неможливо знищити. Європа могла б зіграти ключову роль у боротьбі з тероризмом, але їй завжди приділялися треті ролі, що визнав сам Б.Обама, заявивши, що «Америка надто часто недооцінювала головну роль Європи у світі. Були часи, коли Америка виявляла стосовно Європи зарозумілість і глузування».

Однак представники «Старої Європи» Президент Н.Саркозі і Канцлер А.Меркель висловили небажання надавати військову чи фінансову допомогу для ведення війни в Афганістані. На тлі економічної кризи, ця недозволена розкіш.

Б.Обама отримав відмову, попри свої запевняння, що, якщо відбудеться ще одна атака Аль-Каїди, мішенню стане Європа. Здобути перемогу над тероризмом в Афганістані, на його думку, можна шляхом розвитку фінансової інфраструктури, створення військ внутрішньої безпеки та дипломатичного впливу на Пакистан, що повинно реалізовуватися спільними зусиллями. Європа не має вважати це лише тягарем США. Це був основний месидж Б.Обама, який ЄС не прийняв.

Цілком зрозуміло, що США вже не мають необхідних людських і фінансових ресурсів для завершення військової кампанії в Афганістані та Іраку. І всю надію Президент США покладає на Європу. Проте Європа зіштовхнулася з проблемою соціальної нестабільності вже на своїй території, яка виходить із під контролю. Під час саміту G20 демонстранти закидали камінням поліцію, а потім підпалили КПП на мосту, який з'єднує Францію та Німеччину. Дим пожежі і розбиті вітрини магазинів – це вже звична картина для столиці Франції. І за таких умов Європа не спроможна допомагати

США, з огляду на ще й той негативний образ США, який із «успіхом» створила адміністрація Дж.Буша в усьому світі.

Необхідно зазначити той факт, що Б.Обама ясно оцінює відношення «Старої Європи» до США, тому приготував запасний хід для вирішення близькосхідних проблем в особі Туреччини. Схоже, Туреччина стане головним після Великобританії партнером США в Європі. Та чи буде це на руку самій Туреччині?

Якщо ми звернемося до історії, то побачимо, що між США і Великобританією існують «особливі відносини». Зіштовхнувшись із загрозою капітуляції перед Німеччиною в 1940 році, Британія звернулася до США по допомогу. США надали військову допомогу Британії, яка, у свою чергу, передала США кілька островів у безоплатне користування строком на 99 років як військових баз. І з цього моменту США і Великобританія завжди йдуть у єдиному зовнішньополітичному фарватері, що дратує Німеччину та Францію. Через ці особливі відносини Шарль де Голль постійно накладав вето на вступ Великобританії в Європейське об'єднання вугілля і сталі, а потім у Європейське економічне співтовариство. І лише після його смерті новий Президент Франції Ж.Помпідю зняв вето, і в 1963 році Британія стала, як її називають, «троянським конем» Аме-

рики в Європі. Британія лобіює інтереси США в Європі, оплачуючи борг за допомогу під час Другої світової війни. Британія завжди підтримувала військові кампанії США, проти яких виступали члени ЄС. Нездатність вирішити питання в Іраку і вплив ЄС, що посилюється, стало поштовхом для перетворення Туреччини на нового троянського коня. Туреччина представляє для Америки особливий інтерес – межуючи з Іраком і Іраном, маючи серйозний вплив на Афганістан, беручи активну участь у розробці мирної угоди між Ізраїлем і Сирією, Туреччина спроможна стати регіональним центром впливу.

Виступаючи в Парламенті Туреччини, Б.Обама підкреслив, що відносини Америки з мусульманським світом не може й не засновуватиметься тільки на протистоянні тероризму. Америка шукає більш широке співробітництво, засноване на взаємних інтересах і взаємоповазі. Б.Обама вважає, що війна Дж.Буша з тероризмом сприймалася як зіштовхування цивілізацій і релігій. Барак Хусейн Обама, як його представили в Парламенті, заявив, що США тільки збагачується духовно за рахунок американських мусульман, багато американців мають мусульман у своїх сім'ях або тривалий час жили в мусульманських країнах – і він один із них.

Чи можна вважати, що це

сигнал для мусульманського світу, що Америка більше не є їхнім ворогом. Чи є це сигналом для Ізраїлю і для Європи? Чи хотів цією заявою Б.Обама відвести терористичну загрозу від США і чому він із упевненістю заявив, що таким об'єктом атаки Аль-Каїди стане саме Європа?

У свою чергу, Європа йде на відкрите протистояння з мусульманським світом, обравши генсеком НАТО датського прем'єр-міністра Андреса Фод Расмуссена, відомого своєю підтримкою датської газети, яка опублікувала карикатури на пророка Мухаммеда в 2005 році. Його обрали, попри опозицію Туреччини, яку Б.Обама назвав перехрестям континентів, що має стати членом ЄС.

Як відомо, Німеччина і Франція є запеклими супротивниками вступу Туреччини в ЄС. І не тільки тому, що остання не відповідає Копенгагенським критеріям. Проблема Туреччини в тому, що вона є мусульманською державою і призначення А.Расмуссена генсеком НАТО – це очевидна відповідь Туреччини, чому її не приймають у ЄС із моменту подачі заявки в 1987 році.

Європа в особі Н.Саркозі дуже різко висловилася на заяву Б.Обами про прийняття Туреччини в ЄС, підкресливши, що «Б.Обама необхідно триматися подалі

від питань, вирішувати які має право тільки сам Європейський Союз».

Європа дала ясно зрозуміти, що вона претендує на звання полюса впливу на світовій арені. ЄС більше не влаштовує роль статиста у світовій політиці й економічна криза, падіння впливу США, затяжні війни США в Афганістані та Іраку, переможна війна Росії в Грузії без адекватної реакції США є чинниками, які можуть стати каталізатором зростання ЄС на світовій арені.

Ще один момент, який не був достатньо проаналізований політичними аналітиками, – це візит Б.Обами до Чехії. На наш погляд, Чехія обрана Президентом США як регіональний лідер країн постсоціалістичного табору і саме через неї здійснюватиметься американська політика в даному регіоні.

Європейський тур Б.Обами залишив більше питань, ніж відповідей. Б.Обама ще довго доведеться зміцнювати свої позиції на міжнародній арені як Президента впливової держави. А з огляду на різкі заяви керівників «Старої Європи», Б.Обама слід більше уваги приділяти співробітництву безпосередньо з Європейським Союзом, ніж із периферійними, хоча й регіональними центрами впливу.

Порівняльний аналіз діяльності президентів США Барака Обами та Франції Ніколя Саркозі

Євген КАМІНСЬКИЙ,
завідувач відділу трансатлантичних досліджень
Інституту світової економіки і міжнародних відносин
НАН України, доктор історичних наук, професор
Микола ФЕСЕНКО,
старший науковий співробітник Інституту світової
економіки і міжнародних відносин НАН України,
кандидат політичних наук

Як відомо, всі найважливіші зовнішньополітичні рішення ухвалюються конкретними особистостями. Вони відіграють суттєву роль у зміні міжнародної системи. За останні два ро-

ки на світовому політичному олімпі змінилися лідери системоутворюючих держав: Франції, Росії і США, що безумовно визначить вектор подальших трансформацій системи міжна-

родних відносин. Відразу зазначимо, що безпрецедентним в історії стає те, що фактично відразу лідерами цих держав стали представники нового покоління молодих активних політиків, готових до значних змін. Їх лідерство підтверджується ще й тим, що новообраний президент США Барак Обама і президент Франції Ніколя Саркозі очолили список найвпливовіших людей світу 2008 року за версією журналу «Ньюсуїк» (1-ше місце і 3-тє місце відповідно, Саркозі поступився другим місцем тільки голові КНР Ху Цзіньтао).

Обидва політики, як Саркозі так і Обама, особливо не розпечені долею, зазнали відносної бідності й досягли всього в житті самостійно. Крім того, їх можна назвати некорінними громадянами своїх держав, які вносять певну новизну у світову політику.

Схожість елементів передвиборних технологій і формування іміджу.

Позитивний імідж політи-

ків складається з багатьох елементів: привабливі штрихи в біографії, особисті якості й, не в останню чергу, ораторські здібності, незаплямованість репутації, вміло складені передвиборні гасла тощо. Все це збігається з психологічною затребуваністю американців і європейців в «новій особі». Ця потреба обумовлена й багатоплановою структурною кризою.

The article titled as "Comparative analyses of the USA President Barak Obama and President of France Nikolay Sarkozy activities" is being presented by the head of Transatlantic Department of the Institute of World Economy and International Relations of National Academy of Science, the Doctor of Philosophy, professor of political sciences (international relations) Y. Kaminskyi and Senior Research Fellow of the above mentioned institute and department, the candidate of sciences in international relations Mykola Fesenko.

The analyses showed that both politicians are young; they weren't spoiled by destiny children and achieved all in life themselves. Besides both of them are not native representatives of their leading countries of the World. We can note resemblance in election technologies and image formation elements. Also one of remarkable thing is that warming in relationships between USA and France is vivid. Despite this fact many experts say that there won't be any notable betterment in attitude to each other between the countries.

Both presidents are facing serious economic, political and social challenges calling for the most revolutionary changes. Obama and Sarkozy are ready to go on unpopular measures and risk their ratings for the sake of their nation's prosperity. They have strong intentions to reform taxation, labour legislation, migration and labour politics. They are going to develop and invest more in "green technologies" and to deal with ecological problems. Obama and Sarkozy are against allocation of missiles in Kaliningrad region in response to American intention to allocate missiles in Poland and Czech Republic. Both leaders criticize Russian's war actions in Georgia. In general both presidents have the same vision concerning Iraq and Iran problem, situation in Afghanistan, safety and democracy strengthening in the Middle East. Obama and Sarkozy have a positive attitude to Ukraine. But, in contrast to scepticism of France as far as Euro Atlantic and European integration of Ukraine. B. Obama has intentions to strengthen assistance to our country to solve these problems.

Потепління відносин між двома країнами-лідерами і обопільні симпатії між Н.Саркозі і Б.Обамою.

У перемозі Обама в Парижі не сумнівалися. Під час спільної прес-конференції Барака Обама і Ніколя Саркозі в Парижі французький президент недвозначно сказав про це. Саркозі та Обама багато говорили про майбутні відносини між Францією і США. Після завершення переговорів Обама, на той момент сенатор від штату Іллінойс, сказав: «Американський народ дає високу оцінку тому підходу, який обрав Ніколя Саркозі у відносинах між нашими країнами. Коли він приїхав до нас як президент, його зустріли як рок-зірку».

Ніколя Саркозі не приховує своєї прихильності до США. Він має твердий намір проводити політику зближення з Америкою. Під час офіційного візиту до Вашингтона показовою була заява Саркозі: «Я прибув до Вашингтона з простою і ясною метою. Я хочу знов завоювати серце Америки. Прочому завоювати серце Америки на тривалий термін. Ми, Франція і Сполучені Штати, – друзі, ми – союзники. Так було завжди, і так буде навіки». Позиція попереднього французького лідера Жака Ширака, який не тільки виступав проти війни в Іраку, а й у принципі мав інше бачення міжнародних відносин, ніж Джордж Буш, багато в чому ускладнила діалог між Вашингтоном і Парижем. «Нині ці розбіжності позаду», – вважає Саркозі.

Проамериканізм, за який французького лідера часто дорікають його критики, – частина піару Саркозі. Його завдання, як представляється, – відновити трансатлантичну єдність і припинити використання антиамериканізму як незримого опору зовнішньої політики Франції, зберігши при цьому самостійність Парижа в міжна-

родних справах. Відомо, що французький президент захоплюється американською моделлю. Відомо також, що він використовує жорстку риторику відносно Ірану та демонструє бажання допомогти Америці в Іраку. Проте поза такою риторикою дуже важко побачити реальне бажання грати за американськими правилами. Наприклад, Саркозі не має наміру посилати війська до Іраку.

Після президентських виборів в США Саркозі без зволікання заявив про необхідність провести позачерговий саміт не пізніше лютого 2009 р., коли Барак Обама вступить на посаду президента США. Ця зустріч була необхідна насамперед для того, щоб контролювати реалізацію вироблених у Вашингтоні рекомендацій, що стосуються подальшої співпраці двох держав у контексті світової економічної кризи. Це свідчить про те, що з новим президентом США Саркозі готовий співробітничати тісніше, ніж з попереднім.

Проте багато експертів вважає, що значного потепління у відносинах між Францією і США не відбудеться.

Французький письменник Домінік Моїсі свого часу казав, що «ідея винятковості розглядається як димово завіса для американського імперіалізму». Нині він стверджує: голосуючи 4 листопада, американці «вибирали не тільки свого президента, а й свою ідентичність. І це примушує нас також зробити вибір. Тепер ми повинні вирішити, хто ми, не вдаючися до антиамериканізму. Це нова для нас ситуація».

Ще в середині липня 2008 р. опитування показали безсумнівну симпатію до Б.Обама з боку більшості французів. Проте, Роберт Кoen, співробітник Фонда Карнегі та радник Джона

Маккейна, який програв на виборах, вважає, що французам і взагалі європейцям не варто спокушатися з приводу «темношкірого Кеннеді». Міркування будуються на такій логічній посилю: «Оскільки він (Обама) – не Буш і не республіканець, весь світ вітатиме його. Він зможе обернути це сприятливе враження на користь США та всього світу. Проте Барак Обама не виправдає очікувань європейців. Адже він буде президентом США і захищатиме американські цінності, інтереси, а також і погляди на світ, з якими Франція часто буває не згодна».

Консервативний Р. Кoen резонно зазначає, що по обидві боки Атлантики зберігаються забобони: американці та французи мають ілюзії стосовно один одного: перші переконані, що в других немає власної ідентичності та що Старий Світ наповнений ісламізмом, а другі кожні два роки чекають краху США. Тим часом цей автор попутно вказує на одну принципову особливість менталітету й світогляду американців, яка здатна бути певним подразником у відносинах між Європою і Америкою.

Р.Кoen також вважає, що: «Американський націоналізм не прив'язаний до приналежності до рідної землі або певної національності. Це ідеологічний націоналізм. Ідеологія є невід'єм-

ною частиною американської ідентичності». Для французів, які володіють більшим пластом історичного досвіду, прагматичний підхід найчастіше виявляється кращим за ідеологічний ригоризм. Гнучкість французів виявляється у відношенні до американської окупації Іраку, до близькосхідного конфлікту, протистояння з Іраном, діалогу з Росією тощо.

Якщо президент Б. Обама буде вимушений слідувати колишній бушевській, неоімперській зовнішній політиці, то це стане розчаруванням для багатьох європейських столиць. А якщо президент Обама рятуватиме долар, який слабшає, і розгублених магнатів із фінансово-банківської сфери США за рахунок найслабкіших учасників міжнародної системи розподілу праці, то це не додасть йому прибічників, включаючи й французьких бізнесменів. Понад те, якщо президент Обама, зіштовхнувшись із внутрішніми катаклізмами, у тому числі й природними, як пріснопам'ятний ураган «Катріна», опиниться не на висоті положення кризового керівника, як це сталося з Бушем-молодшим (що йому не пробачили та не пробачать), то рейтинг зменшиться швидко. А французи вкотре побачать, що Америка слабка й не підходить на роль керівної та спрямовуючої сили.

Обидва президенти стоять перед обличчям серйозних викликів економічного, політичного та соціального характеру. Як Саркозі, так і Обама отримали проблемну економіку, яка потребує сміливих революційних змін.

Н. Саркозі отримав у спадок країну з безробіттям на рівні 8,7%, з темпами економічного зростання близько 2% на рік, а також із масою соціальних зобов'язань держави. Слід зазначити, що в даний час у Франції один із найнижчих у Європі спад ВВП – лише 0,4% у листопаді 2008 порівняно з листопадом 2007-го. У США цей показник дорівнює 4% ВВП, чи 480 млрд. дол.

Перед новим господарем Білого дому стоять виклики, з якими американські президенти не зіштовхувалися від часів Франкліна Рузвельта. Ситуацію посилює й те, що від Обами чекають значно більшого, ніж він зможе зробити навіть за оптимальних обставин. Відчутна перемога над республіканцями примусила підняти голову найрадикальніших демократів, які вимагають здійснення лівого повороту. Обама в ході своєї кампанії в основному орієнтувався на бідних, обіцяючи їм забезпечене державою медичне страхування, захист від свавілля працедавців і ліберальне ставлення до трудових мігрантів.

Як Обама так і Саркозі го-

тові йти на непопулярні заходи й ризикувати особистою популярністю заради процвітання своєї нації.

Заради здійснення свого плану відродження Америки Б.Обама готовий привести бюджет США до рекордного дефіциту та пожертвувати частиною своєї популярності, оскільки, за його словами, перед тим, як наступить поліпшення, відчуватиметься погіршення. На цьому шляху країну не зупинить навіть перспектива зростання бюджетного дефіциту до \$1 трлн. доларів. Конкретних сум, які витратимуться на виведення галузей американської економіки з кризи, Обама не назвав, заявивши, що його команда зараз «гризе цифри». За даними The Wall Street Journal, йдеться про \$500 мільярдів доларів. Інші джерела називають набагато більшу суму – до одного трильйона.

Саркозі також пропонує рішення, що можуть стати вельми непопулярними серед працівників державного сектора. Він має намір скоротити кількість державних чиновників, а також послабити вплив профспілок у державних компаніях. Президент Франції планує провести законопроект, який встановлює мінімальний термін роботи для співробітників транспортних компаній для отримання певних соціальних пільг. Рішення

Саркозі може зіштовхнути-ся з масовими страйками на транспорті та паралізувати всю транспортну систему країни. Саркозі наполягає, що саме реформування трудового законодавства й лібералізація економіки Франції мають вирішити проблему зайнятості та зростання доходів.

Обидва лідери мають тверді наміри реформувати оподаткування і трудове законодавство. Вони мають схожі позиції відносно міграційної та трудової політики.

Серед намірів Саркозі – зниження впродовж п'яти років рівня корпоративного оподаткування на 4% і значне скорочення або відміна податків на фонд оплати наднормових годин. Експерти оцінюють вартість даного податкового послаблення в 10 млрд. євро. «Якщо Саркозі зможе реалізувати свої обіцянки, то це може стати початком глибоких структурних реформ французької економіки», – вважає Ерік Чейні, провідний економіст Morgan Stanley з питань європейської економіки.

У свою чергу Обама також висловив готовність розглянути пропозиції зі зниження корпоративного податку, якщо компанії перестануть використовувати дірки в законодавстві в цілях ухилення від податкових виплат. Економічна програма передбачає зниження податків для 95% американців і збільшення для 5% інших – тих, хто заробляє на рік більш як \$250 тис.

Для консервативної «мовчазної більшості» в Європі, стурбованої впливом нелегальних мігрантів, які витісняють французів із ринку праці, важливим індикатором стала заява Б.Обами. Згідно з нею працедавці повинні, насамперед, пропонувати роботу американським громадянам і в обов'язковому порядку перевіряти ле-

гальність статусу робітників-іноземців. Ця позиція повністю збігається з політикою Н. Саркозі.

Одна з серйозних розбіжностей між Обамою і Саркозі полягає в тому, що Обама не має наміру припиняти розгортання американської системи ПРО в Європі, з чим Саркозі явно не згоден.

Як відомо, Обама пообіцяв не відмовлятися від планів адміністрації Буша розмістити ПРО в Східній Європі. За результатами переговорів в Польщі, Обама підкреслив важливість стратегічного партнерства між США і Польщею і підтвердив наміри розвивати політичну та військову співпрацю.

Саркозі відкрито закликав переосмислити питання про американську систему ПРО в Європі та озвучив план із розробки нової пан-європейської системи безпеки.

Саркозі та Обама мають намір впроваджувати більше «зелених технологій», боротися з екологічними проблемами. Проте істотно відрізняється масштаб задуманих заходів в Європі та Америці.

Президент Франції Ніколя Саркозі за підсумками останнього саміту ЄС заявив, що «криза – не привід відмовлятися від боротьби за збереження клімату». Він підкреслив, що лідери ЄС «повністю підтвердили свої зобов'язання за планом захисту клімату». Цей план передбачає скорочення до 2020 року викидів парникових газів на 20 відсотків від рівня 1999 року, доведення частки поновлюваних джерел енергії в енергоспоживанні ЄС до 20 відсотків і підвищення енергоефективності європейської економіки на 20 відсотків. «Жоден континент на планеті не має таких амбітних планів захисту клімату. Тепер ми маємо підстави закликати нового молодого та динамічного президента США наслідува-

ти наш приклад», – сказав Саркозі.

Обама планує виділити на розвиток поновлюваних джерел \$150 млрд. упродовж найближчих 10 років. Будуть влаштовані аукціони серед компаній із купівлі лімітів на викиди шкідливих газів. Отримані кошти підуть на фінансування розробок сонячної, вітряної та інших видів альтернативної енергетики. До 2050 р. викиди вуглекислого газу мають знизитися на 80% порівняно з 1990 роком.

Загалом обидва президенти мають схоже бачення Іранської проблеми, ситуації в Афганістані, шляхів зміцнення безпеки та демократії на Близькому Сході.

Центральними питаннями зустрічі Ніколя Саркозі та Барака Обами під час приїзду останнього до Франції стала ситуація навколо ядерних розробок Ірану і ситуація в Афганістані. «Якщо Іран продовжить здійснювати свою ядерну

у врегулювання ситуації в цій країні. Водночас, на його думку, чисельність союзних військ в Афганістані в даний час не достатня для приборкання антиурядових сил.

У свою чергу Ніколя Саркозі зазначив, що в ході жвавої дискусії з американським сенатором він переконався у спільних поглядах із багатьох проблем. «Ми не маємо права програти в Афганістані. Не можна допустити, щоб до влади в країні знов прийшов рух «Талібан», – заявив Саркозі. – Війська міжнародної коаліції були покликані забезпечити перемогу прав людини в Афганістані».

При цьому Париж залишається вельми обережним, декларуючи, з одного боку, необхідність посилення тиску на Тегеран, з іншого – виступаючи прибічником діалогу з цією країною.

У Барака Обами і Ніколя Саркозі позитивне ставлення до України. Проте, на від-

і Росію. Понад те, саме демократи завжди активніше підтримували громадські організації та прозахідних політиків в Україні. Не потрібно забувати, що Джордж Сорос є прибічником Демократичної партії. З іншого боку, не варто переоцінювати наявність Збігнева Бжезінського і Мадлен Олбрайт серед радників Обами. Реальну політику відносно Європи та Євразії визначатимуть зовсім інші люди – Річард Холбрук, Джон Тедстром, Рональд Асмус, аналітики Інституту Брукінгса на чолі зі Стробом Телботом і Карлосом Паскуалем.

Багато експертів вважають, що для Барака Обами Східна Європа не буде пріоритетом. Він багаторазово підкреслював значення Африки для США – і геополітичне, і ресурсне, і духовне, що базується на спорідненості коріння із чорношкірим населенням.

На відміну від політологів, економісти прогнозують світліше майбутнє україно-американським відносинам. При нормалізації економічної ситуації в США можна сподіватися на приплив прямих іноземних інвестицій в східноєвропейський регіон, у тому числі й до України.

Франція прагне стабільності на Європейському континенті та чекає від української держави зрілості й відповідальності.

Стабільність державних

інститутів досить важлива для французів. Зокрема, на думку одного з колишніх послів Франції в Україні, проблема європейської інтеграції в Західній і Східній Європі трактується по-різному. Для французів ЄС є могутньою адміністративною структурою і їм важливо, як вона функціонуватиме. Тому, передовсім, необхідно поглибити інтеграцію всередині Союзу й тільки потім його розширювати. Для східноєвропейців об'єднана Європа – символ, ідеал. Алегорично вони вважають, що мають право повернутися в сім'ю, до якої належать. Французький же адміністративний підхід провокує в східноєвропейців відчуття, що їх взагалі не хочуть приймати.

Вкрай необхідно виробити стратегічні погляди на розвиток французько-українських відносин, спираючись на ідею «розвитку спільної Європи» як простору безпеки та миру, а не на можливу конфронтацію України і Росії з-за українсько-го прагнення інтегруватися до європейських і євроатлантичних структур. У цьому контексті слід згадати про загальноєвропейські ідеї французьких президентів де Голля («Європа від Атлантики до Уралу») і Міттерана («Європейська конфедерація»), які ґрунтуються саме на основах співпраці.

програму, то міжнародний тиск на Ісламську Республіку зросте, – заявив Обама. – Тегерану не варто сподіватися, що позиція США зміниться з приходом нової адміністрації в Білий дім. Ірану слід вести діалог із Заходом по його ядерному досьє, не чекаючи приходу нового президента США». Барак Обама висловив упевненість, що необхідно нарощувати зусилля по боротьбі з бойовиками в Афганістані та високо оцінив внесок французького контингенту

міну від скептицизму Франції відносно євроатлантичної та європейської інтеграції України, США має намір активніше сприяти Україні в цьому питанні. У ставленні до Росії обидва політики виявляють критичність і обережність і кажуть про необхідність обмеження російської експансії в регіоні.

Обама переконаний: «Україна не повинна стати наступною після Грузії». У команді американського президента вистачає людей, які чудово знають і нашу країну,

Чому рухнула світова фінансова піраміда

(частина I)

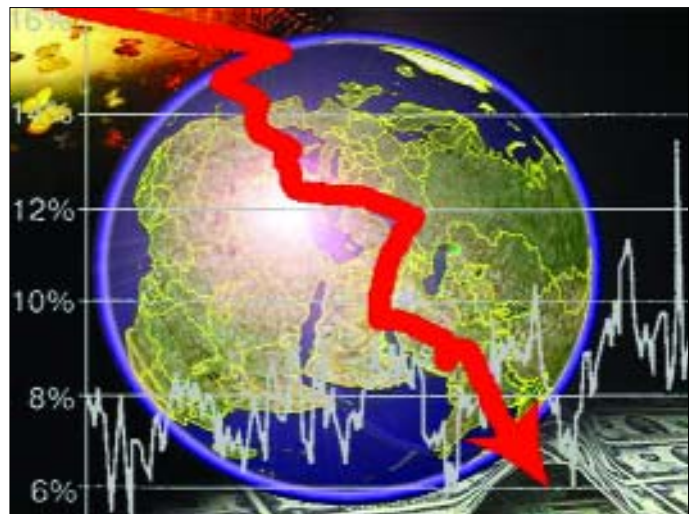

Борис ГУМЕНЮК,
професор, ректор Дипломатичної академії України
при МЗС України,
Надзвичайний і Повноважний Посол України

Минулий рік ознаменувався захоплюючим олімпійським святом у Пекіні, шокуючою війною на Кавказі, яка засвідчила остаточний перехід світу до триполярної системної моделі з домінуванням у ньому США, ЄС та Російської Федерації, а також зміною лідерів двох головних військово-політичних центрів – США та Російської Федерації. 2008-й став початком глобальної фінансово-економічної кри-

зи, яка, без будь-яких сумнівів, не матиме тимчасового, короткострокового характеру. За прогнозами Світового банку, зростання світового ВВП у 2009-му буде найнижчим, починаючи з 1983 року, лише 0,9%. Світові кризові втрати, як було оприлюднено на Світовому економічному форумі в Давосі, перевищать 5 трильонів доларів США. Кількість безробітних у світі, за прогнозами Міжнародної органі-

The mortgage crisis and the recession of the economy in the U.S.A. and worldwide in 2008-2009 became one of the major global factors to determine modern directions of the development of the world economy. For Ukraine this term has become a keyword since the early 2009. Ukraine is being hit harder than other states by the global financial crisis and today, all experts agree that Ukraine is in for tough times. A deep economic slowdown appears inevitable for Ukraine now, but at the same time there are no grounds for further pessimistic forecasts. The article provides information on the sources of the world financial crisis 2008-2009, its influence on the development of the Ukrainian economy as well as gives possible measures and advices to the Ukrainian diplomacy how to contribute to the common efforts in order to overcome this crisis.

зації праці (International Labour Organization), до кінця 2009 року може зрости на 50 мільйонів осіб. Тільки за один день – 26 січня 2009 року, який вже у світі охрестили „чорним понеділком” – в Європі і США було звільнено (або оголошено про звільнення найближчим часом) близько 85 тисяч осіб. Однак навіть серед тих, хто зможе зберегти роботу, 45%, за прогнозами Міжнародної організації праці, ризикують опинитися за межею бідності [1].

В основі кризи лежать фундаментальні економічні перетворення, глобальний перерозподіл власності та подальша зміна конфігурації світу з виникненням нових центрів впливу.

Яка ж природа нинішньої кризи? У всіх на слуху проблеми в США з іпотекою (від грецького слова *застава*) – застава землі, нерухомого майна, при якій земля та (або) майно, що становить предмет застави, залишається у заставодавця або третьої особи. Згідно з

**Прем'єр-міністр Сінгапуру
Лі Сянь Лун**

положеннями ст. 1 Закону України „Про іпотеку” від 2003 року, термін „іпотека” означає вид забезпечення виконання зобов'язання позичальника перед кредитором заставою нерухомого майна, що полягає у праві кредитора (у разі невиконання боржником своїх зобов'язань) задовольнити свої грошові вимоги за рахунок вартості заставленого нерухомого майна. Чи справді криза почала свою ходу з банкрутств американських іпотечних банків – кредитно-фінансових установ, які спеціалізуються на наданні довготермінових кредитів під заставу, зокрема, американських гігантів іпотечного кредитування Федеральної національної іпотечної асоціації США „Фенні Мей” („Fannie Mae”) та Федеральної іпотечної корпорації США „Фредді Мак” („Freddie Mac”) та чи правомірно вважати саме цю обставину передумовою виникнення глобальної фінансово-економічної кризи? Така позиція, на нашу думку, видається дещо примітивною. Цілком виправданою є думка про те, що іпотека є незамінним атрибутом реальної сучасної економіки, важливою складовою споживчого суспільства, інвестиційного попиту, внутрішнього ринку кожної країни. У цьому контексті іпотечна емісія є не найгіршою за своїми якісними ха-

рактеристиками. За підсумками 2007 року, іпотечний борг у США сягнув майже 100% ВВП. Це – близько 14 трлн. дол. США, у Великій Британії – 135% ВВП. Усе це емісія під реальні цінності, яка не може стати причиною обвалу світової валютної системи. Водночас, щоденний обсяг операцій на світовому валютному ринку становить майже 2 трлн. дол. США, з яких, за оцінками експертів, лише від 5 до 7% пов'язані з реальною економікою, а решта є спекулятивними транзакціями. Останнім часом їх кількість зростала до 20% на рік. Комерційні банки почали дедалі частіше перетворюватися на інститути обслуговування спекулятивних кредитно-фінансових потоків. В результаті, за окремими оцінками, у структурі „глобальної ліквідності” комерційних банків частка так званих сильних грошей, які створюються центральними банками, становить усього 10%, решта – так звані near money (майже гроші). Важливо враховувати й інше: у цій ситуації деформуються зв'язки між грошима і приватною власністю, яка потребує стабільних грошей. У фінансовій системі, де понад 95% транзакцій є спекулятивними, приватна власність наповнюється віртуальним змістом. Перелік таких проблем можна продовжити, але висновок очевидний: грошова система, яка допускає ескалацію вищезазначених процесів, є хворою, і криза – підтвердження зазначеного.

Таким чином природа сьогоденної кризи полягає в тому, що після двадцятирічного піднесення світової економіки, яке почалося з середини 80-х років минулого століття, уже до 2000 року потенціал економічного розвитку було вичерпано. Відчувши це, потужний капітал почав перетікати в спекулятивні сфери: в іпотечні та фондові ринки, де без надмірних зусиль упродовж певного часу зміг отримувати надвисокі прибутки. Нарощений величезний віртуальний капітал сумарно, у грошовому еквіваленті, дедалі більше відривався від реальних активів. Цей розрив на початку кризи перевищив співвідношення 10:1. Збільшилася гігантська фінансова піраміда на кшталт загальновідомого ТОВ „МММ”, основними ознаками якої стала іпотечна криза в США, масове неповернення кредитів, спад ліквідності. Як наслідок, снігова куля фінансових проблем поступово покотилася по всьому світу.

Підтвердженням цього є й виступ прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Сянь Луна на 14-му щорічному саміті лідерів країн Південно-Східної Азії, який пройшов на початку березня 2009 року в Таїланді. На його думку, світова економічна криза може тривати ще кілька років, якщо США не наведуть лад у своїй банківській системі.

За інформацією УНІАН, Лі Сянь Лун також закликав президента США Барака Обаму не йти на повідку в деяких верств американської громадськості, які вимагають від США перейти до політики протекціонізму та встановлення торговельних бар'єрів для іноземної продукції. На думку прем'єр-міністра Сінгапуру, для того, щоб нормалізувати роботу фінансових структур США і європейських країн, необхідно ухвалити політично важкі та економічно дорогі рішення, такі як націоналізація, фінансові впливання, викуп державою безнадійних боргів тощо. „Вибір нелегкий, але він має бути зроблений, інакше ситуація розгортатиметься так, як протягом цілого десятиліття було в Японії в 1990-х, коли проблеми не вирішувалися, а тільки затягувалися”, – зазначив він.

Про причетність загальновідомих і впливових політичних діячів до виникнення глобальної фінансової економічної кризи свідчать й результати опублікованих у лютому 2009 року журналістських досліджень впливового британського видання „Guardian”, яке оприлюднило список з 25 осіб, які, на думку газети, винні у виникненні та розвитку кризи. Так, як пише автор статті Джулія Фінч (Julia Finch), зокрема, нинішня фінансова криза – це не явище природи, а створена людськими руками катастрофа, „і всі ми в цьому частково винні”. Першим у списку „винуватців” стоїть колишній керівник Фе-

Sachs", „Lehman Brothers", „Merrill Lynch", „Halifax Bank of Scotland", „Royal Bank of Scotland", „Bradford & Bingley", „Northern Rock", „Bear Stearns", „Bank of England" та інші. Також видання звинуватило таких видних діячів, як фінансиста Джорджа Сороса, мільярдера Воррена Баффета і главу американського хедж-фонду Джона Полсона, в тому, що „вони бачили її

деральної резервної системи США Алан

Грінспен, який „винен у тому, що дозволив зростати іпотечній бульбашці внаслідок низької відсоткової ставки і браку регулювання у галузі іпотечних позик". Серед інших політиків, які, на думку автора, також несуть відповідальність за кризу, – колишній президент США Біл Клінтон, за час правління якого було прийнято низку законів, які дозволяють менш спроможним верствам населення одержувати дозвіл на отримання позик у банках для купівлі житла, колишній президент США Джордж Буш (молодший), який не тільки не зупинив цей процес, а й посилив його масштаби, та прем'єр-міністр Великої Британії Гордон Браун, який „поставив інтереси фінансистів над інтересами представників іншої частини економіки, наприклад, виробників-промисловців". У список обвинувачених у кризі потрапили також колишні та нинішні видні діячі найбільших фінансових установ США та Великої Британії, такі, як страхова компанія „American International Group Inc.", банки „Goldman

(кризи) настання".

За прогнозами провідного американського видання „The Wall Street Journal", упродовж 2009 року більш як 70 тисяч американців щомісяця втрачатимуть роботу. Однак реальність навіть випереджає ці песимістичні прогнози. Тільки за жовтень 2008 було звільнено понад 200 тисяч, а за грудень – близько 500 тисяч американців. Наймасштабнішим планується скорочення персоналу в американській автомобільній компанії „General Motors" – на 74 тисяч осіб. На другому місці за очікуваними скороченнями – Поштова служба США (40 тисяч). Значні звільнення очікуються в галузях IT та high-tech технологій – компанія „Microsoft", зокрема, планує звільнити 5 тисяч осіб, компанія „Intel" – 6 тисяч, водночас як „Google" – майже кожного другого свого співробітника (10 тисяч). Провідний виробник копіювальної техніки „Hewlett-Packard" розраховує в найближчі 3 роки скоротити по усьому світу 24,5 тисяч працівників (більш як 9 тисяч – в Європі). Керівництво компанії „Xerox" скорочуватиме штат на

5% (3 тисячі осіб). Motorola вже звільнила понад 10 тисяч, й може скоротити ще половину своїх співробітників.

У банківському секторі США продовжуються банкрутства. За 2008 рік збанкрутувало більш як десятка банків, серед яких були ті, що входили до переліку 20–30 найпотужніших. У рамках фінансової оптимізації, кредитно-фінансовий гігант „Citigroup" змушений буде звільнити 9 100 осіб.

Паралельно продовжуються проблеми й на американському ринку нерухомості та іпотеки. Загальний обсяг узятих іпотечних кредитів в США оцінюється в 10 трильйонів доларів. Нині на іпотечних кредитах „сидить" близько 50 мільйонів американців. З них 15% – витрачає на виплати по іпотечному кредиту половину чи більше половини своїх доходів, 38% – третину чи більше. І прогноз невтішний – в американців може бути конфісковано до 1,5 мільйонів будинків, по півмільйону – уже розпочато процедуру відчуження за борги.

Попри суттєві проблеми зі зростанням безробіття в США, за даними Міжнародної рекрутингової компанії „Antal International", світовим лідером за показником частки компаній, які звільняють або планують звільнити в першому кварталі 2009 року спеціалістів і менеджерів середньої ланки, є Російська Федерація (1-ше місце із 107 досліджуваних

країн) [2].

Як заявив президент Росії Дмитро Медведєв, на кінець 2008 року – початок 2009-го кількість безробітних збільшилася на 1,5 мільйонів (або на 20%). Цей процес супроводжується зростанням заборгованості з виплати заробітної плати.

У Санкт-Петербурзі до масових звільнень співробітників готуються 72 підприємства. За останні три місяці 429 працедавців міста повідомили про звільнення співробітників у зв'язку з ліквідацією підприємства чи скороченням штату. 50% персоналу звільняє „Дженерал Моторз-АвтоВАЗ". Навіть такі паливно-енергетичні гранди, як „Газпром-нефть" та „Роснефть" найближчим часом збираються звільнити близько 10% свого центрального апарату.

Усе це супроводжується доволі високою інфляцією (за січень 2009 року – на рівні 2,4%) і суттєвою девальвацією рубля. Станом на кінець січня цього року, офіційно російський Центробанк давав за 1 американський долар 35,4 рубля. На готівковому ринку ціна долара доходила вже до 40 рублів. Півроку тому ціна долара в Росії була майже в півтора рази меншою [3].

За прогнозами окремих європейських інституцій, серед країн старої Європи найбільше світова економічна криза торкнеться Великобританії, Іспанії та Італії. Іспанія є лідером за рівнем безробіття в ЄС – 14,4% (3,2 мільйонів осіб, або десята частина всіх безробітних Євро-союзу). Італія має найбільший державний борг серед країн-членів Євро-союзу – 103% від ВВП. Кількість осіб, які проживають за межею бідності й у цих країнах, і в ЄС загалом постійно зростає (по ЄС нині вона

він сягає 11% від загальної кількості населення) [4].

У 2009 році у Великобританії очікується найбільший рівень безробіття за останні 17 років – до 2 мільйонів британців можуть опинитися без роботи. Криза торкнулася всіх – від простого робітника до британської королеви Єлизавети II, яка втратила на кризі близько 70 мільйонів доларів. Невипадково британська жартівлива пісня „Credit Crunch Song” про економічну кризу стала справжнім хітом у цій країні. Про масові звільнення персоналу заявили британська авіакомпанія „British Airways”, сталеварна компанія Cogus та навіть Міністерство оборони її Величності.

Серед нових членів ЄС найекономічніші проблеми спостерігаються в Угорщині, Болгарії та країнах Балтії. Причини, через які постраждала Угорщина, схожі на українські – передусім, це дуже великі боргові апетити. Причому, якщо в Україні минулого року в борг активно брали передусім банки та підприємства, то в Угорщині серйозно за кордоном кредитувалася і сама держава. Державний борг Угорщини становить 70,2% від ВВП (16-те місце у світі). І це при тому, що за Маастрихтськими критеріями ЄС, він не має перевищувати 60% від ВВП. Друга значна проблема Угорщини – рівень дефіциту державного бюджету. Минулого року він становив майже 6 мільярдів доларів США, впритул наближаючись до іншої критичної позначки Маастрихтських критеріїв – 3 % від ВВП. Невипадково, Угорщина вже отримала допомогу від МВФ (16 млрд. доларів США), Євросоюзу (8 млрд. доларів США) і Світового банку (1 млрд. доларів США).

Серед країн Балтії від світової кризи найбільше постраждала Латвія. Одна з ключових проблем латвій-

ської економіки – її незбалансованість. З одного боку, у попередні роки в Латвії спостерігався споживчий бум. Тоді люди купували квартири, будинки, автомобілі не за зароблені кошти, а за банківські кредити.

Державний бюджет Латвії дефіцитний, дефіцит поточного рахунку платіжного балансу становить 5 мільярдів доларів США – близько 13–14% від ВВП. Згадані проблеми дозволили економістам Hansabank Markets спрогнозувати, що в 2009-му динаміка розвитку латвійської економіки може знизитися на 10% (у Естонії – на 7%, у Литві – на 6%), а безробіття в країні зрости до 16% (у Латвії вже другий найвищий рівень безробіття серед країн-членів ЄС – 10,4%).

Міністерство фінансів Латвії вже заявляло про можливість дефолту країни. Латвія, разом із іншими Балтійськими державами, лідирує серед країн-членів Євросоюзу за рівнем інфляції (у 2008 році – 10,4% у Латвії, 8,5% – у Литві та 7,5% – в Естонії).

В інших країнах ЄС радше домінують окремі економічні проблеми. Наприклад, для Польщі найбільш актуальна катастрофічна девальвація національної валюти – злотого, негаразди на ринку агропромислового комплексу та великі проблеми з зовнішньоторговельним балансом. Для Словенії – падіння промислового виробництва (хоча найбільше – це проблема Естонії, Латвії, Іспанії та Люксембургу). Для Словаччини – відносно високий рівень безробіття (третє місце в Євросоюзі).

Попри заяви представників Китаю на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, що, мовляв, цього року Китай націлений на 8% зростання ВВП, економічна ситуація в „Піднебесній” не є безхмарною. Зокрема, навіть за даними офіційного Пекіна, з початку кризи ро-

боту втратили близько 10 мільйонів (в основному переселенці з малих сіл та містечок, які переїхали у великі міста в пошуку роботи) [5].

Прибутки 300 найбільших компаній Японії в 2008 році зменшилися на третину. Японська компанія Sony планує скоротити по всьому світу 16 тисяч своїх працівників і повністю закрити 5 із 57 своїх промислових об'єктів. Серйозні звільнення заплановані на потужних автомобільних заводах компаній „Nissan”, „Mitsubishi Motors” та „Toyota”. 12 інших автовиробників Японії планують звільнити 24 тисячі робітників. Загалом, за прогнозами Асоціації японських промисловців, кількість робочих місць в обробній промисловості країни в найближчі півроку зменшиться на 400 тисяч.

В Ізраїлі перед загрозою звільнення перебувають 55 тисяч осіб, за грудень 2008 року вже було звільнено 18 тисяч – абсолютний рекорд за весь час існування країни. В основному звільняються спеціалісти, які працюють у сфері високих технологій. Наприклад, компанія „TorSpin”, яка розробляє медичну апаратуру, заявила про звільнення всіх своїх співробітників, крім двох вагітних жінок. Щоб звільнити і їх, компанія звернулася за згодою до місцевого профільного міністерства.

У лютому 2009 року Мексика офіційно оголосила про початок економічної рецесії. Якщо в 2008 році безробітними стали тільки 37,5 тисяч осіб, то цього року очікується не менш як 340 тисяч нових безробітних.

Велика хвиля масових звільнень прокотилася й Бразилією. Тільки за грудень 2008 року було скорочено 650 тисяч (в основному, виробництво та фінансовий сектор). Через це в 12 найбільших містах країни вже

пройшли марші протесту активістів профспілок.

Другу частину статті, присвячену впливу світової фінансової кризи на економіку України, читайте в наступному числі „З.С.”

Список використаної літератури

1. International Labour Organization, Press Release no.: ILO/09/2 of 28.01.2009 [електронний ресурс]/ Unemployment, Working Poor and Vulnerable Employment to Increase Dramatically Due to Global Crisis // режим доступу до документу – <http://www.ilo.org>
2. Antal International. A Survey of Hiring and Firing Trends in Key Employment Markets Around the World. [електронний ресурс]/The Global Snapshots // режим доступу до матеріалів – <http://news.antal.com>
3. Фонд „Общественное мнение” Опрос населения от 26.02.2009 года [електронний ресурс]/ Кризисный мониторинг // режим доступу до матеріалів – <http://bd.fom.ru>
4. NRC Handelsblad [електронний ресурс]/Economic Crisis in the European Union // режим доступу до матеріалів – <http://www.nrc.nl>
5. Arcelor Mittal Web Page [електронний ресурс]/ Reports Full Year 2008 and Fourth Quarter Results//режим доступу до матеріалів – <http://www.arcelormittal.com>

Локалізація стратегічного партнерства

Стратегічне партнерство Польщі та України до цієї пори реалізовувалося, передовсім, на рівні центральної адміністрації. Завдяки новим джерелам фінансування спільних проектів, стало можливим розширення контактів також на рівні локальної адміністрації. Надзвичайно важливою галуззю таких взаємодій є безпосереднє співробітництво польських і українських судів.

До 2005 року контакти органів правосуддя обох країн мали обмежений характер і зводилися до офіційного співробітництва на рівні міністерств юстиції і до спорадичних безпосередніх контактів, що стосуються головним чином судів прикордонних районів. Причиною такого стану речей з польського боку, – ймовірно і з українського, – були бюджетні обмеження, що стисло визначають кількість і мету судових видатків.

Можливості реалізації спільних проектів з'яви-

лися разом із вступом Польщі до Організації Економічної Співпраці і Розвитку (ОЕСР) і Європейського Союзу (ЄС). Внаслідок цього, певна частина загальнодержавного продукту передається на закордонну допомогу розвитку. Він має на меті підтримку суспільно-господарського розвитку країни, розповсюдження демократії, дотримання прав людини і принципів права, а також розбудову громадянського суспільства.

Розпорядником цих ресурсів, які щорічно виділяються з бюджету держави, є Міністр закордонних справ Республіки Польщі, а техобслуговуванням допомоги займається Департамент співробітництва розвитку МЗС. До найважливіших завдань цього Департаменту належить розгляд проектів, які підготовляють органи урядової адміністрації, самоврядування та позаурядові організації.

Від 2006 року з польсько-

Адам ДОБОШ,
Районний суд
в Ченстохові, координатор
проектів співробітництва

Роберт ГРИГІЄЛЬ,
голова Обласного суду
в Ченстохові

го бюджету допомоги розвитку фінансуються проекти зі сфери правосуддя, які готувалися донині трьома польськими обласними судами, – у Ченстохові, Тарнобжегу, Жешові, – у співробітництві з українськими апеляційними судами в Києві, Луганську, Донецьку, Дніпропетровську, Одесі, Севастополі, Харкові, Луцьку та Львові, а також з Верховним судом і Академією судів України.

Найпродуктивнішою була співпраця Обласного Суду в Ченстохові з Апеляційним Судом Київської області, що поширювалася в наступні роки на схід та південь України.

Першим спільним проектом, що реалізовується Обласним судом в Ченстохові та Апеляційним судом Київської області, була польсько-українська конференція суддів „Функціонування системи судового апарату в Польщі”, присвячена трансформації судового польського апарату перед і після вступу країни до Європейського Союзу в Ченстохові 16–19 жовтня 2006 р. У тій конференції взяло участь 19 суддів з України, у тому числі, з Верховного суду України. Під час конференції учасники ознайомилися з організацією польського правосуддя і еволюцією

польського права, пов'язаною із застосуванням європейського права щодо загальнодержавного правопорядку. Презентацію зробили судді Конституційного трибуналу, Верховного суду, професори юридичних факультетів університетів у Кракові та Варшаві, а також судді місцевого суду. Важливим елементом конференції стали навчальні візити до судів та карних установ, вивчення практичних аспектів суддівської роботи. Вільний час учасники конференції присвятили відвідуванню стародавньої столиці Польщі – Кракова.

Позитивні оцінки проекту як з українського, так і польського боків, схилили організаторів до його продовження. Згідно з побажанням українського партнера, проект було розширено на схід України, включаючи до нього Апеляційний суд Луганської області.

Внаслідок цього, Обласний суд в Ченстохові 17–21 вересня 2007 року знову організував конференцію – „Застосування європейського права на практиці”. У ній участь взяло вже 34 українських суддів з Верховного суду та Апеляційних судів Київської та Луганської областей.

Подібно до першої конференції, гості з України були

представлені Голові Конституційного трибуналу, суддям Верховного суду і суддям загальних судів, а також докладно ознайомлені з аспектами, що стосуються уніфікації положень цивільного права та цивільного розслідування в Європейському Союзі, засадами розслідування в лікарській експертизі Європейського трибуналу прав людини в Страсбурзі і засадами преюдиціальних запитань членськими судами держав Європейського Союзу до Європейського трибуналу справедливості в Люксембурзі.

Судді, подібно до попереднього року, брали участь у навчальних візитах до суду в Ченстохові, ознайомлювалися з роботою слідчих з арештантами в Катовицях. Вони мали можливість відвідати ченстоховський монастир Ясна Гура, який є найважливішим місцем у Польщі культу Божої Матері та перлиною польської сакральної архітектури. Так, 2007 рік на практиці поглибив великий польсько-український проект у сфері співробітництва в правосудді.

Українські судді з вдячністю оцінили ефективність конференції та перспективи подальшого співробітництва. Це схилило керівництво Обласного суду в Ченстохові до представлення польському Міністерству закордонних справ проекту організації

наступної, третьої конференції. Цей проект отримав акцептацію. І 8–13 вересня 2008 року в Ченстохові та Кошенчіне відбулася конференція „Європейське право у практиці – подробиці питання”. На цій конференції серед 32-х суддів з України опинилися представники Верховного суду, Академії суддів на чолі з її ректором Іриною А. Войтюк, судді Апеляційних судів Київської, Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Одеської, Харківської та Севастопольської областей. Конференція вперше мала трибічний характер, оскільки в ній взяло участь також 6 суддів з Білорусі. А одну з лекцій виголосив Ралф Бартз – голова Вищого загальнодержавного суду в Кобленці (Німеччина).

Ця зустріч надала чудову можливість для цінного безпосереднього обміну досвідом між суддями з трьох, і навіть, – чотирьох сусідніх країн.

Організатори постаралися забезпечити, як і в попередні роки, високий фаховий рівень зустрічей. Темою нинішніх занять було вивчення досвіду Польщі на тлі європейського права перед і після приєднання до Європейського Союзу, порівняння методів роботи суддів в Західній і Східній Європі, взаємини судів із ЗМІ, проведення поліграфічних досліджень як виклик для європейського права.

Цього разу судді зустріли-

ся також в Міністерстві юстиції у Варшаві з віце-Міністром Мар'яном Чіхшем, а також відвідали новозведений будинок Обласного суду в Катовицях.

Культурна програма складалася з концерту Ансамблю пісні і танцю „Сілезія” та відвідування монастиря на Ясній Гурі.

Значення нинішньої конференції підкреслює присутність на ній Посла України в Польщі Олександра Моцика.

Трирічний досвід організаторів конференції – Обласного суду в Ченстохові

та його партнера з українського боку – Апеляційного суду Київської області, вказують на мету і сенс продовження цього співробітництва. Безпосередні контакти суддів, а також можливість зустрічей з відомими теоретиками і практиками права істотним способом ведуть до кращого спільного розуміння правової системи наших країн. Пізнання польського досвіду в імплементації і застосуванні європейського права служить також наближенню України до вимог Європейського Союзу.

Коментує Лукаш Ренджіняк, заступник Міністра юстиції Республіки Польщі:

„Належить визнати, що Україна є для Польщі стратегічним партнером. Це віддзеркалюється, зокрема, в інтенсифікації двосторонніх контактів між Міністерствами юстиції обох країн, а також між нашими судами. Досвід, винесений Польщею з періоду підготовки до акцесії, перших років участі в структурах Європейського Союзу є, безперечно, головною темою зустрічей, здійснених до цього часу.

Не можна однак пропускати питань, які стосуються двосторонніх співвідношень, що виникають із поточного співробітництва в рамках юридичного обігу. У цій сфері найпліднішою формою співробітництва є безпосередній контакт експертів, зокрема, суддів.

Ще одним істотним елементом у формоутворенні наших взаємовідносин є підготовка суддів, конференції за участі практиків та експертів у галузі європейського права, а також обмін інформацією про систематичні рішення, обов'язкові в обох державах.

Такі дії, безсумнівно, сприяють збільшенню взаєморозуміння загальнодержавних правопорядків обох країн, полегшенню співробітництва у рамках юридичного обігу між Україною та Польщею, а також, що найважливіше, зростанню довіри у двосторонніх відносинах. Тому співробітництво між Польщею та Україною у сфері правосуддя потрібно поглиблювати та розвивати”.

Українсько-саудівські відносини: що далі?

Соломія ЗІНЬКО,
науковий співробітник
Одеського філіалу
Інституту стратегічних
досліджень

У сучасній архітектурі міжнародних відносин регіон Перської затоки набуває першочергового значення для провідних глобальних гравців, не в останню чергу завдяки найбільшим у світі запасам вуглеводнів, великому потенціалу для міжнародного інвестування завдяки арабським нафтодоларам, розвиненому валютно-кредитному та фінансовому сектору. Незважаючи на критичне зниження цін нафту та відповідне зменшення обсягів видобутку, а також найбільші за 30 років показники інфляції, економічна ситуація в Королівстві Саудівська Аравія залишається відносно стабільною завдяки особливостям функціонування банківської системи.

Генеральний секретар Союзу арабських банків доктор Фуад Шакер прогнозує, що економіки нафтовидобувних країн Перської затоки не продемонструють негативної динаміки, йдеться тільки про зниження темпів приросту понад 2%. Накопичені нафтодолари допомогли сформувати в араб-

ських країнах фонди суверенного багатства (SWF) обсягом понад 1 трлн. дол.; дані ресурси були вкладені й у західні активи, суттєво знецінені у 2008 р. На думку Генерального секретаря ОПЕК Абдалли аль-Бадрі, на початку 2010 р. ціна нафти може піднятися до 75 дол. за барель, яку, згідно з інформацією агенції Франс Прес, вважає справедливою король Саудівської Аравії Абдалла бін Абдель Азіз.

Значення регіону для України обумовлюється значним потенціалом для взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва, можливістю виходу на спільний ринок РСАДПЗ (Рада співробітництва арабських держав Перської затоки) та наявністю морських комунікацій. Попри те, що Україна належить до енергодефіцитних країн, можливості імпорту чи транзиту енергоносіїв з держав Перської затоки є досить обмеженими та у більшості випадків економічно невигідними. Водночас, нафтовидобувний сектор країн Перської затоки відкриває широкі можливості для технологічного співробітництва, зокрема, в галузі геологорозвідувальних робіт, видобування, нафтопереробки та розвитку інфраструктури.

На початку 90-х рр. більшість держав регіону характеризувались економічно прозахідною орієнтацією і відповідною технологічною та ноу-хау залежністю, традиційні зв'язки з Україною були практично витіснені Росією як фактичною правонаступницею СРСР. На етапі становлення незалежності України інтерес до неї обмежувався як до вірогід-

ного джерела диверсифікації озброєнь, оскільки інвестиції в українську економіку мали високий рівень ризику завдяки перехідному стану економіки та політичній нестабільності.

Товарообіг України з країнами регіону Перської затоки і позитивне сальдо торговельного балансу стабільно зростають, і за умови системності зовнішньої політики нашої держави дана позитивна тенденція тільки підсилиться. Арабський спільний ринок в Перській затоці об'єднав 40 млн. осіб. Регіон потребує значних обсягів сталі, цементу, сільськогосподарської техніки та добрив. Україна може запропонувати недорогі, але якісні аналоги західних товарів і послуг. У Мінекономіки України Саудівську Аравію нарівні з Лівією, Алжиром і ОАЕ вважають привабливим експортним партнером, оскільки ці держави меншою мірою постраждали від кризи.

Перспективним напрямом залишається залучення України у миротворчі та гу-

манітарні операції на Близькому Сході. Попри балансування у відносинах з Ізраїлем та арабськими країнами, Україна може відіграти певну роль у мирному процесі на Близькому Сході, зокрема, у мирному врегулюванні палестинсько-ізраїльського конфлікту. Україна однією з перших відкрила Посольство Палестинської автономії, країни, яка де-юре не існує, а також надавала палестинському народу багаторазову гуманітарну допомогу, хоча ці факти залишилися поза увагою арабських медіа.

Залучення української сторони може мати позитивний ефект завдяки тому, що в історичному аспекті відносини арабських країн та України ніколи не були проблемними, на відміну від відносин із країнами-метрополіями Францією і Великобританією та світовою потугою – США. Можливою сферою економічного співробітництва може стати український експорт військової техніки, дещо потіснивши з провідних позицій у

Столиця Саудівської Аравії – Ер Ріяд

Міністр торгівлі та промисловості Королівства Саудівська Аравія Абдулла ібн Ахмед Зейнал Алі Реза і перший віце-прем'єр-міністр України Олександр Турчинов під час зустрічі у Києві 15 травня 2008 р. На зустрічі сторони обговорили питання двосторонньої співпраці в агропромисловій, інвестиційній та космічній сферах. Також йшлося про створення в Україні посольства Королівства Саудівської Аравії. В контексті обговорення роботи Міжурядової українсько-саудівської комісії з торговельно-економічної і науково-технічної співпраці, учасники зустрічі констатували: зроблено значний поштовх розвитку інвестиційної та торговельно-економічної співпраці, окреслені пріоритети і перспективи подальшої взаємодії. Фото POOL / UNIAN

даному сегменті Росію, США, Францію та Великобританію.

На тлі активних торговельно-економічних зв'язків з малими державами Перської затоки українсько-саудівське співробітництво розвивається менш динамічно, попри інтенсивні, як для країни Східної Європи, зовнішньоекономічні контакти і пакет підписаних угод.

За останні 5 років товарообіг між Україною та Саудівською Аравією збільшився майже втричі, позитивне saldo двостороннього товарообігу на користь України за цей період перевищило 2 млрд. доларів США. Український експорт до КСА головним чином складається з ячменю та чорних металів (прокат, напівфабрикати, феросплави), продукції харчової промисловості (соняшникова олія та сухе молоко).

Протягом 2007–2008 рр. спостерігалось падіння обсягів двосторонньої торгівлі. У 2008 р. удвічі зменшився експорт зернових культур. Низький рівень українського імпорту пояснюється тим, що основну частку загального експорту КСА становить нафта та нафтопродукти, до яких Україна не виявляла зацікавленості.

Слід зазначити, що інтенсифікація двосторонніх торговельно-економічних і політичних відносин значною мірою стримується відсутністю саудівського посольства в Україні. Документація, яка супроводжує експортні поставки товарів до Саудівської Аравії, мають легалізовуватися консульськими установами КСА, які в Україні відсутні. Не відкрите навіть Почесне консульство КСА в Україні. Інша проблема, пов'язана зі зниженням тарифів на саудівський імпорт, вирішується зі всту-

пом України до СОТ.

Для громадян України серйозною проблемою є отримання саудівських в'їзних віз. З іншого боку, саудівська сторона неодноразово зверталася до української влади з проханням спростити візовий режим для саудівських бізнесменів та інвесторів.

У регіональному масштабі

Україна розглядає Саудівську Аравію як основу для налагодження торговельних відносин з РСАДПЗ. Під час зустрічі Міністра економіки України Б. Данилишина з Міністром торгівлі та промисловості Королівства Саудівська Аравія Абдуллою ібн Ахмедом Зейналом Алі Резою українська сторона висловила пропозицію щодо підписання в майбутньому Договору про вільну торгівлю між нашою країною і РСАДПЗ. Цей крок дозволить активізувати співробітництво не тільки з країнами-членами Ради, а й збільшити український експорт до країн близькосхідного регіону. Станом на 1 січня 2008 р. прямі саудівські інвестиції в Україну становили 1,2 млн. дол. і вкладені у шість спільних підприємств, зокрема, в сільське господарство вкладено 524 тис. дол., у гуртову торгівлю – 583 тис. дол. США. Саудівські інвестиції становлять тільки 0,0046% від загального обсягу іноземних інвестицій в Україну. З України до КСА інвестицій не надходили.

Найближчим часом планується відкриття офісу українсько-саудівської Бізнесради у Ер-Ріяді. Це надасть можливість саудівським державним і приватним компаніям ознайомитися з технологіями, товарами та послугами, які пропонує Україна. В офісі буде організо-

вана виставкова експозиція українських виробників, де саудівські бізнесмени зможуть отримати каталоги, зразки продукції та необхідні контакти. Відкриття офісу надасть значну допомогу українським бізнесменам у просуванні їх продукції, технологій, ноу-хау та послуг на саудівський ринок.

У лютому 2008 р. уряд Саудівської Аравії вирішив відмовитися від високовартісного зрошувального землеробства, запроваджене під час нафтового буму 1970-х рр. Вирощування пшениці в країні припиниться до 2016 р., що призведе до зростання імпорту від 0,6 млн. тонн у 2010 р. до 3,4 млн. тонн у 2016 р. Упродовж цього періоду населення країни зросте орієнтовно до 35 млн. осіб, у результаті Саудівська Аравія стане одним із найбільших імпортерів пшениці. Враховуючи виникнення внутрішньої зернової кризи та зростання показників інфляції у 2008 р. до найвищого за останні 30 років рівня, керівництво КСА після консультацій з 19 найвпливовішими улемами прийняло рішення про викуп сільськогосподарських угідь за кордоном для розвитку фермерського господарства як нового напрямку міжнародного інвестування. Заступник Міністра сільськогосподарства Абдалла аль-

Обейд в інтерв'ю «Файненшл Таймс» заявив, що уряд планує ввести в експлуатацію закордонні сільськогосподарські угіддя загальною площею 100 тис. гектарів. Згідно з інформацією видання «Економіст», Україна є одним із найперспективніших кандидатів для вирощування зернових. Проте Ер-Ріяд веде переговори не тільки з урядом України, а й Пакистану, Судану, Туреччини та Єгипту.

Продукція металургії традиційно забезпечувала третину експортних надходжень України у торгівлі з КСА. Згідно з даними Iron And Steel Statistics Bureau (ISSB), протягом перших п'яти місяців 2008 р. український сталеливарний експорт до Близького Сходу зріс на 48%, а китайський експорт зменшився на 64%. Ці обставини дозволили Україні стати найбільшим постачальником сталі в цей регіон світу, потіснивши Китай. У середині 2008 р. українські металурги розпочали експансію на саудівський ринок сталі, свідченням чого став візит делегації Федерації металургів України 30 липня 2008 р. до КСА. Активізація дій української сторони у цьому напрямі пояснювалася виходом на саудівський ринок у липні 2008 р. турецьких сталеливарних компаній з обсягом експор-

ту 2 млн. т. Проте протягом серпня–вересня експорт української металопродукції скоротився майже на 30%; виробничі потужності металургійних компаній були завантажені тільки на половину. Ймовірно, що кризовий стан української металургії призведе до зниження її частки на саудівському ринку сталі.

На відміну від Румунії та Угорщини, Україна до 2008 р. не закупила жодного бареля арабської нафти. Адже транспортування енергоносіїв з Близького Сходу до України вимагає створення мережі терміналів на Чорноморському узбережжі та потужного танкерного флоту, що вимагає значних капіталовкладень і не може бути реалізовано без значних інвестицій. Попри це, Україна вважає важливою співпрацю у галузі геологорозвідувальних робіт, розробки, облаштування та модернізації нафтових і газових родовищ, проектування та будівництва об'єктів нафтогазової інфраструктури, спільного видобування вуглеводнів на території двох країн і залучення інвестицій у модернізацію газотранспортної системи України.

У Саудівській Аравії тривалий час проводяться переговори з компанією «Jamjoom Company for Commerce & Industry Ltd.» стосовно створення українсько-саудівського СП – резидента Королівства Саудівська Аравія. Компанія «Jamjoom Company for Commerce & Industry Ltd.», головою правління якої є Почесний консул України в Саудівській Аравії, зацікавлена у створенні такого підприємства. Проте для здійснення робіт у нафтогазовій сфері на території Королівства Саудівська Аравія необхідний агентрезидент, який представлятиме іноземну компанію у відносинах з діловими і політичними колами Королівства, а також з державною компанією

«Saudi Aramco».

Перспективним напрямом саудівсько-української співпраці може стати автомобілебудування. Черговим кроком виходу на саудівський ринок стало підписання дистриб'юторської угоди ХК «Автокраз» з найбільшою автомобільною компанією Саудівської Аравії – «Abdullatif Alissa Automobile Co», що представляє на ринку КСА інтереси General Motors і ISUZU. Угода була підписана під час візиту урядової делегації України на чолі з віце-прем'єр-міністром О. Турчиновим до КСА у 2008 р.

Важливим напрямом є співпраця у космічній сфері, зокрема, у спільному виробництві систем штучних супутників і наданні послуг у запуску саудівських супутників. Наприкінці червня 2004 р. Саудівська Аравія здійснила запуск трьох супутників Saudi Comsat 1,2,3 з космодрому Байконур з допомогою українського ракетноносія «Дніпро». У першому півріччі 2007 р. «Дніпро» вивів на розрахункову навколоземну орбіту шість супутників Саудівської Аравії.

Саудівсько-українська співпраця у галузі освіти вважається пріоритетним напрямом для обох держав. 15 листопада 2007 р. стартувала гуманітарна програма сприяння студентам Саудівської Аравії у вищих навчальних закладах України. Програма становить практичну реалізацію домовленостей голови координаційного комітету української частини українсько-саудівської Бізнес-ради Олександра Мельника з головою саудівської частини ради шейхом Саад ар-Росайсом. У рамках програми в листопаді 2007 р. був проведений перший з серії заходів «День відкритих дверей для саудівських студентів». Метою заходу стало виявлення існуючих проблем, а також демонстрація уваги до сау-

Паломництво в Мекку

дівських студентів як до представників ісламської культури та традицій. Передбачається, що офіс українсько-саудівської Бізнес-ради у Ер-Ріяді відіграватиме також роль культурно-освітнього центру України в Саудівській Аравії. Саудівська молодь зможе отримати вичерпну інформацію про навчальні заклади України, ознайомитися з програмами навчання. Студентам КСА, які бажають навчатися в Україні, буде надано повну підтримку та супровід як на території Саудівської Аравії, так і України.

Асоціація «Ар-Раїд», спонсорами якої виступають фонди Саудівської Аравії та Кувейту, сформована в Україні завдяки студентам-арабам, які навчалися в українських вузах. Її основна мета – культурно-просвітницька, благодійна діяльність, а також заходи, спрямовані на поліпшення іміджу ісламу в Україні. На даний час організація має понад 20 представництв по всій Україні, кілька інтернет-ресурсів, власну радіoproграму, а також газету накладом 20 тис. примірників. Одне з головних представництв «Ар-Раїд» знаходиться у Сімферополі.

У 2008 р. 50 українських мусульман здійснили хадж до головної мусульманської святині – священної Кааби в Мекці. У зв'язку з обмеженнями з боку Саудівської Аравії тільки 150 українських мусульманських прочан мають змогу здійснити паломництво, хоча за попередніми підрахунками кількість бажаючих може становити до 5 тис. осіб щороку.

Незважаючи на негативний вплив світової економічної кризи, на даний час існують реальні можливості для активізації двосторонніх українсько-саудівських відносин. Серед факторів, які обумовлюють можливість подальшого розвитку двосторонньої торговельно-економічної співпраці, мож-

на зазначити відсутність політичних перешкод, захоплення урядом КСА до залучення сучасних іноземних технологій, курс на подальший розвиток нафтового сектора економіки, необхідність забезпечення продуктами харчування динамічно зростаючого населення Саудівської Аравії.

Інтенсивність і спектр двосторонніх відносин між Україною та Саудівською Аравією значно поступаються відносинам з іншими країнами арабського світу і, зокрема, Перської затоки. Подальший розвиток торговельного співробітництва ускладнюється вузькою номенклатурою українського експорту та невеликими обсягами імпорту. Український експорт може бути розширений завдяки наукомістким товарам і послугам, насамперед у аерокосмічній, машинобудівній, військово-промисловій та металургійній галузях.

Пріоритетами для української сторони мають стати просування українських компаній у нафтогазовій галузі КСА, транспортній сфері (зокрема, у сфері залізничного транспорту) та будівельній індустрії. На увагу заслуговує можливість роботи за контрактом у КСА українських спеціалістів, зокрема, нафтовидобувної, нафтохімічної галузі, медичних працівників.

На даному етапі нафтогазова галузь Саудівської Аравії та агропромислова галузь України залишаються основним підґрунтям двосторонніх економічних відносин. Розширення інвестиційної діяльності за умов глобальної економічної кризи виглядає мало-ймовірним.

Співпраця в інформаційній галузі між обома державами є вкрай недостатньою. Опубліковані у саудівських ЗМІ матеріали про нашу державу, як правило, базу-

Мечеть пророка, Медина

ються на західних джерелах. Проте, за винятком матеріалів щодо постачання радіоактивних речовин організації «Аль-Каїда», наведених у газеті «Аль-Хайят», негативна інформація про Україну відсутня.

Упродовж останнього періоду впливова панарабська газета «Аш-Шарк аль-Авсат» висвітлювала парламентські вибори в Україні 2007 р. та у сприятливому для нас контексті прокоментувала заяву В. Путіна щодо «зникнення України». Українська позиція під час грузинсько-російського конфлікту (серпень 2008 р.) толерантно подана оглядачем саудівського видання «Ер-Ріяд» Джалілом Зейдом. Певне зацікавлення викликає енергетичний сектор нашої держави, свідченням чого є інформація новинарного каналу «Аль-Арабія» щодо українсько-туркменських газових угод та електронної газети «Елаф» щодо диверсифікації газових поставок до України. На жаль, українські ЗМІ не передруковують цієї інформації навіть у дайджестах, натомість подаючи не надто зважені матеріали про деструктивний саудівський вплив у Криму. Саудівська блогосфера, позитивно інформуючи про ставлення до мусульманських меншин у нашій краї-

ні, слушно зауважує, що зміну української громадської думки щодо «фундаменталістської терористичної загрози» спричинило загострення антиісламської пропаганди в російських ЗМІ з початком другої чеченської війни (1999).

На жаль, практично відсутні українські електронні інформаційні ресурси арабською мовою. Як приклад можна навести тільки сайт Alwadi Alkabir (www.wadikab.com), однак його інтерфейс походить з 1990-х рр. і не може викликати зацікавлення у саудівської аудиторії, звичної до інтерактивних елементів.

Україні варто запозичити досвід німецької «діпломатії діалогу» у регіоні, заснований на застосуванні інформаційних двомовних інтернет-ресурсів, що при певних фінансових затратах забезпечує максимальний ефект присутності в країні. Необхідно також здійснювати постійний моніторинг арабських медіа та пропагувати прихильні до України матеріали серед українських ЗМІ. Враховуючи практику західних ЗМІ, українським медіа варто отримати акредитацію в Саудівській Аравії для висвітлення хаджу та інших важливих подій і процесів у КСА.

Індія – Пакистан: проблема тероризму

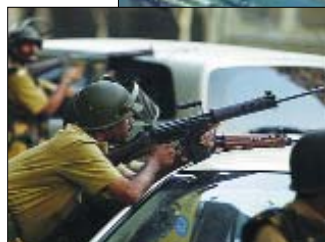

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
глобальних і регіональних
систем ДПА при МЗС
України

Наприкінці 2008 р. загострилися відносини між провідними державами Південної Азії – Індією та Пакистаном. Приводом став масштабний терористичний акт у найбільшому за кількістю населення індійському місті Мумбаї (до 1996 р. Бомбеї) з населенням у 20 млн. осіб. Сучасний Мумбаї це не лише індійський і великий міжнародний фінансовий центр, а й столиця індійського кінематографу – Болівуду.

Напад терористів нагадував сюжет бойовика. Не випадково ці події були названі «індійським 11 вересня». Терористи атакували місто, яке дає 25% індійського промислового виробництва та 40% морської торгівлі Індії.

Зазначимо, що стратегічне положення Мумбаї привертало до нього увагу нападників й раніше. Так у березні 1993 р. внаслідок серії вибухів замінованих

автомобілів у тодішньому Бомбеї загинули 257 громадян, понад 1000 отримали поранення. Потім 11 липня 2006 р. за підсумками низки вибухів у приміських потягах загинули понад 200 осіб.

Загалом 2008 р. виявився «врожайним» на теракти у різних регіонах Індії: травень у Джайпурі (штат Раджастан), липень в Ахмадабаді (штат Гуджарат), вересень позначився вибухами у столиці Нью-Делі. У жовтні низка вибухів відбулася у Гаухаті. Можна виявити певну закономірність: тільки з'являються сподівання на нормалізацію індійсько-пакистанських відносин, як екстремісти відразу йдуть на все, аби зірвати цей позитивний процес.

Однак теракт 26 листопада 2008 р. був найбільш масштабним за останні десять

років. За багатьма критеріями теракти у Мумбаї виявилися найекстремальнішими на тлі інших терактів. Вони стали в один ряд із терактами у Мадриді 2004 р., Беслані у 2004 р., Лондоні у 2005 року. Традиційно метою таких атак були люди. Цього разу головною мішенню стало місто Мумбаї – один із найбільших мегаполісів Євразії. Найважливіше, що під час подій було випробувано терористичну технологію, яка, на жаль, може бути використана знову.

Криваві події розпочалися ввечері 26 листопада 2008 р., коли група озброєних осіб здійснила напади на кілька міських об'єктів. Завдяки тому, що індійські спецслужби змогли захопити одного з терористів живим, стали відомі

подробниці. Бойовики (всі молоді люди віком від 18 до 28 років) пройшли підготовку під керівництвом колишніх офіцерів пакистанського спецназу в таборі ісламістського угруповання «Лашкар е-Тайба» (Ополчення правовірних) на території Пакистану. Ісламабад під тиском Вашингтона заборонив легальну діяльність названого угруповання, але воно продовжує існувати у підпіллі, користуючись підтримкою пакистанської міжвідомчої розвідки.

Операція була добре спланована. 22 листопада 2008 р. терористи захопили у відкритому океані в 300 милях від Мумбаї індійський трау-

лер «Кубер», вбивши п'ятьох членів екіпажу. Капітан судна залишався живим, поки привів корабель у Мумбаї. Його тіло знайшли індійські військові моряки, коли за кілька днів обслідували судно, яке дрейфувало в 20 км від берега. Бойовики десантувалися на пляжі поблизу готелю «Тадж-Махал» під прикриттям ночі. Одна група, поділившись на дві команди по три бойовики, атакувала «Тадж-Махал» і комплекс з двох готелів «Оберой-Трайидент». Перший удар прийшовся на ресторани, де людей просто вбивали. Потім нападники виділили осіб з американськими та британськими паспортами. Їх повели на горішні поверхи, вбиваючи по дорозі всіх зустрічних. За аналогічним сценарієм розгорталися події в готелях «Трайидент» та «Оберой», де терористи у номерах вбивали всіх. Просуваючись готелями, терористи мінували трупи. Водночас було атаковано популярне у туристів кафе «Леопольд» та штабквартира поліції у південній частині міста. Два інших нападники, один із яких громадянин Пакистану Азам Амір Касаб, відправилися у рейд містом. О 22 годині вони влаштували бійню на залізничному вокзалі. Потім нападники знищили п'ятьох поліцейських, які прибули на звуки вибухів та пострілів. Далі терористи пересувалися на захопленому мікроавтобусі цих поліцейських. Так для трьох посадових осіб з підрозділу по боротьбі проти тероризму роковою стала звичка їздити в одному транспортному за-

собі. Три офіцери поліції, включно з начальником анти-терористичного центру Мумбаї Гемант Каркаре, його заступником Ашокою Камте та одним із провідних спеціалістів Віджай Саласкар були вби-

ті. Внаслідок цього було цілком дезорганізовано координацію боротьби з нападниками у перші години теракту, а також у подальших діях щодо ліквідації бойовиків у бізнес-центрі Маріамхаус. Терористи, які його захопили, не висаджувалися з човна разом із іншими бойовиками ввечері 26 листопада, а свого часу легалізувалися у місті під виглядом малайзійських студентів. Вони вбивали всіх заручників. Судячи з усього, терористи й не збиралися торгуватися за їхні життя, хоча й планували тривалу осаду. Після того, як індійський спецназ захопив будинок, у ньому було знайдено 400 повних магазинів до АКМ, чимало гранат, сумку з мигдалем, яким бойовики три доби підтримували сили. Більш-менш сплановане знищення терористів розпочалося лише наступного дня, коли до міста прибув підрозділ національної антитерористичної служби NSG «чорні кішки». Спецназ зміг заперти диверсантів у готелях, але для їхнього знищення знадобився час. Маючи плани готелів, терористи ними постійно переміщувалися, обстрілюючи індійських силовиків. Дефіциту бойового запасу вони не мали. Аби знищити нападників, які сіяли страх та хаос у місті, силам безпеки знадобилося 56 годин. У підсумку загинуло 88, було поранено 313 чоловік.

Зрозуміло, що «індійці не були готові до такого розгортання подій. Невелика кількість бойовиків змогла тривалий час вести бій з представниками індійських

спецслужб. Попри мою повагу до індійських колег, я можу лише негативно оцінити їхні дії», – висловив свою думку з приводу подій у Мумбаї віце-президент «Асоціації ветеранів підрозділу антитерору Альфа» Сергій Поляков. З такою оцінкою професіонала важко не погодитися. Адже терористи переважали індійські спецслужби за ступенем координації своїх дій, підготовки та технічного оснащення. Трагічні події у Мумбаї висвітлювали як системні, так і структурні проблеми індійських служб безпеки. Зокрема, погане забезпечення сучасним спеціальним обладнанням та озброєнням, низьку якість підготовки співробітників. Адже розвідки США та самої Індії вчасно попереджали владу країни про підготовку масштабних терактів саме у Мумбаї. Останнє попередження надійшло за дев'ять днів до операції бойовиків. У ньому йшлося про вірогідність атаки з моря та про готель «Тадж-Махал» як мішень нападу. Індійські офіційні особи підтвердили факт отримання такої інформації. Сигнал загрози розвідка також передала військово-морським силам, береговій охороні та поліції. Але ні до кого він не дійшов. Після початку нападу з'ясувалося, що у місті з населенням як у середній європейській країні, немає власного антитерористичного підрозділу. Минули години, поки на вищому рівні було прий-

нято рішення про направлення до Мумбаї підрозділу національної антитерористичної служби NSG «чорні кішки». Та навіть після цього все виявилось не дуже простим.

Хоча до Мумбаї із Делі три години польоту, але вільного літака військово-транспортної авіації не знайшлося, а повноважень використовувати лайнер комерційних компаній керівництво індійських спецслужб не мало. Та навіть коли «чорні кішки» на транспортнику з іншого аеропорту дісталися до Мумбаї, вони ще сім годин продиралися крізь вуличні пробки у цьому мегаполісі до місця теракту. Бойовики орієнтувалися у місті за допомогою космічної навігації та точних карт, мали чітке уявлення про всі внутрішні приміщення готелів, включно з таємними дверима. Натомість спецназ не мав навіть поверхових планів будівель. Хоча у особового складу спецназу, який готувався до штурму, у розпорядженні був перший поверх захоплені приміщення, але ця обставина не була жодним чином використана. Вночі штурм взагалі припинився, оскільки у бойовиків були прилади нічного бачення, а у бійців індійського спецназу такого обладнання не було. Також спецназ виявився погано забезпеченим засобами зв'язку, а терористи у цьому випадку знову користувалися найсучаснішою технікою. Ще однією проб-

лемою індійського спецназу була відсутність адекватних озброєнь та засобів захисту, що ускладнювало роботу снайперів, а також бійців штурмового підрозділу, які мали застарілі 15-кілограмові громіздки бронежилети.

Штурм центру «Бейт Хабад» розпочався з висадки десанту на даху будівлі. Однак єдиному вертольоту, наданому у розпорядження спецназу, довелося зробити три рейси, внаслідок чого було повністю нейтралізовано дію фактору несподіваності. Крім того, спеціальні підрозділи, які штурмували приміщення, не мали точних даних про кількість та місце розташування заручників. Чимало мешканців готелів, зачинившись у номерах, розсилали повідомлення родичам з проханнями про допомогу, тому вважалося, що кількість заручників нараховувала сотні осіб. Спецназ не знав взагалі, чи живі на момент штурму люди, яких утримували терористи, чи вони всі вже знищені. Натовпи «цікавих» заважали спецназу, оскільки поліція міста так і не спромоглася надійно ізолювати місце проведення операції. Мешканці Мумбаї, які на час теракту опинилися поблизу, забруднювали ефір повідомленнями про дії спецназу, включно з повідомленнями про місце розташування вогневих позицій снайперів. Оскільки бойовики мали техніку, за допомогою якої сканували ефір та Інтернет, вони точно знали про перебіг операції.

Треба сказати й про озброєння поліції Мумбаї, яка до-

сі користується британськими гвинтівками «Лі-Ен-філд» початку XX століття. Про рівень підготовки місцевих поліцейських найкраще свідчить той факт, що під час бійні, яку зчинили на залізничному вокзалі терористи, поряд з будинком бездіяльно знаходилися 60 поліцейських. У підсумку Міністр внутрішніх справ Індії Шаврадж Патіл, якого гостро критикували ще до трагедії, змушений був піти у відставку. За словами головного редактора провідної індійської газети «The Hindu», його відставка була неминучою: «Він був дуже повільним і не стримав своєї обіцянки посилити національні спецслужби».

Аналогія з терактами у США 11 вересня 2001 р. напрошується ще й тому, що кожна з обраних терористами мішеней – це символ міста. Готель «Тадж Махал» та залізничний вокзал Чхатрапатрі Шиваджі, більш відомий як Вікторія – масштабні будівлі британської колоніальної епохи, які стали визиткою портового міста Мумбаї. «Тадж Махал», до того ж головне місце світського життя місцевої еліти. П'ятизірковий комплекс «Оберой-Трайдект» ще один символ фінансового успіху. Він вважається кращим бізнес-центром міста. Кафе «Леопольд» було засноване 1871 р. і залишається найвідомішим серед подібних закладів. Кафе належить вихідцям з невеликої, але впливової зороастрійської громади. Представники цієї громади володіють також «Тадж Махалом».

Єврейський центр «Бейт Хабад» у Наріман-хауз обслуговує ізраїльських туристів, які формують один із найбільших потужних туристичних потоків до Індії.

Теракт серйозно загострив відносини між Індією та Пакистаном. Це нагадувало події грудня 2001 р., коли кашмірські бойовики атакували індійський парламент. Тоді уряд Індії передислокував до кордону з Пакистаном півмільйонний контингент військ. На той час ризик початку масштабної війни з використання ядерної зброї був дуже високим. Адже військовий конфлікт між Делі та Ісламабадом саме те, чого домагалися організатори терактів. Нагадаємо, що напередодні терактів у Мумбаї пакистанський президент Алі Асіф Зардарі виступив із серією ініціатив щодо поліпшення пакистансько-індійських відносин. У спеціальній заяві для індійських засобів масової інформації він запевнив, що Пакистан не використовуватиме ядерну зброю першим.

Окрім того, виходячи з цієї заяви, здавалося, що Пакистан був готовий відкрити свої ринки для індійських товарів. План Зардарі міг, принаймні гіпотетично, покінути з ворожнечею між Індією та Пакистаном. Відкритим було тільки питання, чи підтримала би пакистанська еліта та громадськість таку радикальну зміну курсу щодо традиційного суперника. Та події у Мумбаї фактично перекреслили ці пропозиції нового пакистанського президента та знову загострили індійсько-пакистанські відносини. Процес примирення, розширення гуманітарних та економічних зв'язків, який розпочався з 2003 р., фактично виявився замороженим.

Делі зажадав від Ісламабаду не на словах, а на ділі зайнятися викоріненням терористичної діяльності з па-

кистанської території. Індія жорстко вимагає видачі терористів, які переховуються на пакистанській території. У відповідь пакистанський президент запропонував врегулювати спірні питання у відносинах з Індією політичними засобами. Він назвав терористів, які базувалися у Пакистані, раковою пухлиною. «Ми визнаємо це, але лікуватиме самі», – запевнив Алі Зардарі.

У цій риторичі, як з боку Індії, так і Пакистану, був присутній внутрішній фактор. Президент Пакистану та голова індійського уряду Монмохан Сінгх дотримувалися лінії поведінки, яка вимагала різких заяв. Фактично вони були заручниками ситуації у своїх країнах. В Індії влада була вимушена реагувати на трагедію, щоб показати виборцям свою дієвість. Адже Індія є демократичною країною, отже, майбутнє чинної влади залежить від волі виборців. Трагедія у Мумбаї, безумовно, буде приводом для критики властей з боку опозиційної «Бхаратія джаната парті», яка залишається найпопулярнішим опонентом «Індійського національного конгресу». Нагадаємо, що «Бхаратія джаната парті» перебувала при владі до 2004 р., але з того часу дуже змінилася. Її кан-

дидат на посаду голови уряду Лал Крішна Адвані займає радикальні позиції. Він був одним із натхненників руйнування у 1992 р. мечеті Бабрі. Цей акт вандалізму став причиною насилля, яке призвело до загибелі понад 200 осіб. Його наступником вважається Нарендра Моді, перший міністр штату Гуджарат. Н.Моді заборонено в'їзд до США за причетність до організації погромів у Гуджараті в 2002 році. Тоді загинуло понад 1000 осіб.

До того ж, кожний новий теракт в Індії викликає хвилю антимусульманських настроїв. Усіх мусульман без винятку вважають екстремістами. Зрештою, у мусульман справді не залишається іншого вибору, як підтримувати радикалів. Вони не можуть знайти собі місце в індійському суспільстві, яке відмовляється сприймати їх як рівноправних громадян. Внаслідок цього збільшується кількість активістів екстремістських груп.

Натомість у Пакистані військові прискіпливо стежать за президентом, аби той не сховався з конфронтаційної стежі у відносинах з Індією. Здобувши владу після відставки Первеза Мушаррафа, президент Асіф Зардарі відчуває свою політичну слабкість і залежність від лояльності військових. Це не додає країні стабіль-

ності, особливо на тлі радикалізації мусульманських угруповань, постійних терактів у самому Пакистані, жертвою одного з яких стала лідер «Пакистанської народної партії» Беназір Бхутто. Додатковим фактором дестабілізації залишаються постійні удари військ США по зонах розселення пуштунських племен на території Пакистану. Вашингтон виправдовує це потребою боротьби проти терористів. Таким чином, Пакистан сплачує за рахунками афганської війни.

Специфіка Пакистану полягає в тому, що тривалий час вищими інстанціями, які визначали зовнішню політику та політику в галузі безпеки, були армія та розвідка. А для старших армійських офіцерів і співробітників спеціальних служб підтримка ісламістів (включно з афганськими) є елемен-

том зовнішньої політики. Як, до речі, й підтримка повстанського руху у індійському штаті Кашмір – засобом тиску на традиційного ворога – Індію. Адже, попри чистку особового складу сил безпеки Пакистану ще президентом Первезом Мушаррафом, радикально налаштовані паки-

вплив у регіоні. Нестабільність у Пакистані також грає на руку Вашингтона та пов'язана з американською політикою щодо Пекіна, посилення військової та економічності потуги якого викликає занепокоєння США. У Пакистані Китай будує порт Гвідар на узбережжі Аравійського моря. Внаслідок цього Китай може створити під своїм контролем найбільший у регіоні центр торгівлі нафтою. А в перспективі Китай може отримати військові бази поблизу стратегічно важливих для Заходу магістралей постачання нафти з Близького Сходу. Натомість хаос у Пакистані за умов контролю США над його ядерною зброєю може відскіти Пекін від близькосхідної нафти. А в стратегічній перспективі це може допомогти ще більше дестабілізувати становище в Сінцзяні та Тибеті. Адже ці регіони здатні створити дуже серйозні проблеми для Пекіна, включно з припиненням економічного зростання та новими соціально-політичними проблемами для Компартії Китаю. Таким чином, теракти у Мумбаї, незважаючи на свою локальність, можуть суттєвим чином вплинути на ситуацію в Південній Азії, на розвиток становища в Азії в цілому, отже, й на глобальні процеси.

танські ісламісти залишають за собою вплив на ці структури.

На думку індійських лівих, у мумбайських подіях простежується американський слід. Підстави вважати так дає політика США в Азії. Насамперед, ліві сили невдоволені розвитком стратегічного співробітництва між Делі та Вашингтоном. США можуть скористатися з індійсько-пакистанської конфронтації та зміцнити свій

Терористична загроза: події в Мумбаї і не тільки

Олена БОРДІЛОВСЬКА,
докторант Інституту
міжнародних відносин КНУ
ім. Тараса Шевченка,
кандидат історичних наук

26 січня індійці відсвяткували День Республіки – одне з головних свят у країні. Проте цього разу подія була затьмарена гіркими почуттями після скоєних наприкінці листопада терористичних нападів на фінансовий центр країни, багато-

Індія, яка є відкритою, плюралістичною та іноді хаотичною демократією, вже досить давно стала ціллю для терористів. Починаючи від вбивства в 1948 році М.Ганді та закінчуючи терористичними атаками в Мумбаї нещодавно, вона протистойть намаганням змінити її національний устрій за допомогою сили.

The New York Times, 08.12.2008.

мільйонне місто Мумбаї.

З початку нового тисячоліття посилюються впливи зовнішніх загроз національній безпеці будь-якої країни, пов'язані з процесами глобалізації. Такі процеси «спровоковані» стрімким розвитком засобів зв'язку, транспортних систем та інформаційних технологій, появою нових міграційних потоків після зникнення «залізної завіси», полегшенням доступу як до джерел сировини, так і до ринків збуту товарів та послуг. Для забезпечення власного захисту кожній державі необхідно враховувати дедалі більше чинників – націо-

нального, регіонального та глобального рівня та задіювати механізми тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами.

Тероризм як явище у світовій політиці, а не лише як метод політичної боротьби, став предметом досліджень вже досить давно. «З 1980-х років західні уряди почали ставитися до тероризму як до загрози міжнародному порядку... незалежно від того, чи розглядаються засоби, завдяки яким одні держави здійснюють систематичні напади на інші, чи досліджується феномен, який призводить до колапсу громадянських авторитетів у державі та робить її вразливою щодо зовнішньої інтервенції, як це було у випадку Лівану, чи йдеться про безперервну насильницьку боротьбу, яку ведуть іноді радикально налаштовані меншини, тим самими підривають основні принципи демократичної організації...» [1]. Під час Токійської зустрічі лідерів семи найвпливовіших країн західного світу 6 травня 1986 року було прийнято декларацію, яка визначила, що тероризм у будь-якому прояві не має виправдання і боротьба з ним має бути послідовною та без-

компромісною.

У 80-ті роки найпопулярнішою ареною терористів став Близький Схід, були засновані такі, нині сумнозвісні, організації, як Хезболла у Лівані (1982) та Хамас у Палестині (1987). У ці самі роки тисячі «бійців за віру» вирушили до Афганістану, де радянській кампанії був протиставлений справжній джихад. Ветерани цих боїв і далі знаходили собі «роботу» в різних куточках світу, багато хто з них після виведення радянських військ з Афганістану опинився в сусідньому Пакистані, а новою ареною джихаду стає Індія з її мусульманською меншиною, яка «потребує захисту».

Важливою характеристикою міжнародного тероризму як світового явища є його безпосередній зв'язок із процесами глобалізації. Цілком очевидно, що новий етап у боротьбі людства проти загроз такого глобалізованого тероризму розпочався після подій 11 вересня 2001 року. Серія терористичних актів, скоєних проти Сполучених Штатів Америки, сколихнула весь світ. Вона носила дуже чітко скоординований і масовий характер, а за своїми масштабними наслідками і жертвами виявилася безпрецедентною. На підставі цих оз-

нак зазначені терористичні акти можна класифікувати, як напад на Сполучені Штати Америки, а іншими словами – агресію проти США.

Не дивно, що основним способом такого нападу на США вибрано саме тероризм. До тероризму вдаються країни, організації, політичні рухи чи інші суб'єкти, коли вони не в змозі відкрито протистояти більш могутньому супротивнику. Тероризм – це засіб війни слабоборозвинutoї країни проти високорозвинених країн. Однак тероризм – це також ідеологічно мотивований рух, і останнім часом дедалі частіше йдеться про радикальний ісламський тероризм, який став своєрідною відповіддю на американську стратегію неоглобалізму: «Антиамериканізм та антисіонізм, які давно зріють у мусульманському світі, тепер активно почали залучатися до світового антиглобалістського руху» [2].

Дії терористів завжди переслідують певну політичну мету. Такою метою може бути або відплата у відповідь на політичне чи економічне домінування суперника, або його залякування з метою підризу його могутності, зокрема, морально-політичного потенціалу. Все це чітко простежується і в подіях в Індії 26–28 листопада 2008 р. Поза будь-яким сумнівом теракти були частиною ретельно спланованої та координованої операції, яку здійснювали добре підготовані терористи.

За оцінками The Global Terrorism Database, за період від 1970 р., у країні було ско-

єно 4108 терактів, вони спричинили численні жертви. Загальні втрати за 2008 рік становлять 350 загиблих і понад 730 поранених [3].

Зважаючи на існуючі проблеми, Індія звернулася по допомогу в проведеному розслідуванні до інших країн, які мають значний досвід антитерористичної боротьби, зокрема, Ізраїлю. Також майже одразу після нападів у Мумбаї свою допомогу запропонували США, фахівці з ФБР прибули в Індію для спільного розслідування. Це пояснювалося також тим, що від терактів постраждали громадяни цих двох країн.

Трагедія в Мумбаї у черговий раз погіршила відносини між Індією та Пакистаном. Індія звинуватила Пакистан у тому, що його міжвідомча розвідувальна служба ISI (Inter-Service Intelligence) стоїть за всіма терактами, скоєними у 2008 році, в тому числі причетна до Мумбайської трагедії. Індійський прем'єр-міністр М.М.Сінгх на початку грудня 2008 р. відкрито заявив, що в сучасних умовах Пакистан є центром світового тероризму. Натомість обидва керівники Пакистану – президент А.А.Зардарі та прем'єр-міністр Ю.Р.Гілані засудили дії терористів, назвали їх «позадержавними акторами» та запропонували Індії свою допомогу в розслідуванні кривавих злочинів у Мумбаї.

Широкий розголос, який отримав в індійських медіа

так званий «пакистанський слід», викликав обурення серед населення Пакистану: «Звичайно, Індія завжди покладає відповідальність за будь-який теракт на Пакистан!» При цьому пакистанці посилюються на те, що самі постійно страждають від проявів тероризму, а їхній президент пережив особисту трагедію, коли в грудні 2007 року від рук терористів загинула його дружина Беназір Бхутто, прем'єр-міністр країни.

Майже у перші дні розслідування в Індії заговорили про причетність до терактів організації Лашкар-е-Тайба («Легіон чистих»), сумнозвісної терористичної групи, члени якої вже багато разів були викриті під час скоєння злочинів на індійській території. Ця організація зі штаб-квартирою у пакистанському місті Лахор постанала на початку 90-х років минулого століття на хвилі піднесення та мілітаризації ісламського фундаменталізму і була міцно пов'язана з діяльністю руху Талібан та «імперією» Осамі бін Ладена.

Вона діє переважно на території Кашміру, уздовж індійсько-пакистанського кордону, і має за мету боротьбу за права мусульманського населення та незалежність Кашміру. Її виокремлюють серед інших подібних угруповань через високий рівень військової підготовки та надзвичайну жорстокість.

Теракти, скоєні у Мумбаї, підривають процес досягнення стабільності в Південній Азії. І не лише тому, що Індія і Пакистан знову вдалися до взаємних обвинувачень та загроз на офіційному рівні, а на рівні спілкування простих громадян запанували недовіра й ненависть. Знов, як завжди в часи загострення двосторонніх відносин, постали старі образи ворогів, згадалися традиційні претензії. В Індії вважають, що Пакистан «руками терористів» провокує загострення індійсько-мусульманських протиріч всередині країни, Пакистан вкотре експлуатує гасло індійської загрози. Постійно підкреслюється,

Генеральний секретар Інтерполу Рональд Нобл: до терористичної атаки на індійський Мумбаї мають відношення екстремістські організації семи країн світу

що Індія готова помститися та спрямувати свої збройні сили до Пакистану, хоча жодних офіційних заяв такого роду з індійської сторони не було. Понад те, міністр закордонних справ Індії П.Мукхерджі однозначно висловився, що з часом стане ясно, які саме шляхи і засоби обере Індія для вирішення проблеми, але військові дії проти Пакистану виключені.

Є й інший чинник, який безпосередньо впливає на гальмування процесу досягнення безпеки на субконтиненті. Йдеться про загострення внутрішніх суперечностей у самому Пакистані, політичну кризу, яка унеможливорює ефективну боротьбу з терористами. Справді, події 26–28 листопада з особливою гостротою підкреслили розділення пакистанської політичної еліти: попри те, що в країні діє громадянський уряд і президент є цілком цивільною людиною, традиційний для цієї країни вплив військових на перебіг подій зберігається. Так само залишаються міцними зв'язки між військовою верхівкою, спецслужбами Пакистану та терористичними організаціями «борців за віру». Конфлікт між цивільною адміністрацією та фак-

тичною владою силових структур поглиблюється тим, що країна залучена до «війни проти терору», яку організовують та направляють США.

Навіть за таких обставин, коли, здавалося, немає жодних підстав заперечувати причетність держави до трагічних подій в індійському фінансовому центрі – адже пакистанське громадянство принаймні кількох терористів є доведеним фактом, влада країни продовжує намагання відмежуватися від подій в Мумбаї та уникнути відповідальності. В цьому вбачається тиск на офіційну владу з боку військових, причетних до створення таборів для тренування «бійців за віру», найпопулярнішою ареною діяльності яких останнім часом стала саме індійська територія. Так само й за подіями у Мумбаї, на думку більшості індійських експертів, теж стоїть ISI: «Без її підтримки та досвіду атаки такого масштабу було б нереально здійснити» [4].

Відомо, що Пакистанська розвідувальна служба вже давно співпрацює зі своїми заокеанськими колегами. Створена за активної підтримки ЦРУ, вона пройшла випробування під час радянської афганської кампанії та мала виключне значення у процесі встановлення влади руху Талібан. Новий поштовх співробітництво американської та пакистанської спецслужб отримало під час оголошеної та керуваної США війни з теро-

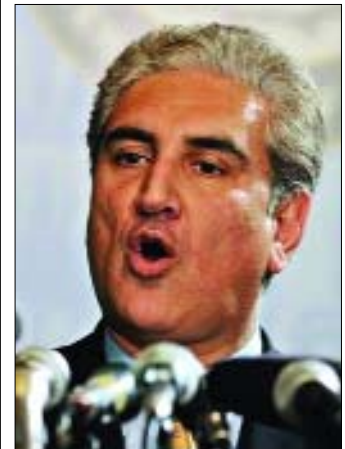
ром. Проте ця війна багато в чому стала катастрофою для Пакистану, північні території якого є фактично зоною бойових дій, а вся країна загалом перетворилася на хронічно нестабільне у політичному та економічному сенсі утворення.

Як слушно зазначає відомий російський фахівець В.Белокреницький, сучасне керівництво Пакистану не може ігнорувати той факт, що його «закордонні партнери» не користуються популярністю в країні. Нещодавно проведенні опитування показали, що лише 20% населення підтримують політику США в регіоні, націлену на боротьбу зі світовим тероризмом, більшість розглядає американську присутність як загрозу. Для цього є реальні підстави: оскільки «офіційний» ворог Вашингтону – «Аль-Каїда», бази якої і досі розміщені у північно-західних районах Пакистану, це використовується як привід для здійснення тут військових операцій збройними силами США, зокрема – нанесення бомбових ударів по селах на півночі країни. Намагання таким чином «викоренити ісламський фундаменталізм» викликає обурення серед пакистанців, адже порушується суверенітет країни, страждає мирне населення. Саме тому президент А.А.Зардарі виголосив офіційно, що не допустить порушення територіальної цілісності Пакистану. Проте США продовжують наносити по базах бойовиків удари з повітря.

З іншого боку, радикальні ісламістські організації користуються дедалі меншою підтримкою всередині країни, надто багато жертв принесла їх кривава діяльність. Після трагічної загибелі Беназір Бхутто 27 грудня 2007 р. в

Пакистані все частіше лунають заклики до влади щодо необхідності більш активно проводити боротьбу з радикалами і забезпечити мир і спокій власному населенню, а також – запобігти збереженню вже традиційного для Пакистану негативного іміджу на міжнародній арені – «осередку терору та насилля».

Новий уряд країни, обраний в результаті парламентських виборів 18 лютого 2007 р., намагається розв'язати складний клубок проблем. Тим часом економічне становище країни погіршу-

Міністр закордонних справ Пакистану Шах Мехмуд Куреші заявив про невидачу Індії осіб, затриманих в ході розслідування терактів в Мумбаї

ється, центральна влада не має надійної підтримки на місцях, в окремих регіонах (пакистанський Кашмір та зона розселення племен) ситуація взагалі майже ним не контролюється. Це знову доводить дуалістичний характер влади в Пакистані, яка поки що формально зберігає демократичний характер, проте насправді підлягає контролю військових, які традиційно займають в цій країні високі владні позиції. Окремим і дуже вагомим чинником нестабільності є постійна присутність на політичній арені зовнішніх сил як іноземних держав, у першу чергу США, так і акторів поза-державно-

го рангу, передусім – міжнародних ісламістських радикальних організацій.

У свою чергу Індія рішуче вимагає від Пакистану більш послідовної боротьби з терористичною загрозою. У Делі неодмінно підкреслюють: двосторонній діалог може бути ефективним лише тоді, коли керівництво сусідньої держави доведе свою рішучість, а не лише обмежуватиметься офіційними заявами. Індія вимагає гарантій того, що пакистанська територія не буде використовуватися як база для майбутніх терористичних атак на її землях. Однак отримати такі гарантії у сучасних умовах політичної кризи в Пакистані насправді доволі складно. Щоправда, слід зазначити, що напередодні мумбайської драми прем'єр-міністр Пакистану Гіллані офіційно скасував політичний департамент ISI, який відігравав надзвичайно високу роль у політичному житті країни, починаючи від часів правління Зія-уль-Хака. Іншим принциповим кроком стало рішення президента Зардари про розпуск Національної Ради Безпеки, заснованої його попередником президентом Мушаррафом з метою надати легітимний характер участі силових структур в управлінні країною.

Та ці кроки вважаються в Індії недостатніми, оскільки не призвели поки що до кардинальних змін ситуації. Поки що Пакистану не вдається переконати світ у серйозності своїх намірів боротися з терористами. «Пакистанський зв'язок з терористичними атаками по всьому світу і терпимість, яку демонструє країна щодо терористичних груп на своїй території, – феномен, який важко збагнути цивілізованому світу», – зазначає відомий індійський експерт з Делійського інституту стратегічних досліджень Д'Соуза.

Не дивно, що трагічні події в Мумбаї отримали широкий відгук у світі, не тільки у засобах масової інформації, а й серед політичних еліт. Невдовзі після терористичних атак відбувся ряд візитів найвищого рівня в Делі. Першим із усіх світових лідерів після трагедії в столицю Індії 4 грудня 2008 р. прибув Президент РФ Дмитро Медведев. Щоправда, візит планувався давно, оскільки Д.Медведев мав урочисто «закрити» «рік Індії в Росії». Тепер під час зустрічі питанням №1 в переговорах стали проблеми тероризму. Росія – давній стратегічний партнер Індії – пропонує свою допомогу в усіх можливих діях в антитерористичній боротьбі. Стратегічне партнерство було закріплене підписанням десяти угод, в тому числі – стосовно спільних дій у цьому важливому напрямі.

Якщо цей візит був запланований і лише дещо змінив свою направленість, візит Кондолізи Райс напередодні, 3 грудня, мав абсолютно інший, несподіваний характер, адже за кілька місяців до терактів вона побувала в

Індії. До того ж, під час нападів у Мумбаї загинули й громадяни США.

Звичайно, візит мав за мету не тільки надати моральну підтримку своєму новому партнеру в Азії. К.Райс висловила досить чітко щодо подальшої міцної співпраці на шляху антитерористичної боротьби: «Ми збираємося дуже щільно співробітничати з вами на всіх можливих напрямках і докласти усіх можливих зусиль для вирішення нагальної проблеми» [3]. Звичайно, у Вашингтоні чудово розуміють, що боротьба з тероризмом має бути негайно запроваджена в Пакистані, в бік якого пролунали досить серйозні зауваження. Не дивно, що відразу після Делі К.Райс вирушила до Ісламабаду. З іншого боку, для США важливо підтримувати міф про загрозу ісламістського радикального руху, звідси й популярність терміна «індійське 11 вересня». Так чи інакше, ці події і справді пов'язуються одна з іншою, і боротьба проти терору залишається на світовому порядку денному одним із найактуальніших питань.

Таким чином, розвиток подій на південно-азійському континенті зале-

жить як і раніше, насамперед від відносин двох найбільших держав регіону – Індії та Пакистану, але вимагає також уваги позарегіональних акторів та всієї міжнародної спільноти. Існування настільки страшної загрози, як міжнародний тероризм, гостро ставить питання про спільний механізм антитерористичних дій, до якого будуть залучені всі великі держави та зацікавлені країни, а також – глобальні організації, метою яких стане досягнення стабільності в межах регіонів та у світовому масштабі.

Список використаної літератури

1. Freedman Lawrence. *Terrorism and strategy* // *Terrorism and International order. Chatham house special paper. – The Royal Institute of International Affaires, London, New York and Henley.*

2. Медведев Л.И. *Международный терроризм – составяющая мирового антиглобалистского движения* // *Терроризм. Угроза человечеству в XXI веке. – Отв. ред. Р.Б. Рыбаков. – М., 2003. – С.76–104.*

3. www.meaindia.nic

4. Pattnaik Smriti S. *Terrorist attacks in Mumbai...* // *IDSA speeches. www.IDSA/in/publications.*

Індії з робочою поїздкою. Це була чи не остання її поїздка як держсекретаря США, яку вона здійснила «з метою висловити солідарність із індійським народом, розділити його біль». Під час переговорів Кондоліза Райс зазначила, що американський народ «як ніхто інший» розуміє, яке лихо спіткало Ін-

Узбекистан: на шляху подолання світової кризи

У березні в київському Інституті міжнародних відносин Національного авіаційного університету відбулася презентація книжки Президента Республіки Узбекистан Іслама Карімова “Світова фінансово-економічна криза, шляхи та заходи її подолання в умовах Узбекистану”. Вузивській аудиторії її представив Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Узбекистан Ільхом Хайдаров.

Праця складається з двох частин. У першій — йдеться про вплив світової фінансової кризи на економіку країни та фактори, які попередили та пом'якшили її наслідки; у другій — конкретизується підтримка банківської системи, модернізація, технічне оновлення та диверсифікація виробництва, широке впровадження інноваційних технологій як надійний шлях подолання кризи та виходу Узбекистану на нові рубежі на світовому ринку.

У першій частині автор розповідає, як прийнята в Узбекистані власна модель реформування та модернізації, ставлячи за мету досягнення національних інтересів у довгостроковій перспективі, одразу передбачала відмову від настійливо пропонованих країні методів шокової терапії, нереальних уявлень про саморегулювання ринкової економіки. Тож, було вирішено обрати еволюційний підхід у процесі переходу від адміністративно-командної до ринкової системи управління та просуватися шляхом поступових і поетапних реформ, діючи за принципом: “не побудувавши нового будинку, не руйнуй старого”. І, що було особливо важливо,

— аби не підпадати під вплив стихії та хаосу, чітко визначалося, що у перехідний період саме держава як головний реформатор має взяти на себе відповідальність за реформи.

Аудиторія з цікавістю сприйняла інформацію про те, що активи комерційних банків Узбекистану з врахуванням резервів, сформованих згідно з Законом “Про гарантії захисту вкладів громадян у банках”, перевищують 13 трильйонів 360 мільярдів сумів. Це приблизно у 2,4 разу перевищує обсяги залучених депозитів населення та господарюючих суб'єктів. З врахуванням значно збільшених обсягів банківських активів, у Республіці сьогодні 100% державна гарантія забезпечується по всіх депозитних банківських вкладах населення.

У ході презентації пан Посол підкреслив, що Узбекистан зарекомендував себе надійним і фінансовоспроможним партнером, там створено практично безпрецедентні умови для залучення іноземного капіталу. Наводиться такий факт — за останні два роки обсяг освоєних іноземних інвестицій збільшився більш, ніж у 2,5 разу. У цілому загальний обсяг капітальних внесків у 2009 році, з врахуванням іноземних та внутрішніх інвестицій в економіку країни, становитиме не менш як 25 відсотків від валового внутрішнього продукту.

Доповідач визнав, що в його країні чудово розуміють небезпеку дедалі зростаючої світової фінансової

кризи, яка, на жаль, не мине безслідно. Тому прийнято і реалізується Указ Президента Республіки Узбекистан з надання додаткової допомоги банківським і фінансовим структурам, підтримки ділової активності підприємств і компаній реального сектора економіки, підвищення рентабельності виробництва та експортних можливостей, виділення ним із цією метою додаткових податкових пільг і преференцій та реалізації разом із цим інших великомасштабних заходів і проектів.

Під час презентації другої частини книжки увага присутніх була зосереджена на більш конкретних економічних показниках минулого року. Так, валовий внутрішній продукт зріс та становить 109%, темпи зростання у промисловості піднялися до 112,7%. Середня зарплата у бюджетників піднялася у півтора разу, в цілому ж по економіці — в 1,4 разу.

Доповідач визнав: велике значення в реалізації проектів, які відіграють стратегічно важливе значення в структурній перебудові та модернізації економіки відводиться створеному в 2006 р. Фонду розвитку та реконструкції із статутним капіталом понад 3,2 млрд. доларів США. А в найближчій перспективі його активи становитимуть до 5 млрд. до-

ларів. Загалом по Республіці в результаті реалізації інвестиційної програми, здано в експлуатацію 423 виробничих об'єкти з введенням основних фондів — близько 250 млрд. сумів.

Із сьогоднішніх конкретних антикризових заходів пан Посол виділив прискорення модернізації підприємств; підтримку підприємств-експортерів по забезпеченню їхньої конкурентоспроможності на зовнішніх ринках (пільгове кредитування тощо); введення жорсткого режиму економії, зменшення енергоємності та впровадження ефективної системи енергозбереження; стимулювання попиту на внутрішньому ринку.

Щодо ж посткризового етапу розвитку національної економіки, то автором книжки висунуто тезу про продовження структурних змін і диверсифікацію економіки як одного з найважливіших пріоритетів.

І наступним важливим пріоритетом, якому приділятиметься особлива увага, на думку автора книжки, є реалізація широкого комплексу довгострокових, глибоко взаємопов'язаних заходів, спрямованих на кардинальне поліпшення якості життя на селі, прискорення розвитку соціальної та виробничої інфраструктур, докорінний пере-

гляд статусу, ролі та значення власника, підприємництва та малого бізнесу, всебічну підтримку розвитку фермерських господарств. Як підсумок це має підвищити громадсько-політичний та культурний рівень сільського населення, його свідомість та громадянську відповідальність.

Компактна, насичена фактажем лекція та презентація книги викликала чимало запитань із боку українських студентів і викладачів, на які докладно відповів Посол Республіки Узбекистан в Україні Ільхом Хайдаров.

* * *

10 квітня в Посольстві Республіки Узбекистан в Україні відбулася презентація книжки Президента Республіки Узбекистан Іслама Карімова “Світова фінансово-економічна криза, шляхи та заходи її подолання в умовах Узбекистану” та II Міжнародного видавничого проекту “Україна — Узбекистан: мости дружби та співробітництва”. Суть та значення надрукованої праці, — зазначалося під час презентації, — полягають у тому, що в основі її на основі всебічного та об’єктивного вивчення висувається конкретна концепція бачення проблем і подаються практичні висновки.

Випуск II номера Міжнародного видавничого проекту “Україна — Узбекистан:

мости дружби та співробітництва” був приурочений до весняного свята “Навруз”. Метою проекту є розповсюдження інформації про наші країни, їхній культурний, науковий, виробничий потенціал, відображення процесу розвитку українсько-узбецьких відносин в усіх сферах співробітництва. У виданні розміщено вітальні звернення до читачів з боку заступника голови Секретаріату Президента України А. Гончарука, який зазначив, що Україна дбайливо зберігає та розвиває відносини зі своїм традиційним партнером — Узбекистаном. Особливо підкреслюється “вагомий вплив офіційного Ташкента на регіональні питання, зростання міжнародного авторитету Узбекистану”.

Торкаючись безпосередньо проекту, глава УСПП А.Кінах висловив впевненість, що актуальна інформація про сучасний економічний розвиток Узбекистану та України стане міцним мостом активізації співробітництва, реалізації серйозних іноваційно-інвестиційних проектів.

Перший заступник Міністра промислової політики України В. Немилостивий зацентрував увагу читачів на кінцевій меті спільних українсько-узбецьких проектів. Це, передовсім, досягнення високого рівня соціально-економічного розвит-

ку та поліпшення добробуту наших народів.

Ю.Костенко, в.о. першого заступника Міністра закордонних справ України, звернув увагу на те, що сучасний Узбекистан по праву завоював імідж надійного партнера. Його політична стабільність, промисловість, яка швидко прогресує, сільське господарство та багаті природні ресурси є основою для подальшого розвитку співробітництва між країнами.

Керівники таких великих компаній, як ВАТ “Сумське НВО ім. Фрунзе”, ВАТ “Мотор Січ”, ДП “Смоли”, ВАТ “Запоріжжтрансформатор”, ВАТ “Сентравес”, інвестиційна компанія “ICG”, ВАТ “Європейський страховий альянс”, агрофірма “Обрій” та багато інших розповіли про розвиток партнерських зв’язків із підприємствами та компаніями Узбекистану в таких галузях, як нафтогазовий сектор, енергетика, машинобудування, агропромисловий комплекс, про залучення інвестицій, а також про шляхи подальшого розширення взаємовигідного співробітництва.

Окремо у проекті висвітлені найактуальніші питання сьогодення. Зокрема, йдеться про ситуацію, що склалася навколо використання водних ресурсів у Центральній Азії; про прийняту в Узбекистані Державну програму “2009 рік — рік розвитку та впорядкування села”; про майбутнє святкування 2200-річчя Ташкента.

У книжці розповідається про узбецькі компанії, які активно працюють на українському ринку. Зокрема, такі, як ВТО “Укр.-АзАвто”, НАК “Узбекистон хаво йуллари”, ГАВК “Марказсаноат-експорт”, Торговий дім “Україна-Узбекистан” та інші.

Чимало уваги приділено також питанням розвитку традиційних культурно-гуманітарних зв’язків між нашими країнами. Скажімо, ректор Національного авіаційного університету, лауре-

ат Державної премії України, професор М. Кулик пишається внеском свого вузу в зміцнення багаторічних дружніх зв’язків з Узбекистаном. Ректор Кримського державного інженерно-педагогічного університету, Герой України Ф. Якубов, кажучи про Узбекистан як свою другу Батьківщину, зазначає, що чимало видатних особистостей, вчених, спеціалістів різних національностей зобов’язані своїм становленням саме узбецькій школі — цьому духовному світу, який зумів за непростих умов зберегти цінності своєї високої філософії.

Видання дає можливість українським читачам доторкнутися до історії узбецького краю. Зокрема, в матеріалі французького вченого Л. Керена “Вивченню спадку телуридів я присвячую своє життя”, розповідається про роль та значення одного з найвизначніших полководців і державних діячів світу та його нащадків у розвитку людської цивілізації. У матеріалі “Добро пожалувати до Узбекистану — країни найвизначніших міст” розповідається про стародавню архітектуру будівничих, культуру та звичаї Узбекистану, можливості, які створені для будь-якого виду туризму.

На презентації також зазначалося, що читачам цікаво буде довідатися про те, що національна узбецька боротьба “Кураш” набула статусу офіційної в Україні. А восени 2009 року у нас пройде Чемпіонат світу з цього виду спорту.

Інші матеріали розповідають про життя та діяльність багаточисельної української діаспори в Узбекистані, про історичні факти спільної боротьби народів обох країн проти фашизму, представлені в експозиції Меморіального комплексу “Національний музей Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років”.

Всесвітній казах

*«Немає Сходу і Заходу
немає, немає в неба
закінчення...»*

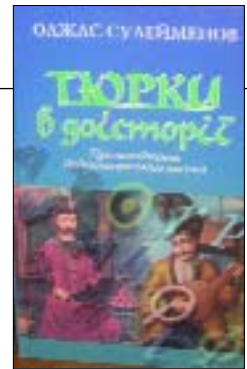
Судячи з назви цього матеріалу, а також епіграфа, винесеного на початок, не бракувало епітетів і крилатих висловлювань у ході зустрічі зі «всесвітнім казахом» Олжасом Сулейменовим, яка на початку квітня з ініціативи Посольства Казахстану в Україні відбулася в Києві. Посли різних держав, українські громадські та політичні діячі, письменники, вчені, молодь зібралися на презентацію його книжки, виданої українською мовою «Тюрки в доісторії» (про походження давньотюркського письма).

У вступному слові Надзвичайний та Повноважний Посол Республіки Казахстан Амангельди Жумабаєв привітав улюбленого багатьма поета, автора двох десятків поетичних книжок; письменника-літературознавця, дослідника давніх писемностей Євразії; громадянина і патріота, який ініціював у 1989 році створення міжнародного антиядерного руху «Невада-Семіпалатинськ», що призвело до закриття цілої низки ядерних полігонів.

З 1995 року письменник знаходиться на дипломатичній роботі. Працював в Італії, а нині очолює представництво Республіки Казахстан в ЮНЕСКО у Парижі. Пан Посол підкреслив, що

україномовне видання «Тюрки в доісторії» доводить прадавню спорідненість тюркських і слов'янських мов, які завжди йшли поруч і розвивалися паралельно. І що, зокрема, підтверджує давні культурні зв'язки, які існують між Україною та Казахстаном.

— Я дуже схвилюваний цією зустріччю, — зізнався у своєму слові до присутніх Олжас Сулейменов. — Кожного разу, коли приїжджаю сюди, відкриваю для себе нову сторінку великої книги, яка називається «Україна». Ця нестаріюча книжка завжди викликає у мене велике читацьке відчуття. Ми з паном Послом, коли цього разу проїхалися Києвом, побували на Володимирській гірці. Згадалося, як у 60-ті роки, прямуючи потягом із Москви до Софії на Всесвітній фестиваль молоді, делегація, в якій я був, зупинялася в Києві. І екскурсія починалася з Володимирської гірки. Людина, яка проводила її, чомусь сказала, що тут стоїть пам'ятник Володимирі Мономаху. Тоді в мене вистачило сміливості вийти з гурту та пояснити делегатам, що це не зовсім так. Володимир Мономах народився у XII ст., а це — Святий Володимир, який у X ст. привів Київську Русь до релігії. Тобто тоді вже в мене

ці «менторські» інтонації зазвучали вперше в Києві. А згадавши про це, я ніби молодість пережив — адже 40 років минуло. За цей час неодноразово сюди приїздив, зустрічався з українськими письменниками, зокрема, Володимиром Яворівським, Борисом Олійником, Іваном Драчем... У 1983 році з Дмитром Павличком розрізали гранату в Афганістані. З Віталієм Коротичем у 1977-му в Парижі виступали. З Вінграновським... Так, з багатьма українськими друзями зводила доля, усіх годі перераховувати. А як не згадати першого Посла України в Італії Анатолія Орла, з яким працювали пліч-о-пліч.

Відрадно, що вже впродовж кількох останніх років мій літературний зв'язок відбувається напряду. Тобто безпосередньо твори перекладають українською мовою — мовою письма. І мені дуже цікаво, як книжку «Тюрки в доісторії» сприймуть тут читачі. Ці роки найбухливіші в історії України, але, попри сьогоднішню політичну колотнечу, непогоду, мінливий суспільний клімат, який постійно змінюється, однак

знаходиться у людей час перекладати книжки казахського автора українською мовою та знаходити щось для себе цікаве. І тут я хотів би згадати та схилити голову перед пам'яттю перекладача цієї книжки Ігоря Римука, який минулого року передчасно пішов з життя. Так, не проста ціна, яку віддаємо за кожну книжку, що виходить у світ. Ця наша спільна робота потрібна буде у майбутньому, коли ми заспокоїмося та почнемо посправжньому займатися культурою, наукою, літературою – тоді ми пригадаємо про зв'язки, які нас в минулому поєднували.

Нині, у політизовані надміру роки, ми про це забуваємо. Та література має нагадувати про них, постійно тримати у полі зору, діставати з темного небуття на поверхню – щоб не забували про коріння. Ми, інтелігенція, маємо пам'ятати, що нас об'єднують не лише якісь нинішні події, а й глибока минувшина, ось це невидиме коріння. І, якщо ми будемо усвідомлювати розмах цієї кореневої системи, тоді ми побачимо й верхівку. Верхівка – це є відображення та продовження кореневої системи. Якщо вона відсутня, то й дерево без крони – це лише стовп, на якому немає гілок родючих. На нього лише ліхтар можна повісити.

Маю велику надію, що ця книжка якось допоможе усвідомленню нами ось цієї системи кореневої. Або хоч би її частини. Із цією книжкою постав сьогодні перед Україною. Висловлюю свою глибоку повагу до цієї країни, цього народу й душевно є співучасником усього того, що у вас тут відбувається. І зичу Державі Українській процвітання, розвитку, а всім разом – благополуччя.

На зустрічі чимало теплих та влучних слів було висловлено виступаючими. Зокрема, В. Яворівський, вручивши гостю нагороду Національної спілки письменників, зізнався, що бачить в особі О. Сулейменова цілого сателіта для України, який спочатку прийшов сюди з дивовижними поетичними дослідженнями, які відкрили для українців євразійський світ. А нині з низинних джерел піднявся до основ української абетки.

Ціла низка українських учених Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Києво-Могилянської академії та інших закладів відзначали науково обґрунтовану ідею Олжаса Сулейменова про значення зразків давньотюркського письма у вдосконаленні загального мовознавства; відкриття нових історичних перспектив для розвитку гуманітарної науки. Порушення автором традиційних уявлень про тюрк-

ські кочеві народи та звернення до літописних свідчень щодо родинних стосунків верхівки української княжої династії та Половцької знаті тюркського походження підтверджують побутування українсько-тюркської двомовності та взаємопроникнення мов. На зустрічі зазначалося, що чимало цінного матеріалу з книжок О. Сулейменова українські викладачі використовують у навчальній роботі, що також свідчить про їхню практичну цінність.

– Для представників мого покоління, а це покоління «шістдесятників», Олжас Сулейменов був одним із могутніх інтелектуальних орієнтирів, оскільки все, що виходило з-під пера цього амбіційного та талановитого казахського поета, просто вражає самотутньою концептуальністю і неконформічною сміливістю, – поділився своїм враженням від зустрічі в.о. Першого заступника Міністра закордонних справ України Юрій Костенко. – Ми переписували, перечитували, передавали один одному його вірші та поеми, не здогадуючись про те, що невдовзі світ старих традицій та історіографічних уявлень буде просто «зруйновано» сулейменівським

текстом «Аз і Я», з якого вперше ми, слов'яни, ознайомилися чи не з революційною гіпотезою життєтворчої ролі татаро-монгольської навали для розвитку Київської Русі. Згодом Олжас захопився семіотикою, компаративістикою і створив достоту дискусійні, але сповнені тюркостверджувального пафосу тексти. Один із них, «Мова письма», я отримав у подарунок від Посла Казахстану, коли працював у далекому Токіо. Тож, видання нового дослідження «Тюрки в доісторії» українською мовою не може не викликати щирою захоплення, адже в цьому нашому маленькому планетарному світі, справді, усі ми – одна родина землян, і спільного між нами значно більше, ніж можна собі уявити.

Зустріч з Олжасом Сулейменовим стала помітною культурологічною подією в житті України. Що ж до подальшого професійного обговорення заявленої теми, письменник пообіцяв приїздити до України щороку. Тож з боку українських вчених пролунало побажання продовжити науковий діалог на поглибленому філологічному та мовознавчому рівнях. На підтвердження цього гостя символічно привітали його ж ім'ям: «Олжас!», що в перекладі означає – «будь завжди молодим», а отже, повним сил для нових творчих злетів.

Володимир СЕМЕНОВ

Україна – Киргизстан: реалії та перспективи двостороннього співробітництва

**Надзвичайний та Повноважний Посол України
в Киргизській Республіці Володимир СОЛОВЕЙ**

19 вересня 1992 р. Україна і Киргизстан встановили між собою дипломатичні відносини. Від цієї дати розпочався новий етап у спілкуванні ще вчора братніх республік Радянського Союзу.

Загальновідомо, що давати оцінку минулому легше, ніж зорієнтуватися та прийняти вірне рішення сьогодні. Нові незалежні держави на карті світу розпочали творити свою нову історію в нових історичних умовах, враховуючи світовий досвід і свої національні особливості, зважаючи на чужі помилки і намагаючись не повторювати їх у себе. Розпочинався відлік політичного діалогу на теренах СНД.

У лютому 1993 року було здійснено перший робочий візит до Киргизької Республіки, як суверенної держави, прем'єр-міністра України. А вже у травні 1995 року на засіданні Ради Глав держав СНД у Мінську відбулося підписання 12 міжурядових, 6 міжвідомчих і 4 протоколів про співробітництво.

Тим самим, було започатковано процес утворення правової основи співпраці двох самостійних суб'єктів міжнародного права.

Двосторонні контакти помітно активізувалися в 1996 році. У лютому та квітні в Києві з робочими візитами побували урядові делегації Киргизстану, а у квітні – урядова делегація України та представницька група українських промисловців і підприємців відвідала Бішкек.

18–19 червня 1996 року в Україні перебував Президент Киргизької Республіки А. Акаєв з офіційним візитом, під час якого було підписано базовий двосторонній документ – Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Киргизькою Республікою, низку інших документів.

У квітні 1997 р. Україну з офіційним візитом відвідав Прем'єр-міністр Киргизької Республіки А. Джумагулов. Було укладено угоди між урядового та міжвідомчого

Киргизька Республіка розташована в Центральній Азії, займає площу 199 900 кв. км, 94% – гори, 41% яких позбавлені рослинності, 8 тис. льодовиків.

Середня висота території над рівнем моря 2750 м, найбільша висота 7439 м (пік Перемоги), найменша – 394 м (на Південному Заході республіки).

Межує з Казахстаном, Узбекистаном, Таджикистаном, Китаєм. Населення 5,2 млн. осіб. У республіці проживає більш як 90 національностей (киргизи становлять 67%, узбеки – 14%, росіяни – 10%, дунгани – 1%, уйгури – 1%, українці – 0,5%). 80% жителів республіки сповідують іслам, 19 – християнство.

На території країни діють близько 1674 мечетей (у 1991 було 39), 44 храми і приходи Російської православної церкви, 216 релігійних об'єктів протестантського напрямку.

Киргизька Республіка має значні запаси водних ресурсів (річки, підземні води, озера, льодовики). У країні 4 тис. річок, найбільша – Нарин, 1923 озера. Перлина Центральної Азії – озеро Іссик-Куль. Корисні копалини: нафта, газ, кам'яне вугілля, залізо, марганець, ванадій, алюміній, вольфрам, олово, ртуть, сурма, золото, срібло, берилій, вісмут, тантал, ніобій.

Киргизстан є важливою ланкою знаменитого „Шовкового шляху”, що пов'язує Азійсько-Тихоокеанський регіон із Західною Європою. У побудові цієї транспортної магістралі зацікавлена як Киргизька Республіка, так і Україна. Обидві держави мають високий транзитний потенціал.

В цьому відношенні Киргизстан є вікном до Південно-Східної Азії. І не тільки для України, а й для всієї Європи.

Якщо подивитися на геополітичне розташування як України, так і Киргизстану, то стає очевидним, що наша доля – бути державами на перехресті культур і цивілізацій.

характеру.

Важливе значення в розвитку українсько-киргизьких відносин мав офіційний візит до Киргизстану Президента України Л. Кучми 15–16 жовтня 1997 р. Під час переговорів президент

обох держав знайшли порозуміння щодо цілої низки питань розвитку міжнародних відносин і перспектив розширення українсько-киргизького політичного, економічного, гуманітарного співробітництва.

У 2003 році відбулися робочий візит Президента України Л.Кучми до Киргизької Республіки, офіційні візити до України Прем'єр-міністра Киргизстану М.Танаєва, Міністра закордонних справ Киргизстану А.Айтматова. У квітні 2004 року пройшли двосторонні переговори глав урядів України – В.Януковича і Киргизстану – М.Танаєва в м.Чолпон-Ата, Киргизстан.

У винятково складний і, водночас, епохальний на демократичному шляху розвитку Киргизстану час країну двічі, у березні і серпні 2005 року, відвідав тодішній Міністр закордонних справ України Б.Тарасюк. То були буремні дні киргизької революції, яку потім назвуть революцією тюльпанів.

Остаточне узгодження з киргизькою стороною питань вступу України до СОТ здійснювали у Бішкеку у листопаді 2007 року перший віце-прем'єр, Міністр фінансів М.Азаров та Міністр закордонних справ України А.Яценюк.

У жовтні 2008 року у рамках саміту глав держав країн СНД Бішкек відвідала Секретар РНБО України Р.Богатирьова.

Ось так виглядає хроніка спілкування двох держав на високому та найвищому рівнях.

З часу започаткування дипломатичних відносин минуло майже 17 років. Багато чого змінилося у світо-

устрої, з'явилися нові, іноді непередбачені виклики і загрози як окремим країнам, регіонам, так і людству в цілому. Сьогодні міжнародне співтовариство веде болісний пошук адекватних відповідей на найбільші виклики сучасності, серед яких – світова фінансова й економічна криза, тероризм, сепаратизм і релігійний екстремізм, міжнаціональні конфлікти, бідність, хвороби, природні катаклізми тощо.

У нас є взаємна підтримка у таких міжнародних організаціях, як ООН, ЮНЕСКО та інших. Україна вдячна Киргизстану, зокрема, за співробітництво у підготовці проекту резолюції „про вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років”, яка була прийнята на Генеральній конференції ЮНЕСКО у листопаді 2007 року.

Чимало киргизьких питань та ініціатив у міжнародних організаціях були підтримані Україною. Із останніх – це ініціатива Киргизької Республіки в ООН щодо оголошення Всесвітнього дня соціальної справедливості.

До речі, можна провести паралель щодо певних історичних подій початку ХХ століття, які боляче зачепили як українців, так і киргизів. Так само, як страждало від утисків комуністичного тоталітаризму українське селянство, зазнавало утисків і киргизьке. Киргизьких

куркулів (манапів) висилали з батьківщини, як і українських справжніх господарів, з тією лише різницею, що українських – до Сибіру, а киргизьких – до України.

Події сучасної історії також дають підстави провести паралель: в Україні народ сказав владі „ні” у 2004 році, у Киргизстані це сталося у березні 2005 року. Україна іде шляхом демократичних перетворень. Такий самий шлях обрав і Киргизстан.

Не може оминути характерний приклад взаємодопомоги двох держав у нашій новітній історії. У жовтні 2008 року на півдні Киргизстану сталося велике лихо – землетрус. В Ошській області загинуло більш як 70 осіб. На це горе відгукнулися багато країн. Однією з перших була Україна. Незважаючи на свою величезну біду того самого року – повінь у західних областях, яка заподіяла руйнувань на суму понад 800 мільйонів доларів США, наша держава знайшла можливість виділити 18 тонн продуктів харчування і 80 електрогенераторів.

Можна багато говорити про дружбу й можна конкретно її проявити. У пам'яті киргизів, переконаний, назавжди залишиться цей український щедрий і щиросердечний дарунок.

Гадаю, такі події і дії є в ряду показників великої політики демократичної держави.

Продовжуючи тему політичних зв'язків, хотів би сказати, що у планах на 2009 рік передбачено проведення політичних консультацій на рівні заступників міністрів закордонних справ двох країн, візит Міністра закордонних справ Киргизстану до України тощо. Посольство активно працює в даному напрямі. Виходимо при цьому із загальновизнаної світом логіки, що зустрічі на високому державному рівні є серйозними каталізаторами розвитку зв'язків по широкому спектру напрямів.

Хорошою підмогою у роботі з розширення двосторонньої співпраці є договірно-правова база. На сьогоднішній день вона налічує 75 міждержавних, міжурядових, міжвідомчих угод практично з усіх напрямів українсько-киргизького співробітництва. Причому, майже 30% згаданих документів тією чи іншою мірою стосуються економічної сфери. Отже, нині й державна структура, і приватна, за бажання, може активно співпрацювати з киргизькими партнерами у торгово-економічному напрямі. А гарантом безпроблемного її здійснення є угода між урядом України та урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю від 1995 р., згідно з якою у двосторонніх українсько-киргизьких відносинах без винятків застосовується режим вільної торгівлі у повному обсязі.

За існуючої міжнародної практики напрями торговельно-економічної співпраці двох конкретних країн у широкому плані визначаються, як правило, на засіданнях Спільної міжурядової комісії зі співробітництва.

27–28 березня 2003 року у м. Києві відбулося перше засідання українсько-киргизької комісії.

14–15 травня 2007 року в Бішкеку пройшло друге засідання. Воно підтвердило наявність перспектив і великого потенціалу подальшого розвитку та співпраці в економічній та культурно-гуманітарній сферах.

Значні можливості існують в розвитку виробничої кооперації, реалізації інвестиційних проектів. Українська сторона може запропонувати реальні проекти взаємовигідної співпраці в таких галузях, як гідроенергетика, гірничорудна промисловість, геологія, транспорт, сільськогосподарське машинобудування, фармацевтика, легка та харчова промисловість.

Згідно з домовленостями, досягнутими під час двосторонніх переговорів, проведення третього засідання комісії заплановано на 2009 рік у Києві.

До речі, на превеликий жаль, українські підприємці, для прикладу, на відміну від турецьких, китайських, російських, та й, навіть, наших найближчих сусідів – білоруських підприємницьких структур (відстань для бізнес-інтересів сьогодні односторонньо не визначальна) не виявляють серйозної активності на киргизькому ринку. Вважають його малим, хоча все відносно. Закріпитися на малому – це шлях до успіхів і на ринку великому. Киргизька Республіка сьогодні потребує великої кількості малих підприємств, сільськогосподарської техніки. Наприклад, білоруські тра-

ктори прийшли на ринок Киргизстану і тут здійснюється великовузлове складання цієї техніки. Наші ж тракторобудівники чомусь не виявили такого бажання. Білорусь налаштована закуповувати у Киргизстану великі партії м'яса баранини. Виникає запитання: чому б Україні не купувати екологічно чисте м'ясо?

І цим перелік невикористаних можливостей не обмежується. Можу навести ще один прикрий приклад: отримало Посольство вказівку долучитися до реалізації української пшениці. А цінових і кількісних показників не надійшло. То що ж пропонувати киргизьким бізнесменам?

Столиці наших держав Київ і Бішкек ще у жовтні 1997 року стали містами-побратимами. На жаль, це побратимство так і залишилося на папері. Звернення Посольства до київської мерії поки що не дало бажаного результату. Хоча, як на нашу думку, у двох столиць є немалі можливості для розвитку торговельно-економічних і гуманітарних зв'язків.

У листопаді 2007 року завершилися складні українсько-киргизькі переговори щодо підписання двостороннього протоколу про набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі. Документ було підписано киргизькою стороною і після проведення подальших необхідних міжнародних процедур, у квітні 2008 року Україна стала 152-м членом

цієї впливової і важливої для економіки країни міжнародної організації. З цього часу почала працювати нова, ще більш спрощена схема здійснення товарообмінних операцій між Україною і Киргизстаном як між членами СОТ.

2008 рік увійде в історію двостороннього торговельно-економічного співробітництва рекордним за усі 16 років незалежності України та Киргизької Республіки товарообігом у 100,2 млн. дол. США. Це – показник того, що робота, яку проводить Посольство в країні перебування, спрямована на створення в ній позитивного іміджу України як надійного партнера, певною мірою, дає свої результати.

Динаміка двостороннього товарообігу між Україною і Киргизстаном у 2000–2008 роках саме підтверджує послідовність роботи Посольства у розвитку торговельно-економічного співробітництва між двома країнами і, відповідно, характеризується показниками товарообігу – від \$8,5 млн. у 2000 році до \$100,2 мільйонів – у 2008-му.

Товаровиробники Киргизстану шукають шляхи взаємовигідного спілкування з підприємцями України. Проведений у вересні 2008 року в посольстві міні-бізнес форум із запрошенням майже 20 бізнесменів із Киргизстану це ще раз підтвердив. Та, на жаль, повторюся, подібні настрої чомусь відсутні в українських бізнесменів.

Показовими в цьому плані є відвідання Послом України областей Киргизстану та переговори з губернаторами. Як правило, вони закінчуються конкретними проектами. Наприклад, за ініціативи та сприяння Посольства розпочалося спілкування Таласької області Киргизстану та Сумської – України. Вже є проект угоди про побратимство, запрошення від сумчан керівникам-таласцям відвідати Україну. Нині проводиться робота щодо започаткування партнерських і побратимських зв'язків між Іссик-Кульською областю Киргизії і однією з областей України. Губернатор киргизької області означив певні напрями можливого співробітництва з Україною. Посольство, зі свого боку, вже здійснює відповідну роботу з областями України. На наш запит відгукнувся Глава адміністрації Одеської області. Гадаю, що таким чином ми цілеспрямовано реалізовуватимемо завдання, поставлене Президентом України В.Ющенком на економізацію зовнішньої політики держави.

Що ж до структури експортних поставок Україною товарів на ринок Киргизстану, для прикладу, у 2008 році, то вона наступна: продукти з какао (14,1%), цукор та кондитерські вироби (10,7%), готові продукти із зерна (9,7%), чорні метали (8,6%), алкогольні вироби (7,2%), жири, олія (6,3%), запчастини до механічних пристроїв (4,8%), продукти

Великої Вітчизняної війни кількість переселенців-мігрантів з України зростає. Чимало республік колишнього СРСР, зокрема, й К и р г и з с т а н, прийняли десятки тисяч біженців із окупованих регіонів України. На території республіки українці залишилися на тривалий час, згодом фактично знайшли тут дру-

переробки овочів, фруктів (3,8%), молочна продукція (3,8%), продукція фармацевтичної промисловості (2,4%) тощо.

У структурі імпорту Україною киргизьких товарів значну частку займають поставки тютюну (42,6%), виляску (11,3%), палива (6,8%), запчастин до механічних пристроїв (6,4%), готових текстильних виробів (5,8%), металевих інструментів (5,5%), овочів (4,0%), шкіряної сировини (3,2%) тощо.

До речі, українська тематика дедалі більше входить у побут киргизстанців. Особливо бішкекчани знають, що кращі цукерки – українські, горілка – також українська. Відповідно, ці товари широко представлені в крамницях.

Концептуальні підходи роботи Посольства з поглиблення співробітництва у культурно-гуманітарній сфері формуються з урахуванням давніх традицій культурного взаємообміну, що існують між двома країнами, та наявністю в Киргизстані досить численної української діаспори – близько 27 тисяч осіб.

Наведу коротеньку історичну довідку:

Поява українців на території Киргизії була наслідком масової міграції початку 20–30 років XIX століття. У передвоєнні та в роки

батьківщину.

Після закінчення війни багато українських громадян прибули до республіки внаслідок еміграційних процесів, розподілення після навчання у вищих навчальних закладах, примусового переселення, а також за власним бажанням, зокрема, за комсомольськими путівками. Ці процеси тривали практично до кінця 80-х років XX століття.

Тому Посольство щорічно працює над тим, щоб якісно заповнити українську квоту на прийняття громадян Киргизстану до вищих навчальних закладів України за рахунок держбюджету України. У 2002–2008 рр. квота становила, відповідно, 3, 28, 31, 22, 20, 20, 10. Маємо надію, що Українська держава знайде можливість виділення певної кількості місць і цього, 2009 року. Бажаючих отримати українську європейську освіту в Киргизькій Республіці стає дедалі більше.

Нині українська амбасада в Киргизстані проводить відповідну роботу щодо заснування у республіці

Асоціації випускників українських вищих навчальних закладів. Гадаємо, що це додасть позитиву у формуванні іміджу нашої держави.

Посольство підтримує робочі та дружні контакти з українською громадою Киргизстану, надає інформаційну та консультативну підтримку Українському Товариству Киргизької Республіки (УТК) „Берегиня”, якому в 2008 році виповнилося 15 років. На першому національному каналі виходить щотижнева радіопередача „Берегиня”. Український народний ансамбль „Барвінок”, а також творчі колективи української діаспори в Киргизстані, зокрема, „Зачарівна пісня” (с. Петропавлівка Джайільського р-ну), „Червона калина” (с. Полтавка Джайільського р-ну) здійснюють концертну діяльність.

За ініціативи і сприяння Посольства відбувається розвиток існуючих осередків українознавства у киргизьких вищих навчальних закладах і українського шкільництва у Киргизстані, зокрема:

– Центра україністики Киргизько-Російського Слов'янського університету (КРСУ), де з 2001 року впроваджено вивчення української мови як другої

іноземної з включенням відповідного запису до диплому, проводяться заходи з популяризації української культури;

– Центру вивчення української мови та культури на базі Бішкекського гуманітарного університету (БГУ), яким отримано ліцензію на проведення курсів української мови. У центрі здійснюються заходи з української тематики, випускається українсько-киргизька газета БГУ „Інформаційний вісник”, в якій розміщуються позитивні матеріали про Україну та двостороннє співробітництво тощо.

У січні 2009 року відкрито Центр україністики в Киргизькому національному університеті ім. Ж.Баласагіна.

У середній школі № 48 м. Бішкек упродовж 8 років активно розвиваються започатковані за ініціативи Посольства середньоосвітні класи з вивченням української мови та літератури. У січні 2009 року Посольству вдалося відкрити додаткове приміщення-клас (за рахунок третій), облаштувати його меблями та організаційною технікою.

За всілякого сприяння Посольства розвивається українське недільне шкільництво у селі Петрівка Чуй-

ської області. У 2008 році нами проведено роботу щодо оновлення матеріальної та інформаційної бази українського класу. Школі передано українські народні костюми для дітей. На відкритих уроках учні недільних класів із задоволенням демонструють своє вміння читати вірші українською мовою, співати пісні.

Створений за ініціативи Посольства у лютому 2006 р. дитячий український ансамбль села „Петрівка” бере участь в обласних та районних конкурсах „Юні таланти”, оновлює український репертуар, виступає з концертами в селах Чуйської області.

Необхідно зазначити, що українська дипломатична установа активно і повною мірою реалізує затверджений Центром План заходів з виконання іміджевої програми України в частині матеріальної підтримки осередків українства в цій країні.

Упродовж минулого 2008 року було проведено низку яскравих культурно-просвітницьких заходів у Киргизькій Республіці.

Це й традиційні новорічні свята у школах і університетах, Шевченківські читання, студентські фестивалі, зустрічі з ветеранами Другої світової війни, чорнобильцями.

Широкого розголосу набули урочистості з нагоди 90-річчя видатного вченого Киргизької Республіки, доктора філологічних наук,

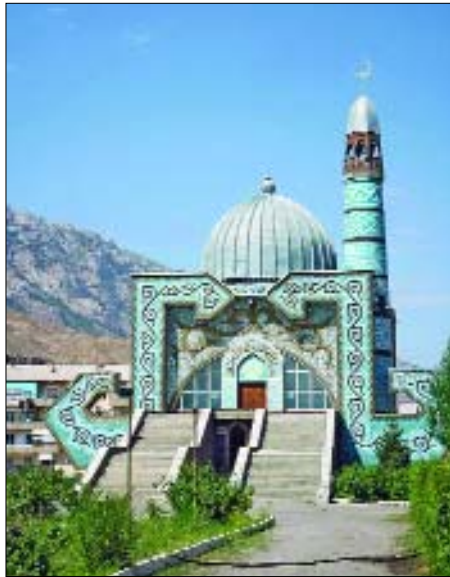
професора, активного члена української громади Киргизстану, етнічного українця І. Шерстюка. За ініціативи Посольства Президент України В.Ющенко підписав йому вітального листа, якого було зачитано перед великою аудиторією викладачів, студентів і гостей Бішкекського гуманітарного університету, де й нині працює ювіляр.

Яскравим святом у Національному театрі опери та балету Киргизстану ім.Малдибаєва став вечір української музики. Перлини українського співочого надбання виконували кращі оперні співаки Киргизії. Окрім представників місцевої інтелігенції, їм аплодували запрошені на свято послі іноземних країн, акредитованих у Киргизстані.

У 2003 та 2006 роках, за сприяння Посольства, вийшли у світ 2 книжки: „Українці в Киргизстані” (випуски 1,2), а у 2008-му – „Киргизька література і Тарас Григорович Шевченко. Дослідження і матеріали”.

Протягом восьми років свого існування посольство підтримує молодого киргизстанського художника українського походження Романа Гуманюка. Цього року українська амбагада організувала виставку його робіт у Бішкекському музеї образотворчих мистецтв ім. Г.Айтиєва. Присвятили її Року молоді в Україні.

У січні нинішнього року за сприяння Бішкекської

мерії Посольство організувало облаштування території, прилеглої до будинку. Було висаджено 15 ялинок і туй, встановлено дитячі гойдалки, інформаційний стенд із фотоінформацією про Україну.

Про цю подію хотілося б сказати окремо. На жаль, посольство займає орендовану будівлю. Та, навіть за таких умов, переймається питанням облаштування як самого приміщення, так і прилеглої території. Біля посольства розташований невеличкий сквер, якому вже, мабуть, років п'ятдесят. Ми вирішили трохи прикрасити саме ту частину, яка безпосередньо наближена до нас. Звернулися до місцевої влади. Відгукнувся особисто мер Бішкека. Місто виділило ялинки й туй. Участь у їх посадці взяли заступник мера столиці, керівники району, представники МЗС Киргизії, деякі послі та журналісти.

Того самого дня місцева підприємницька структура на прохання посольства виготовила та встановила у сквері дитячі гойдалки. Інколи задаю собі запитання: а чи потрібно все це мені чи посольству? Воно ж не наше. А відповідь напрошується позитивна. Бо жодне посольство в Бішкеку такої акції не здійснювало. Розголос

про неї пройшов місцем. Відтоді місцева дітвора облюбувала гойдалки, а дорослі розказують про Україну, представники якої зробили в столиці таку добру справу. Мабуть, і це впливає на створення іміджу держави.

У жовтні ц.р. у Киргизькій Республіці відбувся II Іссик-Кульський міжнародний кінофестиваль, на якому двом короткометражним фільмам українських авторів присуджено призи: за кращу режисуру та

спеціальний (фільми „Ліза”, „Світлячки”). Посольство разом із Мінкультури України та Посольством Киргизстану в Україні сприяло врученню цих нагород переможцям, які отримали їх в Україні.

Великі перспективи є і в галузі туристичних обмінів. Не помилюся, якщо скажу, що велика кількість українців хотіла б відвідати Киргизстан. Одним із гальмуючих чинників, зокрема, у розвитку культурно-мистецьких зв'язків, залишається відсутність прямого авіарейсу. Це стримує багато моїх співвітчизників у їхньому бажанні побувати на „високігорній перлині світу” – озері Іссик-Куль.

У цілому, хочу зазначити, що взаємне прагнення українського і киргизького народів до більш тісної взаємодії, подальшого розвитку та поглиблення партнерських відносин є і буде на майбутнє гарантом успішної реалізації спільних проєктів і подальшого розширення взаємовигідної співпраці у всіх сферах.

А Посольство України в Киргизькій Республіці робитиме все від нього залежне для всестороннього розвитку українсько-киргизьких зв'язків, зміцнення традиційних відносин дружби і взаємодопомоги.

Правовий статус Генерального Секретаріату та Ради Народних Міністрів УНР:

сучасний стан дослідження

**Данило ЯНЕВСЬКИЙ,
доктор історичних наук**

(Закінчення. Початок у №2)

Уже 30 червня до завершення переговорів з Тимчасовим урядом В. Винниченка зачитав текст II Універсалу Української Центральної Ради учасникам її V пленуму.

Документ, який мав бути оприлюднений після переговорів з Петроградом та одночасно з урядовим повідомленням про згоду центрального уряду на автономію України (на що той, до слова, згідно зі своїм «тимчасовим» статусом не мав права), викликав у присутніх членів УЦР низку питань. Далі – протокольною канцелярською мовою: «Д/оброді/й Винниченко вказує на те, що змін в тексті жодних бути не може; або прийняти його в такому виді, як він єсть, або зовсім відкинути; змінити в ньому нічого не можна, бо се єсть остаточна форма, на які погодились обидві сторони. Прохає якомога скоріше сказати своє слово, бо маємо в розпорядженні тільки 1/2 год., після котрих буде вже пізно. Зараз т. Церетелі, – переконував присутніх добродій Винниченко, – чекає відповіді Центральної ради, щоб по прямому проводу передати текст Універсалу

Временному правительству, котре зараз засідає в Петрограді. «Якщо ми через півгодини не скажемо свого слова, – записував секретар слова Винниченка, – то на сьогоднішньому засіданні Временного правительства справа ся не буде розглянута, і згода буде відсунута на невідомий час, бо сьогодні вночі т. Церетелі вийде до Петрограда і тоді ми мусимо звичайним шляхом вести далші переговори з Временним правительством. Коли ж ми дамо відповідь зараз, – виклав козир на стіл промовець, – то ще сьогодні ввечером буде згода Временного правительства і завтра в газетах одночасно з правительственною декларацією ми зможемо видати свій Універсал. Оголошується перерва на 15 хв». По завершенні 15-хвилинної перерви та коротенького обміну репліками, в якому взяли участь 2 есери (М. Ковалевський та П. Христюк та 2 есдеки – В. Винниченко та М. Єремійв) 114 голосами «за» при 51 «проти» і 23 таких, що «утрималися», документ було ухвалено¹.

Нагадаємо: за день перед тим, а саме 28 червня, Рада ухвалила, що її кількісний склад має становити 588 осіб². Рішення на її засіданнях від початку ухвалювалися простою більшістю голосів. Це означає, що для ухвалення правосильного рішення з будь-якого, навіть з «технічного» питання, (скажімо, про видання чергового накладу «Кобзаря») необхідно було зібрати $588 : 2 = 294 + 1 = 295$ голосів.

Після голосування основ взяв 25-річний Микола Ковалевський. Голова Всеукраїнської селянської спілки та

головний редактор друкованого її органу газети «Народна воля». Як свідчать протоколи УЦР, він завжди з'являвся на авансцені Педагогічного музею, де відбувалися засідання Ради, в найвідповідальніші моменти. Він формулював ультра-радикальні пропозиції, які, на нашу думку, не міг дозволити собі (з огляду на посаду та вік, 1917-го йому виповнилося 51-й, інакше як «Дідом» його не називали) Михайло Грушевський. Цього разу юнак просто з воза запропонував такий шлях вирішення ситуації (оскільки очікуваного рішення Тимчасового уряду не було та й бути не могло):

1. «Ми беремо на себе державну владу»;

2. «Ми даємо національним меншинам місця не більше 30% і в Генеральному секретаріаті», тобто 2–3 місця з 12;

3. «Сесію (УЦР. – Д.Я.) ми закриємо»;

4. Уся повнота влади переходить до Комітету УЦР;

5. «Універсал сей єсть перший лише ступінь, котрий дасть нам змогу окопатись, закріпити свої позиції»³.

За ним до слова приступив Винниченко. Головні думки, які цей талановитий красномовний трибун доносив як до Ради, так і до присутніх в Києві членів Тимчасового уряду на чолі із І. Церетелі, були такі: «Ми знаходимось в зоні переходу від влади моральної до державної»; «ми розраховували на довгу боротьбу; а тепер, оказується, нема з чим боротись»; «тепер ми приступаємо до переведення основ автономії України»; «ми все беремо в свої руки: переводимо українізацію установ».

Це, так би сказати, констатуюча частина його промови. До проблемних Винниченко відніс такі: «українізація /військових/ частин не припиняється», «на більші уступки у військовій справі російський уряд йти не може», «представники його заявили, що зречуться влади, а двоєвластія в армії допустити не можуть»....

У цей самий момент лідер українських есдеків був змушений перервати свій виступ. Його терміново викликали до телефону – на іншому кінці проводу був І. Церетелі. Після короткої розмови (Винниченко повернувся до зали засідань за 5 хвилин, отже розмова тривала приблизно близько 2-х, максимум – 3-х, голові Секретаріату, навіть з огляду на його 37 років, все-таки треба було якийсь час, щоб дійти до апарата, який знаходився на тому самому поверсі, і повернутись назад тим самим маршрутом), Володимир Кирилович повідомив присутніх: «Церетелі сказав, що правительство радилось і не могло винести ніякої постанови». Очевидно, що в цей самий момент на трибуну знову вибіг М. Ковалевський, який озвучив такі тези:

– «політика відкидає щирість»;

– «тепер ми не повинні йти на жодні далші переговори»;

– «ми, с.-р. вважаємо нездійсним довести Росію до Учредительного зібрання»;

– «наш обов'язок стояти на нинішній межі твердо і попередити їх»;

– «коли правительство скаже своє слово, то ми знов тут зберемося і знов скажемо своє слово».

Ситуація загострилася до

крайньої межі – Винниченко поінформував присутніх про ще одну телефонну розмову з Церетелі, в ході якої представник законного уряду повідомив свого київського візаві: «Коли ви зриваєте відносини, то і я мушу їх зірвати». «Треба вернутись до холодного розуму – переконував учасників засідання Володимир Кирилович, – і піти на нараду з російською демократією». Така позиція, очевидно, не могла влаштувати радикально налаштоване радівське крило. Висловлюючи їх настрої, М. Ковалевський сказав наступне: «Так, ми можемо сказати Винниченкові: ведіть переговори з Церетелі, але про ніякі конкретні основи ми Вам уповноважень дати не можемо. Ідіть, т. Винниченку, провадьте переговори в тих межах, в яких вони провалились і досі». Після цих слів в залі сталася бійка, яку протоколіст засідання делікатно назвав «інцидентом», але рішення, яке уповноважувало голову Генсекретаріату на подальші переговори з петроградських урядом, все-таки вдалося проголосувати⁴.

Маючи на руках цей мандат, Винниченко о 1-й годині ночі поїхав до Маріїнського палацу. Там якраз тривала нарада представників виконкомів Рад та політичних партій з міністрами О. Керенським, М. Терещенком та І. Церетелі⁵. Для початку вибрали «найменш» дратівливе питання – про кордони України. «Одразу перейшли до обміркування етнографічних меж України», – повідомив наступного дня український політик. Дискутували до 4-ї ранку 1 липня (ще б пак – Винниченко озвучив українські претензії на Бессарабію!) «і я, не будучи уповноваженим на се, все ж таки згодився на утворення комісії по одному представникові від партій, яка остаточно вирішить справу з порозумінням»⁶.

Отже, в ніч з 1 на 2 липня 1917 р. в історії Росії сталися історичні, без перебільшення, події. По-перше, законний центральний уряд – вперше з часів заснування Московського князівства – вступив у переговори з представниками самочинної громадської організації та й ще з питання про встановлення юридично неіснуючих «етнографічних меж» неіснуючої ані юридично, ані політично, ані фактично «України». По-друге, вступивши в такі переговори, Тимчасовий уряд відрізав собі можливі шляхи відступу: він визнав УЦР представником інтересів народу, який, в кращому випадку, перебував лише на стадії формування, визнав право громадської організації на визначення майбутніх можливих державних кордонів, які розрізали тіло унітарної (за тогочасною лексикою – «єдиної» та «неделимої») Росії.

І як Генеральний Секретаріат розпорядився владою, яка буквально впала йому в руки? Якщо сказати просто – не мав поняття, що з тією владою робити. Адже й партійна програма УСДРП, і партійна програма УПСР у царині державного будівництва мали виключно декларативний характер, висували, за словами О. Старуха, хіба «непевне та малозрозуміле гасло побудови федерації чи то російської, чи то європейської, чи то світової»⁷. Як показала І. Лебедева, Генсекретаріат «пішов шляхом делегування частини повноважень виділеним з його складу профільним комісіям (Малому Секретаріату, Фінансовій комісії, Комісії по охороні ладу тощо)». А от після формального падіння Тимчасового уряду, ГС, вся легітимність від цього уряду і походила, замість підтримати його, пішов шляхом «присотсування» органів місцевої влади до нових умов. «Але органи місцевого самоврядування

не стали реальною підтримкою уряду через переважання в їх складі представників російських політичних партій» (підкреслено мною. – Д.Я.), до речі, обраних туди демократичним шляхом!

Якщо сказати прямо, то органи місцевого самоврядування, які знаходилися в межах існуючого правового поля і законними методами, не могли визнати зверхність над собою нелегітимних та незаконних органів «влади» – чи то УЦР, чи то її Генсекретаріату. Намагаючись подолати цю колізію, ГС зробив ставку на «установи, підпорядковані безпосередньо міністерствам», а не на органи місцевого самоврядування⁸. Очевидно, що така ставка від початку була приречена, але не внаслідок підступної змови клятих москалів, внаслідок абсолютної неефективності створеної моделі державного управління. Цитуємо: «існуюча система органів виконавчої влади УНР, головним чином місцевого рівня, не дозволила уряду ефективно провадити в життя свою політику в регіонах». Серед інших суттєвих «зовнішніх» чинників слід назвати «негативне ставлення до українського державотворчого процесу з боку Тимчасового уряду та ворожа політика Раднаркому РРФСР, яка призвела до війни». До найважливіших чинників внутрішніх, за висновком дослідниці, належать: «неспроможність українських політичних партій стати надвузькопартійними інтересами і надати пріоритет загальнонаціональним; відсутність чіткої концепції формування місцевої влади і контролю над нею; згубність концепції демократизації місцевої влади в умовах всеохоплюючої загальнонаціональної кризи; недостатність фінансування органів місцевої влади; партійний підходи в кадровій політиці»⁹.

Сучасні дослідники прис-

Винниченко В.К. – Голова Генерального Секретаріату Української Центральної Ради у червні 1917 р. – січні 1918 р.

кіпливо проаналізували характер відносин по лінії «Центральна Рада/Мала Рада/Генеральний секретаріат – місцеві органи влади». Висновки досліджень такі.

Г. Басара-Тілішак: Станом на 1917 р. в 9 т.зв. «етнографічних українських губерніях» (Таврійська – без Криму) нараховувалося 136 міст, в т.ч. 5 губернських (без врахування Києва, Катеринослава та Харкова), 88 повітових, 43 безповітових та заштатних. За переписом 1897 р. 12 з них нараховували менше 5 тис. жителів, тобто належали до категорії «міст-сіл», 83 відносилися до т.зв. «малих» міст (5–20 тис.), 23 – до середніх; в губернських столицях проживало більше 20 тис. людей, більшість повітових центрів належала до «малих міст». У 1897 р. зі 120 міст (по яких є дані) у 75 переважали українці, в т.ч. у 5 з 12 «міст-сіл», 7 з 23 «середніх» та у 63 з 85 малих міст. Кількісно українці домінували в усіх типах міст лише Харківської та Полтавської губерній та у малих та середніх містах Чернігівської; у середніх за розмірами містах Катеринославщини та Херсонщини та в усіх містах материкової Таврії – переважали росіяни; у малих та середніх містах Поділля та Волині, а також у середніх

містах Київщини – євреї. «Для діячів Української революції, – констатує дослідниця, – місто *a priori* було несприятливим середовищем для національно-визвольних змагань українців». І взагалі: «субкультура українських провінційних міст була віддзеркаленням загальноросійського революційного процесу»¹⁰.

З дослідження **Т. Плаксії** можна зробити висновок про те, що міські Думи впродовж 1917–1918 рр., на відміну від Центральної ради та утворюваних нею інституцій, діяли у правовому полі і як могли протистояли спробам сегрегації за національною ознакою. Цитуємо: «Діючі на основі російських правових положень, Думи визнавали владу УЦР, її Універсали. Однак УЦР не вдалось провести реформу органів міського громадського самоврядування в Україні, впровадити законоположення, які б відзначалися національним характером і спрямували Думи у русло сприяння політиці державотворення»¹¹.

І. Верховцева встановила наступне: Тимчасовий уряд скасував майнові на національні обмеження при виборах до земств, значно розширив межі їх компетенції – вони контролювали майже всі сфери місцевого життя. Діяльність земств була інституціоналізована аж до волосного рівня. За часів УЦР, – пише дослідниця, – саме «земства стали органами державної влади на місцях». Вона втратила над ними контроль внаслідок «поширення радикальних настроїв у суспільстві» (які сама ж і роздмухувала. – **Д.Я.**) і більшовицької агітації серед селян»¹².

Дослідження **О. Господаренка** свідчить: в поточній реальності 1917–1918 рр. на місцях реально існувало п'ятивладдя: міські Думи, земства, органи влади, утворені Тимчасовим урядом (комісари), органи влади,

утворені УЦР (комісари), Ради робітничих та солдатських депутатів двох видів – загальноросійські та українські, земства. Останні, як власне і всі органи місцевого самоврядування, перебували у стані фінансового колапсу¹³. Власне весь цей хаос, якщо дослівно – «неспроможність українських національних урядів стабілізувати соціально-економічне життя, численні кризи в політичній сфері» – і став основною причиною масової якщо не несподіванки, то байдужості, з якою населення зустріло встановлення Радянської влади¹⁴.

Відомі нам дослідження переконливо свідчать: крім конфлікту із центральним урядом та органами місцевого самоврядування, лідери УЦР об'єктивно створювали конфлікт за «національною» лінією.

В. Гвоздик: 7 млн. людин, тобто четверта частина «підросійської» України, проживало на території Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній; 5,5 млн. з них – сільське населення, з них 71% – становили українці, 13% – росіяни, решта – німці, молдаване, євреї, болгари, греки. Національний склад населення міст дещо відрізнявся від села: від 66% росіян в Миколаєві до 25% – в Олександрівську. Висновок: «звідси стає зрозумілим упереджене, а інколи – вороже ставлення більшості мешканців південноукраїнських міст до питань українського державотворення». Мало того, «...в губерніях регіону панувало навіть не «двовладдя», як у багатьох губерніях Росії, а багатовладдя»; «...реальну владу на місцях уособлювали громадські комітети»¹⁵.

Висновок **О. Комарницького** є таким: «Суспільна свідомість нацменшин загально виявилася неготовою для сприйняття української ідеї, що у ряді випадків виливалося у відкриту воро-

жість». Так, погроми охопили «не менш як 188 містечок». І взагалі: «весь плин Української революції супроводжувався антисемітизмом»¹⁶.

Г. Турченко констатувала: «На відміну від Російської революції, основною метою якої була зміна політичного режиму (на послідовно демократичний. – **Д.Я.**), Українська революція була покликана створити державу для народу, який перебував у стадії перетворення на модерну націю» (тобто створити національну державу народу, який тільки вступив на шлях формування. – **Д.Я.**). І далі: «...більшість жителів великих міст регіону не підтримали політичну програму Центральної Ради. Соціокультурний розкол між містом і селом зберігся»¹⁷.

О. Господаренко: Херсонщина до кінця жовтня 1917 р. «не підпадала під юрисдикцію Центральної ради, що «в подальшому створило труднощі з легітимністю української влади на Півдні. Особливо гостро це відчувалося з появою в Одесі головного крайового комісара С.С. Комірного, яке співпало з австро-німецькою окупацією. Багатьма це було сприйнято як українізацією за допомогою німецької зброї... Центральної раді, на відміну від більшовиків, не вдалося за короткий термін утворити розгалужений апарат управління і завдяки йому оволодіти становищем на місцях... Таким чином, чіткої вертикалі органів місцевої влади жодним з українських урядів не було сформовано».

Дослідження **О. Кульчинської** підтвердило надзвичайну хисткість ідеологічних та організаційних позицій власне українських політичних та «державотворчих» сил, в цьому

регіоні майбутньої УНР. Тут місцеві відділки загальноросійських політичних партій «виявились більш впливовими і сильними, порівняно з українськими та єврейськими». Їх особливостями були «висока концентрація євреїв, особливо серед анархістів та есерів», а також «слабкість зв'язку політичних утворень ... з електоральними групами, які, як правило, у більшості були інфантильними та політично інертними»¹⁸.

Головні висновки **Б. Гудя** є такими:

– російська імперська влада підтримувала високий рівень етнонаціонального конфлікту по лінії «українське село» – «польський поміщицький двір»;

– польсько-український селянсько-поміщицький конфлікт на Правобережжі сягнув апогею у роки I Світової війни та «Української національної революції 1917–1921 рр.»;

– «масовий солдатсько-селянський аграрний рух на Київщині, Волині й Поділлі переважно став наслідком цілеспрямованої більшовицької агітації і в більшості своїй мав соціальний, погромницький характер... Погромниками були здебільшого

Закон «Про форму влади на Україні» ухвалений Конгресом Трудового Народу України. 28 січня 1919 р.

солдати і селяни-українці, а погромленими – теж здебільшого – поміщики-поляки»;

– селянсько-поміщицький етносоціальний конфлікт осені 1917 – весни 1918 рр. «без перебільшення можна назвати війною», «перевага в силі виразно була на боці селянства»;

– польсько-український конфлікт з етнонаціонального переріс в етнополітичний;

– «можна твердити з високою долею правдоподібності», що «процес захоплення і знищення поміщицьких маєтків «був заздалегідь запланований і керований з одного центру»: перший масовий погром на Волині, який спровокував «могутню лавину аграрного селянського руху» на початку жовтня 1917 р. вчинили солдати 2-го гвардійського корпусу Південно-Західного фронту, який очолювала більшовичка Є.Б. Бош»;

– саме «після цього погрому ситуація на Правобережжі виходить з-під контролю Центральної ради», а її III та IV Універсали радикальністю своїх положень в земельному питанні сприя-

ли посиленню безладу на селі;

– жертвами погромів стали 85% усіх польських маєтків на Київщині, Волині, Поділлі;

– зупинити погроми вдалося лише після підписання Брест-Литовської мирної угоди і «вступу на Правобережжя австро-німецького окупаційного війська»¹⁹.

Тотальний хаос значною мірою підживлювався безпорадністю новонароджених «українських державних інституцій». Лаконічний та водночас об'ємний висновок належить **В. Благовісному**, який співставив організаційні засади діяльності урядів обох УНР. «Їх споріднюють – вказує дослідник, – проблеми невизначеності юридичного статусу та компетенції»; «не було прийнято нормативних документів, де б чітко окреслювались принципи, структура та порядок формування вищого органу виконавчої влади»; «правові взаємини уряду з іншими ключовими державними органами влади УНР теж залишилися нез'ясованими, а це призводило до постійних протиріч між ними»; «невирішеною залишилась проблема взаємодії... з місцевими органами виконавчої влади та самоврядування»; не було чіткого розмежування між органами цивільної та державної влади. Кажучи про специфіку власне Генерального Секретаріату дослідник констатував: УЦР, яка до червня 1917 р. була «виконавчим органом об'єднаних партійних і громадських груп, носієм моральної влади», «вичерпала себе як тільки виконавчий орган, і через те мусила (підкреслено мною. – Д.Я.) розширити платформу своєї діяльності, узяти на себе функ-

ції національного сейму, тобто законодавчого органу». Очевидно, що зроблено це було в неправовий і в незаконний спосіб. Знову цитата: резолюція УЦР від 26 червня, позиціонувала ГС «найвищим народоправним органом українського народу і його найвищою владою», але «така оцінка щодо виконавчого органу викликає сумніви, бо і «де-юре», і «де-факто» не відповідало дійсності». При цьому Декларація від 26 червня залишила «в цілому нез'ясованою» як його компетенцію, так і «деяких секретарств». Сам Генсекретаріат «оголошувався не урядом автономної України, а вищим органом управління краю. УЦР залишалася дорадчим і виборним органом, від якого залежало формування ГС». Ця «залежність» проявлялася в тому, що при формуванні ГС фракції Малої Ради «здебільшого додержувались положень Інструкції Тимчасового уряду, а не Статуту».

Зберігалось і подвійне підпорядкування ГС, який «в справах державного управління» мав діяти «як орган Тимчасового уряду і бути перед ним відповідальним». Очевидно, що лідерів українського національно-соціалістичного руху така ситуація не влаштовувала. Вони самочинно, тобто знову таки всупереч діючому законодавству, намагалися розширити сферу компетенції та повноважень шляхом підготовки кожним генеральним секретарем «інструкції» для свого секретаріату; «УЦР досить часто відступала від інструкції Тимчасового уряду щодо визначення компетенції окремих секретарств та ГС у цілому. У більшості випадків це робилось неформально, а інколи (підкреслено мною. – Д.Я.) приймалися й офіційні рішення». Така ситуація мала місце до 25 листопада. Того дня «Закон «Про порядок видання нових законів»

передав право законодавчої ініціативи до Малої Ради та Генерального Секретаріату», перетворивши УЦР хіба на дискусійний майданчик. На цьому не зупинилися: 1 лютого 1918 р. Мала Рада – знову таки незаконно – надала Раді Народних Міністрів надзвичайні повноваження, зокрема, «право» підписувати без згоди УЦР міжнародні угоди на будь-яких умовах. Це рішення дозволило «уряду» укласти 8 лютого 1918 р. військову конвенцію між УНР та країнами Північного союзу. Цей документ став «правовою» основою для введення німецьких та австро-угорських військ в Україну». Фінал: «Уряд УНР у березні–квітні 1918 р. не являв собою дієвого державного органу»²⁰.

Усі ці та інші діяння Генерального Секретаріату та Ради Народних Міністрів, які почали свою діяльність із дрібних, на перший погляд, порушень діючих законів та усталених на той час демократичних процедур, а завершили прямою державною зрадою, деякі сучасні дослідники назвали «українською національною революцією, яка включає в себе: 1) українське національне відродження і запровадження української державності і 2) соціальні перетворення на користь української людності»²¹. Інші пішли далі, запропонувавши науковому заголові такі постулати:

– розбудова і правове оформлення національної держави період 1917–1920 рр. проходили як закономірне продовження державно-правових традицій та прагнень в Україні, що стали визначальними при виборі генеральних напрямів і практичних зусиль державо- та правотворення»;

– «визначальна особливість становлення та розвитку системи національного законодавства на початку XX ст. полягала, перш за все, у тому, що вона створю-

Четвертий Універсал Української Центральної Ради, в якому проголошується створення Ради Народних Міністрів України та визначаються її пріоритетні завдання

валася практично при одночасному активному формуванні власної держави, в умовах майже цілковитого невизнання права українського народу на національне самовизначення»;

– «державні, правові та правоохоронні органи Української Центральної Ради... у своїй діяльності деякий час керувалися законами колишньої царської Російської імперії та Тимчасового Уряду, які поступово були змінені і доповнені урядами Української Народної Республіки...»;

– «в УНР поняття правової держави ототожнювалися з принципом верховенства права і вважався одним з найважливіших здобутків людської цивілізації»;

– «в основу конституційних актів закладені такі за-

гальновизнані засади як ствердження суверенітету народу і суверенітету держави»;

– «аналіз законодавчої діяльності УНР показує, що особливо негативно на неї вплинула відсутність чіткої процедури підготовки і прийняття законопроектів, багато з яких мали декларативний характер і не вирішували основних проблем. Однак, незважаючи на значні недоліки, перші нормативно-правові акти конституційного характеру переконливо свідчать про розвиток української державності у напрямі розбудови власної правової держави з гарантованим захистом прав і свобод усіх її громадян».

Та все-таки доведеним фактом є те, що «більшість нормативно-правових актів,

прийнятих Українською Центральною Радою..., не діяли внаслідок політичної та економічної кризи в Україні та важких умов військового часу»²², а також, додамо від себе, внаслідок їх нелегітимного та незаконного характеру.

Таким чином, доводиться констатувати: висновки дисертаційних досліджень більшості вітчизняних суспільствознавців свідчать про відсутність у провідників т.зв. національно-визвольних змагань українського народу чітких і несуперечливих уявлень про державницький статус т.зв. українських етногра-

Експонати музею української революції у приміщенні Будинку вчителя 22 січня 2009 р. Цього дня відбулося відкриття музею української революції в приміщенні Будинку вчителя.
Фото Михайла Марківа / POOL / УНІАН

фічних губерній у післялютневий (1917 р.) період, розкривають незаконний та нелегітимний характер влади Генерального Секретаріату УЦР/УНР та Ради Народних Міністрів УНР.

¹ УЦР... – Т. 1. – С. 145–146.

² Як встановила О. Гомотюк, за місяць, її кількісний склад – невідомо з якого дива – довели до 792 осіб. – Див.: Гомотюк О.Є. Центральна рада в українському державотворчому процесі (березень 1917- квітень 1918). – Дис... канд. іст. наук: Тернопільський державний ун-т. – Тернопіль, 1997. – 24 С. – С. 16.

³ УЦР... – Т. 1. – С. 147.

⁴ УЦР... – Т. 1. – С. 148 – 151.

⁵ Укладачі збірки УЦР віднесли це засідання чомусь на 22 червня. – Див.: УЦР... – Т. 1. – С. 541.

⁶ УЦР... – Т. 1. – С. 152–153.

⁷ Див.: Старух О. Проблема державного статусу України в партійно-політичній боротьбі доби Центральної Ради.: Дис... канд. іст. наук: Запорізький державний ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 21 С. – СС. 13, 14, 17, 18.

⁸ Там само. – С. 14.

⁹ Лебедева І.М. Створення уряду Української Народної Республіки і формування системи виконавчої влади (червень 1917 р. – квітень 1918 р.): Дис. канд. іст. наук: Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2003. – 20 С. – СС. 11, 13, 16.

¹⁰ Басара-Тилишак Г.Б. Провінційні міста України як середовище соціальної та політичної мобілізації городян у період Центральної ради // Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 рр. – Київ, 2007. – 258 С. – СС. – 43-56. – СС. 14, 45, 46, 52.

¹¹ Плаксії Т.М. Миське самоврядування Середньої Наддніпрянищини в 2 пол. XIX – на початку XX ст.: Дис... канд. іст. наук: Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2001. – 19 С. – С. 15.

¹² Верховцева І.Г. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): Дис... канд. іст. наук: Ізмайльський держ. гуманітарний ун-т. – Ізмайль, 2004. – 20 С. – СС. 12, 16.

¹³ Господаренко О.В. Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України у 1917–1920 рр.: соціально-

економічний аспект: Дис... канд. іст. наук: Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2005. – 18 СС. – С. 9, 10.

¹⁴ Господаренко О.В. Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України... – СС. 10, 14, 15.

¹⁵ Гвоздик В.С. Південь України в революції 1917 – початку 1918 років: Дис... канд. іст. наук: Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 19 С. – С. 1, 10, 11.

¹⁶ Комарницький О.Б. Містечка Правобережної України в добу української революції (1917 – 1920 рр.): Дис... канд. іст. наук: Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 С. – СС. 10, 11.

¹⁷ Турченко Г.Ф. Південна Україна в контексті формування модерної української нації (XIX – початок 20-х рр. XX ст.). – Автореф. Дис... д-ра іст. наук. – Дніпропетровськ, 2006. – 39 С. – СС. 17, 19.

¹⁸ Кульчицька О.В. Громадські та політичні організації Півдня України в кінці XIX – на порчатку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії: Дис. канд. іст. наук: Донецький національний університет. – Донецьк, 2007. – 20 С. – С. 15.

¹⁹ Гудь Б.В. Україно-польські конфлікти XIX – першої половини XX століття: етносоціальний аспект: Дис... д-ра іст. наук: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів., 2008. – 34 С. – СС. 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26.

²⁰ Благосвітний С.Г. Організаційно-правові засади діяльності урядів «першої» та «другої» УНР: Дис... канд. юрид. наук: Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005. – 21 С. – СС. 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17.

²¹ Бевз Т.А. Формування Української держави за доби Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). – Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1995. – 24 С. – С. 15.

²² Подковенко Т.О. Становлення системи законодавства України в 1917–1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П.Скоропадського, Директорія УНР): Дис... канд. юрид. наук: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 21 С. – СС. 5, 6, 10, 11, 16.

**Ірина МАТЯШ,
д. і. н., проф.,
заслужений діяч науки
і техніки України**

Нова серія історичних документів, присвячених організації консульської служби за доби Гетьманату, підготовлена доктором історичних наук, професором Іриною Матяш, висвітлює ряд законодавчих ініціатив, які передбачали розбудову профільних установ у колишній Російській імперії та ряді інших країн, розповідає про створення спеціального навчального закладу з підготовки кадрів.

Ad fontes

Формування консульської служби

За доби Гетьманату організація консульської служби, розпочата профільним міністерством Центральної Ради, знайшла своє продовження як у площині створення нових консульських установ, так і у вирішенні питання існування спеціального навчального закладу.

Насамперед було офіційно прийнято основний щодо цієї проблеми документ – «Закон про заклад генеральних консульств і консульських агентств за кордоном», ухвалений Радою Міністрів 4 липня 1918 р. Ним передбачалося створення 30 консульських агентств (10 – першого розряду: у Мінську, П'ятигорську, Гельсінфорсі, Самарі, Новочеркаську, Тифлісі, Батумі, Омську, Ташкенті, Но-

вомиколаївську; 20 – другого: 9 установ у Чорнозем'ї та Поволжі, 5 – у Сибіру та на Далекому Сході, по 3 – на Кавказі та в Туркестані й Середній Азії) та 2 генеральних консульства (у Петрограді та Москві). Консульські установи мали засновуватися в містах колишньої Російської імперії, де концентрація етнічних українців була найбільшою¹. Зважаючи на загрози, які продукувало розгортання громадянської війни, актуалізувалися потреби захисту українських громадян, що перебували чи мешкали за межами Української держави, сприяння їх репатріації.

Ця законодавча ініціатива була передусім відповіддю на підписану 12 червня в Києві в результаті переговорів української делегації на

чолі з С. Шелухіним та радянської делегації на чолі з Х. Раковським попередню мирну угоду між Радянською Росією та Українською державою. Найважливіші позиції угоди торкалися визнання суверенітету України Росією (до чого зобов'язував Брестський мирний договір між більшовицькою Росією та Центральними державами), припинення бойових дій на всіх фронтах, взаємного обміну громадянами та створення консульських представництв.

Закон закріплював норму, згідно з якою посади консульських агентів 1 розряду не могли обіймати особи, які мали іншу відповідальність в урядових чи приватних інституціях. Як зазна-

Продовження на стор. 59

Пояснення до доповідної записки Міністра Закордонних Справ Української Держави Д. Дорошенка про утворення Державної Іспитової Консульської Комісії

Липень 1918 р., Київ

Українське Товариство Економістів, бажаючи зарадити тій обставині, що на Україні немає вищої школи, яка б підготувляла би консулів до виконання обов'язків економічно-адміністративних представників Держави, задумало закласти Консульський Інститут як вищу наукову школу з однорічним курсом.

Через те, що zorganizувати інститут надзвичайно важко в короткім часі, і через се, що сучасний момент все-таки вимагає, по можливості, якнайскорішого вирішення сеї справи та не терпить проволікання, Українське Товариство Економістів вирішило відкрити Тимчасові Консульські Курси для підготовки кандидатів на консульські посади, ознакомити їх з обов'язками, а також практичними вказівками допомагати їм в розв'язанні тих питань, які на початку їхньої діяльності будуть справляти неабиякі труднощі.

Правительство Української Держави визнало побажанням допомогти Українському Товариству Економістів в досягненні його цілі і асигнувало йому 24000 карбованців. При сій допомозі Товариство, а власне, його комітет Консульських Курсів, zorganizував 10-тижневі Консульські курси для кандидатів з вищим юридичним або економічним образованием, праця в яких розпочалась 20 квітня 1918 р.

Комітетом Консульських Курсів, як адміністративно-господарським органом Курсів, був розроблений і ухвалений такий науковий план праці і при такому складі лекторів:

1. Міжнародне право заг(альне) проф. Ейхельман
2. Право міжнародних відносин і договори –“–
3. Економічна політика України Остапенко
4. Економічна географія України Правобер[ежної] Ярошевич
5. –“– –“– –“– Лівобереж[ної] Остапенко
6. Нотаріальне право Островський
7. Економія торгу проф. Воблій
8. –“– промисловості Остапенко
9. –“– транспорту пр[оф.]. Кованько
10. Банки, кредит Тирмос
11. Валюта, гроші пр[оф.]. Яснопольський
12. С[ільсько] господарська політика Мацієвич
13. Тарифна система і техніка Р. Онкель
14. Міжнародна санітарія пр[иват]-доц[ент] Корчик-Чепурківський
15. Кооперативна політика Б.Мартос¹
16. Українська мова пр[иват]-д[оцент] І.Огіє[нко]
17. Чужоземні мови М. Адне
18. Консульське діловодство Васіляді

Продовження на стор. 59

чалось у доповідній записці керівника юридичного відділу МЗС В. Орендчука, консульські представники «будуть для українських громадян за кордоном провідниками, учителями і опікунами»². Водночас при консульствах створювався інститут радників із числа українців, котрі мешкали в місцях акредитації консульства. Важливо, що внутрішнє діловодство і спілкування з українськими громадянами велося виключно українською мовою.

Із часом виникла потреба створення консульських представництв у інших країнах, крім Російської Федерації, на яку був переважно орієнтований цей закон. Відтак уже в жовтні уряд розглянув новий проект закону, а 6 листопада прийняв закон «Про скасування за-

кону 4 липня відносно закладу генеральних кошлатів і консульських агентств поза кордоном, про встановлення нових штатів консульських установ Української держави, утворення консульських установ по різних краях». Новий законопроект урізноманітнив типи консульських установ, запровадивши, крім генконсульств і консульств, ще віце-консульства та консульські агентства. Збільшилися і кількість країн, де передбачалося відкрити такі установи. В перспективі йшлося про заснування 100 установ у великих адміністративних та економічних центрах і портах іноземних держав. Певною мірою проблему забезпечення консульських установ кадрами були покликані відкрити з ініціативи знаного економіста проф.

М. Туган-Барановського при Українському товаристві економістів ще до приходу П. Скоропадського до влади консульські курси. Консульський факультет мав і заснований за активної участі відомого вченого-східознавця А. Кримського Близькосхідний інститут. У фондах ЦДАВО України збереглися документи, що відображають процес організації Консульського інституту, який мав бути заснований на базі консульських курсів. Зокрема, про існування чіткої концепції такого навчального закладу свідчать проект ухвали Ради Міністрів Української держави про скликання Державної іспитової консульської комісії та доповідна записка з цього питання Міністра закордонних справ Д.Дорошенка.

У цей час в українських містах діяли консульські установи Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії, Туреччини, Грузії, Радянської Росії, Фінляндії, Вірменії, Італії, Іспанії та Португалії, Данії, Греції, Норвегії,

Швейцарії, Швеції, Персії, Бельгії, Нідерландів. Звісно, плани не знайшли повноцінної реалізації як з огляду на міждержавні відносини, так і з урахуванням ліміту часу гетьманської держави. Якщо вдалося розпочати роботу генеральних консульств у Москві, Петрограді, Берліні, Тифлісі, Яссах, то відкрити консульства в Будапешті, Відні, Львові австро-угорський уряд не дозволив. Після Листопадової революції 1918 р. у Німеччині та денонсації радянською Росією Брестської мирної угоди, розпочалася ліквідація радянських консульств в Українській державі, а відповідно українські консульства залишали російські міста.

Далі подано добірку документів, які відображають процес створення консульських установ, як у площині законотворчості, так і в площині практичній.

Орфографію та стиль документів збережено.

¹ Відповідно російські генеральні консульства передбачалося відкрити в Києві, Одесі, Харкові; консульства – в Полтаві, Чернігові, Кам'яниці-Подільському, Житомирі.

² Цит. за: Веденєєв Д. В. *Дипломатична служба української держави 1917 – 1923 роки: Навч. посібник*. – К.: Наук.-видавн. відділ НА СБУ, 2007. – С. 84.

З зазначених в плані 240 лекцій, скінчено викладати – 189. 31 година з проектованої кількості осталась невикористаною саме через те, що або лектори скінчали курси раніш чим розраховували, або не найшлось фахівця-лектора.

Всього на курсах спочатку було 99 слухачі, в тім числі 63 слухача і слухачки з спеціальним наміром підготуватись до консульської праці і решта – 36, призначених різними міністерствами задля поширення знання по духовним питанням.

Не дивлячись на те, що кількість годин по предметам викладів не вся прочитана, що сталися деякі зміни в складі лекторів, можна лічити, що справа курсів дала бажані наслідки: слухачі і слухачки виховувались на ідеї української державності, на поглядах економічних інтересів України в мент сучасного життя.

Курси дали можливість поновити знання чужоземних мов. Значна кількість предметів викладалась українською мовою.

Скінчення праці на курсах 17 липня поставило Комітет Консульських Курсів, яко адміністративно-господарчий орган, і Міністерство Закордонних справ перед фактом необхідності організації державної іспитової комісії.

В статуті курсів виразно зазначено, що тимчасові консульські курси є тільки підготовчий і допомагаючий апарат до державної іспитової комісії. Свідомство хоч би й наукової громадської організації замало для того, щоб воно мало силу на Україні, а особливо за кордоном. Тому статут курсів

передбачає організацію особливої державної іспитової комісії, організованої на підставі того ж статуту і котра перевела б іспити слухачам курсів і тим дала б уряду ті повні відомості, щодо знання і розуміння консульської справи, на підставі котрих достойним екзаменованим можливо видати державні дипломати.

Інтереси Української Держави, не забезпеченої зараз відповідними кандидатурами на консульські посади, і інтереси слухачів курсів сходяться на тому, що, аби скоріш була зорганізована така державна іспитова комісія і аби вона приступила до іспитів по можливості, з початку серпня.

Міністерство Закордонних Справ скликало в тій справі нараду, котра запропонувала складення державної Іспитової Комісії в такому виді, як се подано в законопроект².

Витрати на утримання комісії будуть зроблені з коштів Комітету згідно з статутом консульських Курсів.

Управляючий Міністерством закордонних справ:
Директор департаменту:³

¹ Вписано від руки.

² Мається на увазі проект Ухвали Ради Міністрів, підготовлений Д. Дорошенком (див ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 25).

³ Підписи відсутні.

**Проект Ухвали Ради
Міністрів Української
Держави про
скликання Державної
іспитової
консульської комісії**

Липень 1918 р., Київ

До Ради Міністрів
**Доклад Міністра
Закордонних Справ про
скликання Одноразової
Державної Консульської
Комісії**

Рада Міністрів ухвалила:

1. Закласти при Міністерстві Закордонних Справ Державну Іспитову Консульську Комісію, яка робила б іспити слухачам Консульських Курсів, що відбуваються при Українським Товаристві Економістів.

2. Державній Іспитовій Консульській Комісії при Міністерстві Закордонних Справ дається право видавати слухачам Консульських Курсів діпльоми, що вони дійсно прослухали предмети, читані на Консульських Курсах, та що вони надаються, або не надаються до виконання обов'язків консульських представників Української Держави.

3. В склад Державної Іспитової Консульської Комісії покласти:

а). Члена Ради Міністерства Закордонних Справ і голову Професорської Колегії Консульських Курсів при Українським Товаристві Економістів проф[есора] О. О. Ейхельмана, як голову Державної Іспитової Комісії;

б). По одному представнику від Міністерства Закордонних Справ та Торгу і Промисловості, признач[ених] належним Міністром;

в). Голову Комітету Консульських Курсів, або представника від Українського Товариства Економістів;

г). Лекторів Консульських Курсів, як екзаменаторів поодиноких предметів.

Управляючий Міністерством
Закордонних Справ
Директор Департаменту

ЦДАВО ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 25

Машинопис. Ротапринтний відбиток.

**Наказ Міністерства Закордонних Справ Української Держави
про створення українських консульських установ на території
колишньої Російської імперії**

15 серпня 1918 р., Київ

На підставі Закону від 4 липня 1918 р. про заклад консульських представників Української Держави за кордоном та по згоді з п.п. Міністрами торгу і промисловості та фінансів наказую зачислити з днем 4-го липня 1918 р. Мінськ, Вільно, Ригу, Гельсінфорс, Самару, Ново-Черкаськ, Тифліс, Батум, Омськ і Ташкент до місцевостей, в яких засновуються консульські агентства 1 ряду, а Ново-Ніколаєвськ, Казань, Царицин, Астрахань, Ставрополь, Н. Новгород,

Саратов, Катеринбург, Орша, Воронеж, Курськ, Пенза, Баку, Семипалатинськ, Бійськ, Хабаровськ, Владивосток, Іркутськ, Архангельськ і Бухару до II ряду.

Управляючий Міністерством
Закордонних справ Д. Дорошенко

З оригіналом згідно:

Діловод (*підпис нерозбірливий*)

ЦДАВО ф. 3766 оп. 1, спр. 2, арк. 21.

Машинопис. Засвідчена копія.

**Протокол наради радника Міністерства закордонних справ
Української Держави князя В. Гагаріна з українським консулом
у Москві О. Кривцовим, Віце-консулами в Пензі
Х. Богдановським та Саратові В. Сапіцьким
про фінансування роботи консульств**

21 серпня 1918 р., Москва

Нарада відкрилась об 11 год[ині] ранку. Обміркувавши зо всіх боків доклади віце-консулів м[іст] Пензи і Саратова про те, що з ухваленими штатами Радою Совіта Міністрів Української Держави віце-консульствам немає ніякої змоги обійтись, а також і на ті кошти, які определіні урядовцям, консульств, неможливо зовсім працювати. Нарада урядовців Української Держави постановила:

1. Дозволити віце-консулам в межах необхідності поширювати тимчасово склад урядовців консульств до кількості, яку вимагає зараз життя, і на умовах, що склад цей може бути содержимим їх прибутками, які поступають до скарбниці консульств.

2. В випадках неодержання коштів від уряду Української Держави на оплату штатних осіб консульств, дозволяється консулам робити позички з гербових та консульських зборів на задоволення штатних особ консульства.

3. Дозволяється: а) В[іце]-консулам крім жалування штатного, яке определіно їм по 750 карб. у місяць, одержувати ще по двадцять пять карб. (рублів) суточних (у день), а при служебних роз'їздах крім цих грошей, ще по 50 карб. (руб.) у день; б) секретарям В[іце]-консульств крім жаловання штатного, яке определіно їм по 500 к[арб.]. (руб.) у місяць, видавати ще суточних по десять карб. (руб.) у день; в) що ж торкається ос-

татніх урядовців, які будуть закликані до роботи тимчасово, оприділяється платня (жалування) від 350 до 550¹ карб.

4. Оприділяється розмір зборів з документів, які мають видаватися громадянам-українцям: а) за посвідчення: гербових – 2 карб. (руб.), консульських 3 карб. (руб.), і канцелярійних 20 карб.(руб.); б) за пропуски: гербов[их] 2 карб. (руб.), консульських 3 карб. (руб.) і канцелярійних – 5 карб. (руб.); в) для великоросів та інших, які ідуть на Україну, за перепустки одержувати: гербових – 2 карб. (руб.), консульських 3 карб. (руб.) і канцелярійних – двадцять карб. (20 карб.).

Радник Міністерства закордонних справ
Української Держави (Кн[язь] Гагарін)

Генеральний [консул] м. Москви
(А. Кривцов)

Консули: В[іце]-консул м. Пензи
(Богдановський)

В[іце]-консул м. Саратова (Сапіцький)

Секретар при Генеральнім Консуляті
м. Москви.

З оригіналом згідно: за діловода
(*підпис нерозбірливий*)

ЦДАВО ф. 3677, оп.1, спр. 2, арк. 137
Машинопис. Засвідчена копія

¹ У тексті друкована цифра «500» закреслена й від руки виправлена на «550»

Обіжник Міністерства Закордонних Справ Української Держави про заснування консульських установ на території колишньої Російської імперії

3 жовтня 1918 р. Київ

Затвердженим Ясновельможним Паном Гетьманом Законом про заклад генеральних консульств і консульських агентств поза кордоном від 4 липня 1918 р. і Наказом по Міністерству закордонних справ від 15 липня 1918 р. і його частинними змінами за №№ 280 і 325 на території бувшої Російської імперії засновано два (2) генеральних консульства в м. Москві і Петрограді, консульські агентства 1-го розряду в місцевостях: Мінськ, Пяти-

горськ, Гельсінгфорс, Самара, Новочеркаськ, Тифліс, Батум, Орськ, Ташкент, Новоніколаєвськ; 2-го розряду: Рига, Казань, Царицин, Астрахань, Ставрополь, Нижній Новгород, Саратов, Катеринбург, Орша, Воронеж, Курськ, Пенза, Баку, Семипалатинськ, Бійськ, Хабаровськ, Владивосток, Иркутськ, Архангельськ, Бухара і тому подається до відома всім консулям і консульським агентам, що тільки в вище наведених місцевостях можна буде на будуче призначати консульських агентів.

При цьому залучається для відома список консулів і консульських агентів уже призначених на посади.

Міністр закордонних справ
Д. Дорошенко

В. об. Директора загального
департаменту В. Оренчук

Начальник Першого відділу
В. Дьяконенко

З оригіналом згідно: Діловод (підпис
нерозбірливий)

Наказ Міністерства Закордонних Справ Української Держави про призначення І. Пругла секретарем Консульського агентства І розряду у м. Новомиколаївську (Росія)

23 серпня 1918 р., Київ

Призначається на посаду Секретаря Консульського Агентства І розряду у м. Ново-Миколаївську Пругло Іван з 23-го серпня 1918 р.

Управляючий Міністерством Закордонних Справ
Д. Дорошенко

Т. в. о. Директора Загального Департаменту
В. Оренчук

З оригіналом згідно: Діловод (підпис нерозбірливий)

ЦДАВО ф. 3766 оп. 1, спр. 2, арк. 49
Машинопис. Засвідчена копія.

Новомиколаївськ, поч. XX ст.

Уповноваження Генерального Консула Української Держави в Тифлісі Льва Лісника

28 листопада 1918 р. Київ

Міністерство закордонних справ Української Держави призначає п. Лісника Льва Генеральним Консулом в Тифлісі, і доручає йому захист інтересів українських громадян в м. Тифлісі і околицях.

Міністр закордонних справ: Афанасьєв
Віце-директор департаменту
чужоземних зносин: М. Левітський

Підписи скріплені круглою печаткою Міністерства
закордонних справ Української Держави

ЦДАВО ф. 3766. оп.1, спр. 61, арк. 217
Машинопис. Оригінал

Так виглядав тогочасний Тифліс

Якщо весна – то французька!

Колись лише в Києві, а тепер у багатьох містах України, прихід весни незмінно супроводжується бенкетом французької культури.

Років сім тому паризькі фахівці з проведення днів національної культури радилися з українськими колегами з питань оптимізації проведення таких днів для нашої країни. Можливо, не я один рекомендував зробити акцент на вуличних дійствах і камерних театрах. Перші в нас дуже слабо розвинені. Скажу більше, абсолютна більшість замовників як державних, так і приватних переконані, що такими є концерти на площах. Насправді жанр цей дуже популярний у світі, тому що як жоден інший сприяє формуванню культурної спільноти городян. Якщо естрада розділяє людей на смаки і покоління, то видовище об'єднує всіх у спробі його розшифрувати та сприйняти. Що ж до камерних театрів, то саме за їхній рахунок сьогодні розвивається світовий театр, і Київ у цьому русі не надто відстає.

Випадково чи свідомо, дійства, які відбуваються останніми роками, осмислюють природні стихії: театр вогню на Софійській площі, світлове шоу на стінах Національної консерваторії, повітряне – біля Арки дружби народів. Ця обставина, незважаючи на рівень сприйняття, глибину проникнення в задум творців,

бажання думати та співпереживати, розмови на площах піднімає на рівень загальнолюдських позанаціональних хвилювань.

Людина та природа, люди та стихії, живе і неживе, натхнене та розумне – категорії, які набувають динаміки осмислення прямо в натовпі та підносять її у вищий ступінь особистого буття та персональної відповідальності.

Заявлений філософський і художній рівень цього року підтвердив колектив "Глопоти" своїм шоу "Дишання на воді". Щоправда, назва здалася чи то невдалою, чи то кокетливою, а місце проведення – Молодіжний пляж у Гідропарку – не зовсім зручним для перегляду. Відчуття, що ті, хто відповідає за проведення франко-весняних заходів у Києві, не завжди мають можливість вивчити їх до презентації в Україні, уже не вперше супроводжують процес сприйняття.

Сутеніло. Годинний передзвін повідомив про початок спектаклю. Дерево посеред річки, яке відразу привернуло увагу, позначилося як головний персонаж. Під "Танець із шаблями" Хачатуряна до нього стали з'їжджатися на платформах із безшумними і невидимими моторчиками міський двірник у жилетці, яка світилася, з зеленою мітлою та з пластмасовим баком для сміття; сільський листоноша на велосипеді з брызками вище голови з-під заднього колеса; дама з коляскою і грудьми, які не викликали сумнівів у тому, що вона здатна доглядувати немовля до повноліття; давній автомобіль "Рено", який викликає підозру про спорідненість із першим "Запорожцем", і, нарешті, величезне ліжко з ліхтарем – абажуром, кероване дівчиною не з

одним, а з двома величезними веслами. Ними вона, швидше, диригувала, ніж гребла, і мелодія денної метушні перетворилася на танець сну, який плавно скочив водною поверхнею. Взагалі, спосіб пересування плаваючих засобів (швидкість, повільність, беззвучність) і дзеркало водної гладі надавали всьому дійству характер бачення, ніби й артисти і глядачі випили чарівно-

дурманної води та перетворилися на істот зі сповільненою пластикою та широко розкритими очима. Переконалий – наступне втілення танцювальних телешоу буде на воді. Коли героїня на ліжку випотрошила у воду перини й подушки, а по цьому молочно-п'яному гольфстріму до дерева приплили безкрилий ангел і ангел із крилами (теж, до речі, із грудьми матері-годувальниці, але приставною) усі відчували себе в одному царстві сну. Ангели величезними сірниками запалили ліхтарі, їхні човни-пелюстки стали блюдцями з бенгальським вогнем. Розсипаючи його по воді, вони позначили місце прибуття Морфея. Він з'явився на червоній доріжці з арками, що горять. По великому радіусу навколо дерева, немов окреслюючи магичне коло, почали рухатися на аналогічній доріжці-платформі мірошницькі колеса, які самі оберталися. На таких самих колесах, але набагато більшого діаметра, з'явилася оперна діва. Активно кокетуючи з глядачами під час свого співу, вона не помітила, як блазень, котрий біг усередині колеса та був приречений на її байдужість, розжарив залізо і пристрасі до загоряння її величезної спідниці. З води

Надзвичайний і Повноважний Посол Франції в Україні Жак Фор (перший праворуч) спостерігає за феєрією на воді

вистрибнули кульки вогню, окремі спалахи, стріли, що світилися, та з'явилися чорні фігури людиноподібних дароносців із коробками. І от Діва, яка піднеслася до небезпечних висот шанування і самозахоплення, у сні загрожує дівчині на ліжку. Остання, немов диригент із веслами-паличками, перериває сон у небезпечній точці зречення від дійсності. Царська червона доріжка, лопаті, що самообертаються, загоряються вогнями та феєрверками й у завісі диму зникають, немов колісні теплоходи на Амазонці. І знову навколо дерева вирує реальне життя. Листоноша везе ранкові радісні звісточки – різнобарвні кулі, двірник розметає дим.

Торжество нового дня, простих смислів добропорядного побуту над химерами сну проголошує різноколіоровий феєрверк.

Початок Французької весни цього року, який вночі повідомив про свій прихід піротехнічними підсвіжниками, конваліями, крокусами, – нагадує нам про свято, якому завжди має бути місце в житті, нехай і в сні, але насамперед у житті! Про свято, яке каже всіма мовами: "Треба жити"!

**Народний артист України
Олекса КУЖЕЛЬНИЙ**

